

Diss.
3063
4

3063(4)

~~XXXII.~~

#2
20.

DISSERTATIO IVRIS ECCLESIASTICI
DE
**IVRE PRECVM
PVBLICARVM,**

von *Öeffentlichen*
Kirchen = Bebethern /

Quam
RECTORE MAGNIFICENTISSIMO
SERENISSIMO PRINCIPE AC DOMINO,
DOMINO
PHILIPPO WILHELMO,
PRINCIPE BORVSSIAE, MARCHIONE BRANDEN-
DENBURGICO, RELIQUA.
DVCATVS MAGDEBURGICI GVBERNATORE
DOMINO NOSTRO CLEMENTISSIMO,
PRAESIDE

DN. IVSTO HENNINGO Böhmer /
I. V. D. PROF. PVBL. ET FAC. IVRID. A.
Patrono ac Præceptore suo omni honoris & pie-
tatis cultu ætatem prosequendo,

IN REGIÆ FRIDERICIANÆ auditorio maiori
d. 1. AVG. MDCCV.
Solenni Eruditorum disquisitioni subiiciet

FRIDERICVS a SALLERN, Holsatus.

HALÆ, Litteris Orphanotrophii.

~~XI.~~

XXVII.

DISSERTATIO IVRIS ECCLESIASTICI

IVRE PRAELECTVM

DE RE PVBICA

AVCTORE
HENRICO
HENNINGO

REGIOE MAGNIFICENTISSIMO

SERENISSIMO

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS

PHILIPPVS

PRINCEPS ELECTOR

DE RHEINIA

DVCATVS MAGDEBURGENSIS

DOMINO NOSTRO

PRÆSIDI

DR. IVSTO HENNINGO

J. V. D. PROPR. ET FAC. IVRIS

PATRIS ac PRÆCEPTORIS

AVCTORE

IN REGIE

LIBRERIA

AVCTORE

FRIDRICH

Off. Libr. p. 10

MONSIEUR

A

SON EXCELLENCE,
MONSEIGNEUR
LE BARON de GOERITZ,
MINISTRE D'ETAT, CONSEIL-
LER PRIVE, MARECHAL DE LA
COUR ET GRAND BAILLI

DE

**SON ALTESSE SERE-
NISSIME**

MONSEIGNEUR
**LE DUC REGNANT DE SLES-
VIC HOLSTEIN &c.**

MONSEIGNEUR

A matière de ces theſes, qui paroît théologique, m'a fait balancer quelque temps à me donner l'honneur de les dedier à Votre Excellence, dont les Occupations ſont les plus importantes affaires de l'Etât, qui ont pour fondement le Droit & la Politique. Mais, Monſeigneur, après bien des réflexions je me ſuis fait un devoir

voir de Vous les adresser. J'ai cru qu'un
traicté de prières publiques regardoit parti-
culierement Votre Excellence, pour la quelle
Tous les Etats de Son Altesse Serenissime,
Monseigneur Le Due de Slesvic Hol-
stein, ont tant d'interêt de faire des prieres
publiques & en font actuellement. Considé-
rant d'ailleurs qu'il est naturel aux Ames
Nobles & Heroïques de recevoir favorable-
ment les moindres offres de gratitude, qu'on
leur fait: J'ai tout esperé de Votre grandeur
d'ame, qu'admirent en Vous tout ceux, qui
ont l'honneur de Vous aprocher; C'est d'elle
Monseigneur, que j'attens le pardon de la li-
berté que je prens de mettre Votre Glorieux
Nom à la tête de mes theses & de Vous suplier
très humblement de continuer à m'honorer, &
toute ma famille, de Votre puissante Prote-
ction. C'est cette pure Generosité, qui bril-
le dans toutes Vos Actions & dont j'ai déjà
ressenti les doux effets, qui m'engage à prier
(3 tous

*tous les jours Dieu, qu' il Vous conserve &
toutes les Illustres Personnes, à qui Vous
prenez quelque intérêt, dans une parfaite &
constante Prosperité: C' est elle enfin, qui
m' a inspiré le dessein de Vous donner icy de
très humbles marques de ma reconnoissance
& du profond respect avec lequel je suis*

MONSEIGNEUR
DE
VOTRE EXCELLENCE

*le très humble, très obéissant & très-
obligé seruiteur*

FREDERIC DE SALLERN.

CAP. I.

DE ORIGINE IVRIS CIRCA PRECES P V B L I C A S.

§. I.

Lla semper merito inter Christianos *Optimus Chri-
habita est optima cultus diuini ratio, stianorum cul-
quæ precibus deuotis & ardentissimis tus diuinus con-
ad Deum fufis expediretur, siquidem sistit in deuotis
nullum promptius & melius medium precibus.*
esse potest, quo desiderium cordis ad
Deum eleuetur, & spiritus ad eum du-
catur, quam deuota oratio. Quod suo
quondam symbolo egregie expri-

mere voluit pientissimus Ictus Brunnemannus, his verbis
constante: *Deuota precatio est optima Christianorum Status ratio*, id
quod etiam suo exemplo, ad imitandum omnibus proposito,
luculentissime expresfit. Conf. Eund. *de iure Eccl. lib. 1. c. 6. m.*
6. in f. Si morem priscorum Christianorum in purissimo
statu Ecclesiæ intuemur, quot monumenta sedularum pre-
cationum deprehendimus! Certe Apostoli Saluatoris nostri,
monitorum Magistri sui memores, semper coniungere sole-
bant precationes, ceu in primis apparet ex *Act. I. 14, II. 42. III.*
24. seqq., optime scientes, quanta inesset vis in coniunctione
precum, vid. Chrysoft. *homil. 73. ad Antioch.* Petr. Chrysolog.
serm. 132. Imo eiusmodi indefessis precationibus se ipsum

A

Deum

Deum vincere, & quasi eidem vim facere dicebant, esseque hanc violentiam Deo gratisimam, & acceptam. Tertull, in *Apol. c. 39.* Et quemadmodum Christianorum proprius & verus character in vnione cordium spirituali consistit, ita nulla arctior vnio esse potest, quam quæ per coniunctionem ardentissimarum precum conciliatur. Non itaque mirandum, quod primitiua Ecclesiæ Christiani in suis congregationibus ad colendum Deum institutis potissimum precibus arduis sese totos dederint, quod plenius ex antiquitate deducit Hildebrand. *de precibus vet. Christian. & in tr. de ritual precant.* Arnold in *der Abbildung der ersten Christen/ lib. 2. c. 1.*

Gentilium cultus precibus additus fuit.

§. II. Imo & ipsa idololatræ Gentilium religio non aliena fuit ab hoc cultu per preces publicas exercendo, vt potius vbique suas solennes preces ad idola habuisse, in omnibus sacris legantur. Nam & sacrificia Gentilium absoluebantur variis precibus votisque nuncupatis, Polydor. Virgil. *de inuent. rer. lib. III. cap. 5.* Pfeiffer *tr. de antiquitat. græc. lib. 1. c. 23.* Plura de sacrificiis precatoriis Gentium congescit Io. Spencer. *in tr. de LL. Hebr. ritual. lib. 3. diff. 2. c. 2.* Quin quod vel ideo templa Diis exstructa dicebant, vt eo commodius possent preces ad eos fundere. Producam saltem in medium verba alicuius Ethnici relata ab Arnobio *aduers. gentes lib. 6.* quæ hæc sunt: *Non ideo attribuimus Deis templa, tanquam humidos ab iis imbres, ventos, pluuias aut soles arceamus, sed vt eos queamus coram & cominus contueri, affari de proximo & cum presentibus quodammodo venerationum colloquia miscere. Sub axe enim nudo & sub æthereo tegmine inuocati si fuerint, nihil audiunt, & nisi de proximo his admouentur preces, tanquam nihil dicatur, obstructi & immobiles stabunt.* Hæc confessio quamuis incongruum & ineptum de precibus sensum Gentilium præ se ferant, tamen indicium præbent, potissimam partem Gentilium cultus quoque in precibus constitisse. Quam ob causam impiam hanc gentilium sententiam satis exagitat Lactantius *lib. 2. de fals. relig. c. 2.* his verbis: *Cur igitur oculos in coelum non attollitis? & aduocatis nominibus, eorum in aperto sacrificia celebratis? Cur ad parietes & ligna & lapi-*

Ob preces publicas templa necessaria esse crediderunt Gentiles.

Iudicium Lactantii de precibus Ethnicorum in templis.

lapides potissimum, quam illo spectatis, ubi eos esse creditis? Quid sibi templa, quid ara volunt? quid denique ipsa simulacra? quæ aut mortuorum aut absentium monumenta sunt? Nam omnino fingendarum similitudinum ratio ideo ab hominibus inuenta est, ut possit eorum memoria retineri, qui vel morte subtrahuntur, vel absentia fuerunt separati. Deos igitur, in quorum numero reponimus? si in mortuorum; quis tam est stultus, ut colat? si in absentium; colendi ergo non sunt, si nec vident, quæ faciunt, nec audiunt, quæ precamur. Si autem Dii absentes esse non possunt, qui, quoniam diuini sunt, in quacunque mundi parte fuerint, vident & audiunt vniuersa. Superuacua ergo sunt simulacra, illis ubique presentibus, audientium nomina precibus aduocare. &c. E-
 rant præterea apud Romanos aliæ preces solennes, quæ
supplicationum nomine veniebant, quæ publica indicebantur
 autoritate ob res prospere gestas, & imprimis hoc dabatur hono-
 ri imperatorum, quibus triumphus decretus erat. Sic Cæsar
lib. 2. de rebus Gallicis, c. ult. in f. de suis gestis ita loquitur: Ob
 eas res ex literis Cæsaris, dies XV. supplicatio decreta est, quod ante id
 tempus acciderat nulli. & *lib. 8. de bell. Gall. cap. ult. in f.* sic loqui-
 tur: His rebus Cæsaris literis cognitis Romæ dierum XX. supplicatio in-
 dicitur. Eodem sensu triumphi prærogatiuam has supplicati-
 ones fuisse commemorat Cicero *Epist. 5. ad famil. lib. 15.* & uti e-
 iusmodi supplicationes variis aliis ceremoniis & ritibus sacris
 fiebant, ita præterea addere solebant, supplicari Deo ture, vi-
 no, sine vel cum tibicine, obseruante Barnaba Briffon. *de for-
 mulis, lib. 1. p. 42.* præsertim cum variæ immolationes præterea
 in triumphis usu frequentes essent, de quibus vid. Pancerol.
rer. memor. lib. 57. ibique Henric. Salmuth. Eodem sensu
 suadet Cicero in *Philipp. XIV. in f.* senatui, ut ob victoriam con-
 tra Antonium reportatam supplicationes per dies quinquaginta ad
 omnia, ut loquitur, puluinaria habeantur: & de liberatione Rei-
 publ. a Catilinæ furore ita scribit: *Orat. in Catil. 3.* Quamob-
 rem, quirites, quoniam ad omnia puluinaria supplicatio decreta est, ce-
 lebratote illos cum coniugibus & liberis vestris. Nam multi sæpe honores
 Diis immortalibus iusti habiti sunt ac debiti, sed profecto iustiores nun-
 quam. conf. Lil. Georg. Gyrard. tom. 1. syntagm. 17. p. 503.

*Supplicationes
 Gentilium,
 quid?*

Ex quibus apparet, supplicationes solennes a senatu fuisse decretas, quæ etiam ratio adhuc durasse quodammodo videtur mutato iam statu Reip. sic enim Tacit. *lib. XII. in f.* ob Claudium morti vicinum preces publicas habitas fuisse scribit: *Vocabatur interim, ait, senatus, vota que pro incolumitate Principis consules & sacerdotes nuncupabant, cum iam exanimis vestibibus & fomentis obtegeretur.* Et deinde Id. *Lib. 15. c. 23.* Iam senatus utrum Poppeæ commendauerat Diis, vota que publice susceperat, quæ multiplicata exsolutaque. Et additæ supplicationes &c. Ex quibus mos pro ægrotantibus & puerperio proximis orandi apud Ethnicos elucescit conf. Liu. *lib. 35. c. 40.*

*Preces publicæ
solennibus conceptæ erant
serbis.*

§. III. Quemadmodum autem apud Romanos, quæ publice peragebantur, solennibus erant concepta verbis, formulisque præscriptis constabant, de quibus plenissime agit Briffon. *de formul. solennibus.* ita quoque preces suas publicas solennes esse voluere, id quod ex Isidori verbis illustrat, Gyraldus *cit. l. p. 473.* Cum enim, inquit, primum homines exuta feritate, rationem vitæ habere coepissent, seque ac Deos suos nosse, cultum modicum ac sermonem necessarium commenti, utriusque magnificentiam ad religionem Deorum suorum excogitauerunt. Igitur, ut templa illa domibus pulchriora & simulacra corporibus ampliora faciebant: ita eloquio etiam quasi augustiore honorandos Deos putauere, laudesque eorum & verbis illustrioribus & iucundioribus numeris extulerunt. Erat quippe hæc gentilibus quoque innata opinio, omnia ad pompam & magnificentiam externam in cultu Deorum esse referenda, quæ magis externos afficerent sensus, quo misera plebs magis, quam iudicio pollere solet, adeoque non mirandum, quod tot monumenta formulariarum precum, eorumque solemnium passim deprehendamus. Atque has preces publicas CARMINA solebant appellare, quemadmodum Plinius *Paneg. Traian. cap. 63. & 92.* preces Comitiorum solennem *carmen* appellat, cum moris apud Romanos fuerit, ut formulæ solennes in genere *carmen* appellarentur vid. Cic. *orat. pro Muren. c. 11. seqq.* Pertinent huc verba Liuii *lib. 39, c. 15.* optime id illustrantia: *Ad hæc officia, inquit, dimissis magistr-*

Carmina quid?

gistra-

gistratibus, consules in rostra ascenderunt, & concione aduocata cum SOLENNE CARMEN PRECATIONIS, quod presari priusquam populum alloquantur, magistratus solent, peregisset, consul ita cepit: Nulli unquam concioni, quirites, tam non solum apta, sed etiam necessaria hæc SOLENNIS DEORVM COMPRECATIO fuit, quæ vos admoneret, hos esse Deos, quos colere, venerari precarique maiores vestri instituisent &c. conf. Cicero lib. 1. de diuinat, p. m. 372. Quemadmodum autem cura sacrorum & solennia publica circa hæc obseruanda demandata erant sacerdotibus, adeo vt etiam secundum l. 1. §. 1. ff. de I. & I. iuris publici partem absoluerit, ius sacrorum & sacerdotum, de quo conf. Mar. Lyclama membr. lib. 7. ecl. 41. ita hæc preces solennes a sacerdotibus tum conceptæ, tum etiam custoditæ fuere; quemadmodum etiam formulæ agendi in foro publico a sacerdotibus olim petebantur. l. 1. §. 6. ff. de O. I. conf. Dn. Thomas. in Næu. iurispr. lib. 1. c. 4. Aperte id testatur A. Gellius in N. A. lib. 13. c. 21 his verbis: Comprecationes Deorum immortalium, quæ ritu Romano Diis fiunt, expositæ sunt in libris sacerdotum pop. Rom. & in plerisque antiquis orationibus.

§. IV. Vti vero in formulis forensibus insigni præcautione opus erat, ne vel in syllaba quis erraret, cum alioquin errans causa caderet; ita formulæ solennes in precationibus publicis ad vnguem debebant obseruari, & retentis superstitione verbis consuetis recitari, ex quo apparet, quam antiquissimus mos per formularias preces Deum colendi fuerit, qui tandem etiam Christianismum corripit. Ne autem vel in syllaba errarent, aut præpostere quid dicerent, moris erat, vt de scripto aliquis præiret, (vti hodie fere iuramenta præstari solent) alius vero custos daretur, qui attenderet. Plin. lib. 28. c. 2. Sic Liuius lib. 8. c. 8. refert Decium in maxima trepidatione, cum de victoria desperare incepisset, Valerium Cos. magna voce inclamasse: *Deorum ope, Valeri, opus est. Agedum pontifex publicus populi Romani præi verba, quibus me pro legionibus deuoueam.* Ipsam obsecrationem ibi Liuius addit. Sic & ob instantes terræ motus a populo solennes obsecrationes fieri solebant, teste Liuius lib. 4. c. 21. vbi

Superstitio in formulariis comprecationibus apud Romanos, ne vel in syllaba errarent.

ita: *Obsecratio itaque a populo, Decem viris praeuntibus, facta est, quod etiam Sueton. in Claudio c. 22. testatur his verbis: Observavit sedulo, ut quoties terra in vrbe mouisset, serias aduocata concione Praetor indiceret, utque ob dira, aut in vrbe, aut in Capitolio visa obsecratio haberetur, eamque ipse iure Max. Pont. commonito pro rostris pop. Rom. praeret, quod fere conuenit cum hodiernis Romanensium moribus, cum, quoties terrae motus iuxta Dei iudicia annunciant, tunc demum iussu praetoris sui sanctissimi ad solennes obsecrationes confugiant, de cetero satis secure viuentes. Nihilominus tamen Gentiles solennibus hisce & formulariis obsecrationibus magnam attribuisse vim, apparet vel ex verbis Ciceronis in Orat. pro Muræna ita asserentis: Quod si illa solennis Comitiorum precatio, consularibus auspiciis consecrata, tantam habet in se vim & religionem, quantam Reipubl. dignitas postulat, ita ego sum precatus, ut iis quoque hominibus, quibus hic consulatus, me rogante, datus esset, ea res fauste, feliciter prospereque eueniret. Ceterum alios ritus in solennibus obsecrationibus votisque adhiberi solitos lubens hic omitto, quos diligenter satis collegit, Barnabas Brisson. de formul. solennibus lib. 1. p. 107. seqq. De formulis precandi apud Græcos vid. Pfeiffer tr. de antiquit. Græc. lib. 1. c. 6.*

Inde iura precum publicarum apud Romanos.

§. V. Quæ omnia si animo ponderamus, facile apparebit, apud Romanos iura comprecationum obsecrationumque publicarum satis solennia & frequentia fuisse, ut adeo mirandum sit, quod vix vlla adhuc earum supersint in iure Romano vestigia, nisi quod in genere hinc inde de iure sacrorum, quo etiam preces publicæ pertinebant, refertur, vid. l. 1. §. 2. de I. & I. l. 2. ff. de in ius. voc. l. 18. de procurat. l. 32. §. 4. ff. de recept. l. 60. §. 1. de donat. int. vir. & vx. Et quamuis alioquin preces potissimum ad Deum fundantur, & hætenus, quid circa illas iustum sit nec ne, eo sensu proprie in controuersiam forensem venire non possit, tamen iura precum statim eo ipso sese exseruerunt, quo solennitatibus certis ciuilibus conceptæ & per formulas publicas præscriptæ atque adeo solennes & publicæ factæ sunt. Quo posito nunc facile constabit, quid sensu iuridico

dico per preces publicas intelligatur, quod si ante excussum fuerit, deinde iudicandum erit, an & hodie eadem ratio sit precum publicarum, vt illis prædicatum *iusti & iniusti* applicari possit.

§. VI. Videlicet si preces in se considerantur, & prout *Vera precum ratio* ex doctrina Saluatoris esse debent, potissimum ad actus animæ internos pertinent, eiusque veri proprii & vnici debent esse effectus. Atque, ni me omnia fallunt, id satis innuisse videtur Saluator *Iob. IV. 23.* ostendens, quæ sint proprietates verarum precum, scil. vt fiant in *Spiritu & veritate*. Nam, pergit, *Deus est Spiritus, & qui eum adorare volunt, eum adorare debent in Spiritu & veritate*. Est itaque precatio *spiritualis actio animæ in veritate ambulantis*, h. e. in sinceritate, in cuius spiritu nullus latitat dolus, vt ait Psalmista; sicuti itaque hæc spiritualis animæ actio vnice ad Deum dirigitur, ita quoque eius vnica ratio consistit in desiderio ardenti erga eum, idque perpetuo. Dum itaque Paulus præcipit, orandum esse *ἀδιαλείπτως* *1. Thess. V. 17. Rom. XII. 12. Col. IV. 2. Ephes. VI. 18.* nihil aliud significat, quam per omnem vitam desiderandum esse, & cum hi, qui in Spiritu & veritate ambulant, semper cœlestia desiderant, hinc tota vita eorum est perpetua deprecatio Hildebrand. *de precib. vet. Christian. cap. 2. §. 3.* conf. Cyprian. *de orat. Domin. cap. 6.* Augustin. *in Psalm. 34.* Hisce præsuppositis in aprico est, (1) *preces ad certum locum non esse adstrictas*, quod ipse Saluator *Iob. IV. 21. seqq.* innuit, & Ambrosius *in c. 1. ad Roman. Non locus orationem commendat, sed deuotus animus*, conf. Hildebrand. *cit. l. c. 1. §. 4.* (2) *non requirere certos ritus externos*, non quod externa precantium ad humilitatem & excitationem deuotionis tendentia signa accedere non possint, nam & hos ritus semper adhibitos fuisse, ostendit Hildebrandus *in ritual. precant.* sed quod non sint necessarii, quippe Deus cor respicit. (3) *multo minus certam aliquam solennemque formulam*, cum enim potissimum absoluator spirituali desiderio, perinde erit, quibus verbis cordis desiderium proferatur. (4) *imo etiam absque verbis fieri posse*, & hoc est, quod Christus dicit, in spiritu adorare Deum; (5) *multo minus preces*

preces adstrictas esse ad certum tempus. &c. Atque si hoc modo preces considerantur, a consideratione iuridica videntur esse alienæ.

Illustrantur dicta ex ipsa sacra historia.

§. VII. Atque hæc ratio precum tum sub Patriarchis, tum sub incunabilis Christianismi fuisse videtur. Loca precum, sub Patriarchis ambulatoria fuere, Hildebrand. *de precib. vet. Christ. c. 1. §. 1.* Neque Christiani primitivi ad exemplum Servatoris semper certo loco, tempore aut forma precati esse leguntur, sed pasim preces fuderunt in priuatis ædibus, *Act. I. 13. II. 1. IV. 28. X. 2, 9. XXI. 5.* in locis absconditis, cryptis, campis, hortis, imo etiam ad tumulos martyrum, precandi ergo conuenire solebant. Onuphr. Panuin. *de rit. sepel. mort. c. 11.* Et quamuis pasim certi ritus adhiberentur, illi tamen ab initio in mera consistebant libertate, sicuti etiam alia, quæ circa preces obseruant ex antiquitate eruditi.

Annon certus ordo & ratio in precibus possit introduci?

§. VIII. Verum hæc omnia quidem indicant, externos illos ritus aliasque circumstantias in precibus non esse necessarias, sed non euincunt, pro certo rerum statu talem ordinem circa preces introduci aut recipi non posse. Quemadmodum enim Paulus *1. Cor. XIV. 40.* monet, omnia facienda esse *decenter & ordine*, ita tum imprimis, ubi congregationes fidelium cultus diuini gratia, qui potissimum in precibus consistit, fiunt, in precibus certa dispositio circa ordinem seruandum, haud reiicienda est, vid. Dn. Breithaupt *diff. de ordin. in eccles. seruand.* In veteri testamento Deus ipse quædam hac de re in populo suo constituit, dum permisit, vt templum Hierosolymitanum extrueretur, quod tunc factum est locus precum publicus, id quod ex eius dedicatione apparet *1. Reg. VIII. 28. seqq.* Inde quoque aliquoties vocatur *domus precum*, *Es. LVI. 7. Matth. XXI. 13. Ier. VII. 11.* nec ipsi Apostoli ab hisce precibus publicis abhorruere in templis, ceu apparet ex *Act. XXII. 17. Act. III. 1. V. 42. &c.* non, quod etiam in veteri testamento non licuerit alibi, quam in templo, preces fundere, sed quod templum hoc esset destinatum ad preces publicas faciendas. Atque adeo exinde apparet, preces publicas & solennes melioris ordinis gratia

gratia introduci, easque in congregationibus fidelium certo modo disponi posse, vt omnis euitetur ἀταξία, dummodo non omnis precationum ratio ad hæc externa alligetur, aut in his externis mens orantium subsistat, sed potissimum spirituali actione animæ nitatur. Sic itaque *preces publicæ*, ubi pro certo rerum statu necessaria videntur, iam aliam plane ab externo ordine faciem adsumunt, cum variis modis determinantur, a loco, tempore, modo, ritu externo, formula certa &c. quæ alias minus necessaria videbantur, sed in publica congregatione vtilia iudicantur, vt sint deuotionis incitamentum, & ordinis boni indicium.

§. IX. Atque hic ordo externus tunc in primitiua ecclesia introductus videtur, vbi congregationes fidelium ad certum ordinem reduci cœperunt, quod ex monito Pauli 1. Cor. XIV. 40. statim introductum esse, probabile est, sed non ex potestate aliqua legislatoria aut imperatiua, sed mutua harmonia & omnium consensione, quia omnium corda per spiritum vnionis erant inter se connexa. Et licet negari nequeat, instituta talia potissimum a Presbyteris introducta, vel saltem congregationi proposita fuisse, nullam tamen dictatoriam potestatem hac in parte sibi adferebant, sed potius officio iniuncto, cui directio externa cohærebat, eo ipso satisfaciebant, & ita, cui semel directionem congregationis externæ commiserant, eo promptius morem gerebant. Neque existimandum est, ab initio tot ritus & ceremonias formulasque precandi adfuisse, vti quidem ex postfacto accesserunt, sed, quæ externæ obseruabantur circumstantiæ, simplices erant, & ad maiorem excitationem deuotionis, non ad aliquam pompam directæ: quo plura enim postea ritualia accesserunt, eo magis deperdita est vis precandi, & extinctum internum ad Deum desiderium, quod vberius sæpe laudatus Hildebrand, in *Ritu-ali precantium* passim ostendit. Ita scilicet comparata est corrupta hominum natura, vt, si in rebus spiritualibus nimis ob-ruatur ritibus, mox a rei virtute desciscat, & in externis sub-

In primitiua ecclesia qualis fuerit ratio precum publicarum.

fistat, vel saltem tota externo cultui inhæreat, unde superstitio postea vniuersam corripit Ecclesiam.

*Illustratur hoc
exemplis.*

§. X. Sed testimoniis ordinem in precibus publicis olim in puriori ecclesiæ statu seruari solitum illustrare iuuabit. Tertullianus *Apol. c. 39.* ita precationum publicarum rationem describit: *Cogimus in cœtum & aggregationem, ut Deum quoque manu facta precationibus ambiamus orantes. Oramus etiam pro Imperatoribus, pro ministris eorum & potestatibus, pro statu seculi, pro rerum quiete, pro more finis. Cogimur ad literarum diuinarum commemorationem, si quid præsentium temporum qualitas aut præmonere cogit aut recognoscere. Certe fidem sanctis vocibus poscimus, spem erigimus, fiduciam figimus, disciplinam præceptorum nihilominus inculcationibus densamus; quo ipso re ipsa comprobabant, quod Paulus 1. Tim. II. 1. 2. iam sollicitè obseruandum vrserat. Sic & Iustinus Martyr in *Apol. 2. in f. κοινὰς εὐχὰς* seu preces communes, & ordinem in iis seruari solitum ita describit: *ubi congregati sunt ad communes preces & supplicationes, tum pro se ipsis, tum pro illuminato, & aliis ubique gentium omnibus, animo intento peragendas: ut digni idoneique simus, qui veritate cognita, per opera etiam ipsa boni atque officiosi rerum administratores & datorum nobis mandatorum custodes inueniamur, atque ut salute saluemur sempiterna. A precibus finitis, mutuis nos inuicem osculis salutamus. Deinde ei, qui fratribus præest, offertur panis & poculum aqua, & vini, quibus ille acceptis, laudem & gloriam rerum vniuersarum patri, per nomen filii & Spiritus Sancti offert, & Eucharistiam siue gratiarum actionem pro eo, quod nos donis hisce suis dignatus sit, prolixè exsequitur. Atque ubi ille preces & gratiarum actionem absoluit, populus, qui adest, omnis fausta approbatione acclamat, dicens: Amen. Amen autem voce Hebræa, Fiat, significat. Præsidens vero postquam gratiarum actionem perfecit, & populus vniuersus appreciatione læta eam comprobauit, qui apud nos vocantur Diaconi atque ministri, distribuunt unicuique præsentium, ut participet eum, in quo gratiæ actæ sunt, panem, vinum & aquam, & ad absentes perferunt. In hoc recensito precum publicarum, seu communium ordine, magna adhuc elucet simplicitas, ut ideo haud adduci possim, ut credam, hasce preces, quas Iustinus describit, iam certis**

certis formulis fuisse adstrictas, quippe quod nec verba euincunt, nec aliæ admittunt circumstantiæ, quamuis id exinde, asserere conatus sit Caspar Caluör. *in Ritual. eccles. lib. 2. sect. 2. c. 3. §. 9.* Imprimis autem die solis ad preces communes Christianos conuenire solitos fuisse Iustin. Martyr *cit. l.* docet: *Die, inquit, qui solis dicitur, omnium, qui in oppidis, vel ruri degunt, conuentus fit, & Apostolorum commentaria, aut Prophetarum scripta, quoad tempus permittit, leguntur. Deinde ubi lector conticuit, præpositus orationem habet, qua hortatur, & ad rerum tam pulcrarum imitationem inuitat: postea communiter omnes exsurgimus, & preces fundimus, finitis autem precibus, panis profertur & vinum & aqua, & præpositus similiter preces & gratiarum actiones pro virili suo instituit, & populus succlamat, dicens Amen &c.* Comprobat illud vltcrius Tertull. *loc. alleg.* dum describit ordinem in Agapis obseruari solitum his verbis: *Non prius discumbitur, quam oratio ad Deum prægustetur. Post aquam manualet & lumina, ut quisque de scripturis sanctis vel de proprio ingenio potest, prouocatur in medium Deo canere; æque oratio conuiuium dirimit.* In *Constitutionibus Apostol.* (quæ vulgo Clementi adscribuntur, quod tamen probari nequit, licet easdem antiquissimas esse, haud negemus,) *lib. 88. c. 12.* itidem hæc omnia comprobantur, dum refertur, quod Diaconus, cum Catechumenos & poenitentes abire iusserat, ut ad preces populum excitaret, de pulpito clamauerit: *Nemo ex prohibitis accedat, fideles, flectite genua, omnes intente oremus, rogemus Deum per Christum; post quem Diaconi clamorem fideles, quotquot aderant, in genua prouoluti pro pace & tranquillitate mundi, pro episcopis & presbyteris, pro viduis & pupillis, & pro ceteris inter homines ordinibus orarunt.*

§. XI. Vti vero ex hætenus dictis liquet, preces imprimis fuisse fusas pro salute Imperatorum iuxta monitum Apostoli, quod etiam Aegyptiorum sacerdotes sedulo obseruarunt, de quibus Diodorus Siculus *Biblioth. histor. lib. 1. p. m. 64.* ita: *adductis tum ad aram victimis, mos erat, pontificem sacerdoti adstantem magna voce in conferta Aegyptiorum corona preces enunciare: ut dii sanitatem cum ceteris bonis omnibus regi largiantur: ita non adeo certe constat, an nominetenus in precibus publicis eorum facta fuerit*

An imperatorum nomine tenus facta fuerit mentio in precibus.

fuerit mentio. Eque apud Euseb. *Histor. eccl. lib. 7. c. 11.* sequens Dionysii Alexandrini assertum occurrit: *Nos vnum Deum, rerum omnium opificem, qui Valeriano & Gallieno sacratissimis Augustis imperium tradidit, colimus & adoramus. Huic continuas preces offerimus pro imperio illorum, ut stabile & inconcussum permaneat.* Verum nihil aliud euincitur ex his verbis, quam quod pro imperio horum Imperatorum preces fusæ sint, non autem vlllo modo exinde colligi potest, quod nominetenus eorum facta fuerit mentio in precibus. Nec quod hic nomina eorum referantur, statim indicium præbet, eos etiam fuisse nominetenus allegatos in precibus publicis. Memores olim Christiani erant moniti Apostolici *1. Tim. II.* & hinc sua sponte absque vlla lege ciuili, nec tanquam ex opere operato, pro salute Imperatorum orabant. Testis est Tertullian. *ad Scapul. c. 2.* *Sacrificamus pro salute Imperatoris, sed Deo nostro & ipsius, sed quomodo præcepit Deus, pura prece.* Prouocat quoque ad hoc institutum Arnobius *lib. 5. contra Gent.* inquiens: *Nostra scripta cur ignibus meruerunt dari? cur immaniter conuenticula dirui, in quibus summus oratur Deus, pax cunctis & venia postulatur, magistratibus, exercitibus, Regibus, familiaribus, inimicis vitam adhuc degentibus & resolutis corporum vinctiōe.* In eundem sensum Optatus Mileuitanus *lib. 3.* loquitur: *Merito Paulus docet, orandum esse pro Regibus & potestatibus, etiamsi talis esset Imperator, qui gentiliter viueret. Quanto magis quod Christianus, quanto quod Deum timens, quanto quod religiosus, quanto quod misericors.* Idem confirmatur verbis Athenagoræ Atheniensis in fine supplicationis s. *Apologia ad Antoninum & Commodum habitæ.* Vos igitur, ait, qui in omnibus omni modo tum natura tum institutione boni, moderati, humani & imperio digni estis; mihi nunc & cum obiecta confutarim, & quod nos pii, iusti & animo temperati simus, demonstrauerim, regali capite annuite: quos obtinere iustius est, quod petunt, quam nos, qui pro imperio vestro oramus, ut & filius a patre, sicut æquisimum est, imperium per manus accipiatis, & ipsum imperium vestrum subiectis omnibus incrementum & accessum capiat. In similem sensum fere loquitur Origenes contra Celsum *lib. 8. p. 426. edit. cantabrig.* dum respondet Celso, Christianos
ad

ad militiam euocanti his verbis: *Respondemus, ferre nos Imperatori auxilia suo tempore, sed diuina (vt ita loquar) nimirum armatura fretos, non humana: idque facimus Apostoli monitis obedientes, cuius hæc verba sunt: Obsecro vos, primum vt faciatis deprecationes, orationes, interpellationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus & cunctis in potestate collocatis.* Postea addit, Christianos puras quidem manus a cede humana feruare, sed tamen decertare, *fusis ad Deum precibus pro legitimo Imperatore, & pium iustumque bellum gerente milite, vt destruat, quicquid iuste facientibus aduersarium.* Itaque, pergit, *precibus nostris profligantes omnes bellorum excitatores demones, & perturbatores pacis ac fæderum, plus conferimus regibus, quam qui arma gestant pro Republ.* Laboramus autem pro imperio Romano, dum iuste viuentes vota pro eo facimus &c. Denique Tertullianus in apolog. c. 30. etiam hanc praxin comprobabat his verbis: *Nos pro salute imperatorum Deum inuocamus æternum, Deum verum, Deum viuum, quem & ipsi imperatores proprium sibi præter ceteros malunt, & paucis interiectis: Hoc agite, boni præsides, extorquete animam Deo supplicanti pro imperatori.* Prouocat deinde ad Apostoli præceptum, subiiciens cap. 32. *Est & alia maior necessitas nobis orandi pro imperatoribus, etiam pro omni statu imperii, rebusque Romanis &c.* Imprimis autem, quando precationibus suis commendabant Deo Imperatores magistratusque alios publicos, hoc vni ce agebant, vt participes fierent gratiæ diuinæ & luminis æterni, ad quod ipsimet per Christum essent vocati. Exemplo Romani martyris id nunc quidem illustrare liceat, qui cum iuberetur pro vita & salute Imperatoris Ethnico more Deos orare, ita apud Aurel. Prudent. de Corona hymn. 10. vers. 425. seqq. respondit:

- - Nunquam pro salute & maximis
 Fortissimisque principis cohortibus
 Aliter precabor, quam fidele vt militent,
 Christi que lymphis vt renascantur patri,
 Capiant & ipsum cœlitus paraclitum.
 Vt idolorum respuant caliginem,

*Cernant ut illud lumen aeternae spei
Non succulentis influens obtutibus,
Nec corporales per fenestras emicans.
Puris sed intus quod relucet mentibus.*

*Ordo in preci-
bus olim sim-
plex & varius.*

§. XII. Quo ardentior vero in primitiua ecclesia deuotio in precibus communibus & sincerior erat, eo magis precantes simplicitati meræ, quoad ordinem externum in precibus seruandum studuisse videntur. Quamuis enim etiam, quidam externi designantes humilitatem ritus accesserint, de quibus Hildebrandi *Rituale precant.* consuli potest, illi tamen magis erant libertatis meræ, nec ita sub lege necessitatis iniungebantur, imo, quod caput rei est, tales, qui superstitione omni vacabant, adeoque cum intima cordis sinceritate & mentis simplicitate erga Deum connexi erant. *Apud Christianos, sunt verba Dn. Breithauptii in diss. de ordine in eccles. seruando cap. 3. priorum seculorum non offendimus externarum constitutionum atque ceremoniarum nimiam multitudinem, quia tum internæ animi mutationi admodum studebant, ex qua deinceps libere prouenit externorum series. Temporibus Constantini cum Christiani multis fruerentur immunitatibus atque bonis terrenis, ceremonie mirum in modum auctæ sunt. &c. Neque vero huic externo ordini ita se alligatos credebant, ut ubique eadem Liturgia obseruaretur, sed etiam hic singulis ecclesiis sua videtur relicta libertas, neque adeo erant, qui de ordine disputabant aut controuersias forenses mouebant, quippe magis intenti erant ipsi veritati & substantiæ rei, quam externis ritibus. Adhuc suo tempore monuit Augustin. epist. 86: In his rebus, de quibus nihil certi statuit diuina Scriptura, mos populi DEI, vel instituta maiorum pro lege tenenda sunt, de quibus si disputare voluerimus, & ex aliorum consuetudine alios improbare, orietur interminata luctatio. conf. Cardin. Bona rerum Liturgic. lib. 1. c. 6. Neque etiam eorum, qui primitus introduxerunt eiusmodi liturgias, hæc videtur fuisse intentio, ut præcise conscientias ad illas adstringerent eorum, qui successerunt, cum varii ritus proratione temporis, genio populi, aliarumque circumstantiarum*

tiarum tunc quidem vtilis videbantur, qui mutato rerum statu, mutari quoque eadem libertate poterant.

§. XIII. Quemadmodum vero tempore Constantini M. corruptio ingens inuaserat ecclesiam, ita quoque circa liturgiam publicam iam cæperunt plures sese exserere respectus politici, quorum intuitu, sicuti quoad totum cultum sacrum & œconomiam, ita imprimis quoque circa preces ecclesiasticas ordo, hætenus ex libertate seruatus, legis vicem, diiudicationibus forensibus obnoxiam, obtinere cœpit, & hoc magis, cum (1) ipsi ministri ecclesiastici imperium vbique affectarent, quorum ingenio valde conducibile videbatur, si hæc instituta quoque iurisdictione discuterentur, cum satis antea perspectum cognitumque habebant, talia a laicis non aliter sententia forensi posse decidi, nisi salutato prius clero. (2) Præterea totum hoc negotium ad concilia iam detulerant, atque adeo cum nihil magis intenderent, quam vt conclusa conciliorum vim iuris externam haberent, quam etiam iam nacta, erant, hæc quoque, quæ de liturgia circa preces ecclesiasticas erant constituta, effectum iuris externi sortiri debebant, id quod rursus ratio status clericalis postulabat. Accedebat (3) quod magis cortici, quam nucleo inhærere cœperant, de illo seruando vnice solliciti, quo ipso tamen nucleus in cultu diuino omittebatur. Olim non erat sic. Ordinis externi quidem ratio habebatur, sed non propter se, sed propter illud, quod propter ordinem expediebatur. Non itaque metuendum erat, ne vllus respectus politicus hic corumperet ecclesiam, & denique (4) cum politia quædam noua, quam hierarchiam dicunt, vbique exstrui in ecclesia cœpit, quid mirum, quod ad modum, veræ politiæ omnia componerentur, & paulatim quoque controuersia forenses circa preces ecclesiasticas inciderent. Vno verbo: hoc modo preces publicæ propriam amiserunt virtutem, & conuersæ videntur in negotium aliquod ciuile, ob tot respectus politicos, qui circa easdem paulatim orti sunt.

§. XIV. Nimis autem me sine dubio diffunderem, si omnia ex specialioribus illustrare vellem circumstantiis. Sed tamen quædam

*Preces publica
qua ratione po-
liticis respecti-
bus permisceri
cæperunt.*

*Formularie
preces imprimis
in usu esse cape-
runt.*

*preces a Con-
stantino militi-
bus præscriptæ.*

quædam saltim summis, quod aiunt, digitis hic attigisse, sufficiat. Sic itaque illud imprimis sub specie ordinis sacri introductum, quod homines sub *lege necessitatis* paulatim alligarentur ad *preces formularias*, & quod hæ tantum in ecclesiis recitandæ essent, quod illis totus cultus publicus absolueretur, & inde rerum liturgicarum prima fundamenta iacta fuerint. Et hæ formulariæ preces tam familiares & usu frequentes erant, vt, teste Eusebio, *lib. 4. de vit. Constant. c. 18.* ipse Cæsar, Constantinus certam formulam militibus suis præscripsisse dicatur, quam ex eo recitare lubet: *Te solum Deum agnoscimus, te Regem profitemur, te adiutorem inuocamus, per te victorias consecuti sumus, per te hostes superauimus, abs te præsentem felicitatem consecutos fatemur, & futuram indepturos speramus, Tui omnes supplices sumus, abs te petimus, vt Constantinum imperatorem nostrum una cum piis eius liberis quam diutissime saluum & victorem conserues.* Refert hanc formulam quoque Baron *sub anno 321. Io. Baptista Casalius de vet. sacr. Christian. rit. c. 3. p. 36.* Potissimum vero die dominica hæ preces præscriptæ a militibus erant recitandæ, hoc cum discrimine tamen, vt milites, qui nondum fideles facti erant, dominicis diebus deberent in patentes suborbiorum campos exire, atque ibi eandem precandi formam, dato ab vno aliquo signo, omnes simul recitare, quæ ratio precandi an a mero opere operato aliena, & non plerumque hypocritica fuerit, iudicent alii. Hisce semel introductis, non potuerunt lites variæ de ipsis formulis oriri, quæ tandem degenerauere in controuersias forenses. Christiani in primitiua ecclesia libertatem hac in renunquam videntur abdicasse, sed subsequentibus temporibus mirum in modum tenaces esse cœperunt precum ab antiquis traditarum, de quo plenius Hildebr. *in ritual. orant. c. 1. §. 15.* agit, actum esse putantes de religione Christiana, si non easdem semper recitarent formulas, iisque grauius resistentes, qui libertate sua vti amarent. Bene Nicephor. *lib. 12. c. 43.* Tales, inquit, *diffensiones in ecclesiis inualuisse opinor reuerentia eorum, qui eis ab initio præfuerunt, & qui illis deinde successerunt. Nam ii leges quasdam ab illis acceptas per manus posteris*

steris tradiderunt; non satis pium, neque ferendum esse arbitrati, si traditiones, in quibus educati essent, non honorifice colerent, sed contemtim reiicerent. Hæc ingenua confessio satis ostendit, quatenus omnia per modum legis inualescere cœperint in ecclesia, quæ antiquitus ex libertate mera erant introducta, nec sub illa intentione, vt legis rationem haberent, aut pomum Eridos essent: Idem confirmat Sozomenus *lib. 5. c. 19.* Imo cum frequentes de super lites orirentur, quibusdam formulis antiquis mordacitus inhærentibus, quibusdam magis libertate Christiana vtentibus, tandem res conciliis variis determinari, & modus precationibus publicis præscribi cœpit. Ita tandem preces commercio humano cum cetero cultu subiectæ sunt. Sic in Concilio Mileuitano *can. 12.* hac de re ita cautum legitur: *Placuit & illud, vt preces vel orationes & missæ, quæ probatæ fuerint in Concilio siue præfationes siue manus impositiones ab omnibus celebrentur, nec aliæ omnino dicantur in ecclesia, nisi quæ a prudentioribus tractatæ, vel comprobatæ in synodo fuerint.* Idem Patres Carthaginienses in Concil. Africano III. *c. 23.* statuere aientes: *Quicumque sibi preces aliunde describit, non eis vtatur, nisi prius cum instructoribus contulerit.* Sic itaque omnis virtus precum iam in aptitudine quadam formularia collocata est, quasi Deus magis verborum externorum corticem, relictæ sinceritate cordis, vero precum nucleo, hominibus commendasset. Sed talia publice facta sunt, vt constaret, iam ex pietate lucrum, ex sanctitate monopolium, & ex precibus publicis commercium publicum esse factum.

§. XV. Exinde etiam probabile est, ortum traxisse illud *Collectæ quid?* precum publicarum genus, quod *collectas* vocamus, quæ vnde dicantur, non adeo satis constat. Hoc certum est, breuem esse orationem, quæ a sacerdote recitatur, salutato prius populo, vel potius cantatur. Alii eam dictam volunt ab eo, quod, populo in vno collecto, recitetur; adhuc alii, quod ex selectis sacrae Scripturae verbis compendiosa breuitate colligatur, vel quod omnes collectis animis, affectus suos & mentem ad Deum attollant, vid. Claud. Espencæus *de Collectis eccle-*

fiast. Card. Bona Rer. Liturg. lib. 2. c. 5. §. 3. Hildebrand. in Ritual. precant. c. 1. §. 9. Atque hæ collectæ in nostris ecclesiis satis notæ sunt, & in agendis, ut vocant, ecclesiasticis verbis præscriptæ sunt conceptis, ut secundum illas liturgia publica ordinetur. In eo tamen nostræ ecclesiæ a Pontificiorum recesserunt formulis, quod idiomate vernaculo, non latino, uti mores Romanæ ecclesiæ iniungunt, illas minister ecclesiæ recitare soleat, admurmurante omni populo ex consuetudine, quamquam id ne quidem ubique verum sit, cum nonnullis in ecclesiis, festis præsertim diebus, adhuc sanctissime conseruetur mos recitandi collectas latinas, ne omne omnino vestigium dominantis papatus deleatur, sed semper documentum miseriæ splendidæ supersit.

*Certo tempore
alligata preces
publicæ,*

§. XVI. Deinde quamvis in primitiua ecclesia solerent statutis horis convenire, & preces communes miscere, uti §. 10. dictum, idque hætenus boni ordinis gratia non posset reprehendi, postquam veteres Christiani non præcise tempora illa precibus publicis destinata ex opere operato, aut aliis falsis respectibus observabant, tamen ubi tota precum publicarum ratio versa est in commercium & opus operatum, non aliter fieri potuit, quin etiam ob varios politicos respectus legibus publicis quædam hic determinarentur. Sic in Concilio Toletano c. 9. sub pœna remotionis iniuncta est clericis quotidiana orationis dominicæ recitatio his verbis: *Quisquis Clericorum dominicam orationem quotidie aut in publico aut in privato officio non dixerit, ordinis sui honore priuetur*, quo ipso fine dubio inducti sunt clerici, ut hoc opus operatum quotidie sollicitè agerent, ne beneficiis suis, quæ propter preces fundendas possidebant, amitterent. Et tamen Saluator orationem hanc non eum in finem præscripsit, ut sub pœna homines ad eam adigerentur, aut per modum legis eam observarent. Pium fuit horarum Canonicarum institutum, saltem si finem & intentionem Christianorum veterum intuemur. Olim ante Cyprianum tres peculiariter horæ precibus destinatæ singulariter erant. Tempore Cypriani iam aliæ additæ, ut tamen,

*Horarum Ca-
nonicarum in-
stitutum,*

omnis

omnis precandi ratio illis non præcise esset adstricta. Sic enim Cyprianus *de orat. domin. prope fin.* *Quia hora nulla a Christianis excipitur, quo minus frequenter & semper Deus debeat adorari, ut, qui in Christo, h. e. in sole & in die vero sumus, per totum diem precibus oremus, nec noctibus ab oratione cessemus, ambulare nos credamus semper in lumine, non impediamur a tenebris, quas euasimus, nulla sint horis nocturnis precum damna, nulla orationum pigra & ignava dispendia.* Huc quoque collimat Tertullianus *lib. de ieiun. c. 10.* inquit: *Cur non intelligamus salua plane indifferentia semper & ubique & omni tempore orandum; tamen tres istas horas ut insigniores in rebus humanis, quæ diem distribuunt, quæ negotia distinguunt, quæ publice resonant, ita & solenniores fuisse in orationibus diuinis &c.* quod subinde exemplo Danielis, ter in die orantis, illustrat. Auctæ sunt postea hæ horæ, adeo ut Augustini tempore iam septem numeratæ fuerint in memoriam passionis dominicæ directæ, iuxta versiculos vulgatos:

MATUTINA ligat Christum, qui crimina purgat,

PRIMA replet sputis: dat causam *TERTIA* mortis:

SEXTA cruci necit: latus eius *NONA* bipertit,

VESPERA deponit: tumulo *COMPLETA* reponit.

Exprimuntur quoque hæc tempora in cantico illo notissimo: *Christus der uns seelig macht*, quod clarius in latino idioma te exprimitur, ubi versiculus vltimus ita se habet: *Has horas canonicas, pie meditemur.* Quantum autem commercium ex hisce horis Canonicis, postquam spes lucri temporalis accessit, factum sit, mea non indiget censura, quippe res omnibus notissima, quæ nec nostris est correctæ in ecclesiis. Et cum in opus operatum transierit, mirum non est, quod preces hæ publicæ quasi vendantur vicariis, & sic rursus sub metu amittendi compendii, quod alias percipiunt, adigantur, ad cultum hunc Deo præstandum.

§. XVII. Huc suo modo quoque referuntur solennia *De quatuor illa quatuor tempora, quæ hodie corrupte Quatember vulgo vocantur, quibus itidem preces publicæ cum ieiuniis ab antiquo fuere alligatæ.* De horum institutione non omnium eadem

est sententia. Si Gratiano credimus, Calixto papæ illorum institutio accepto ferenda est. Sic enim in *c. 1. D. 76.* verba eius ad Benedictum refert. *Ieiunium, quod ter in anno apud nos celebrare didicisti, conuenientius nunc per quatuor tempora fieri decernimus, ut sicut annus per quatuor voluitur tempora, sic & nos quaternum agamus solemne ieiunium per anni quatuor tempora.* Sed forsitan etiam hic canon ex suppositiis Isidori scriptis a Gratiano imprudenter descriptus est, uti eruditiores iam diu animaduenterunt. vid. Blondellus in *Pseudo-Isid.* p. 256. Hinc alii ad tempora Leonis M. demum horum institutum reiiciunt, cuius instituta referuntur in *c. Igitur 5. & c. Huius 6. D. 76. conf. Ziegl. ad Lancell. lib. 1. tit. 24. §. 6. p. 158.* Erant autem quatuor illa tempora ita definita, ut vernum in quadragesima, æstiuum in pentecoste, autumnale in mense septimo, hyemale autem in decimo celebraretur *c. 6. cit.* Libera olim fuere ieiunia & preces, quarum gratia illa instituta. Bene Socrates *lib. 8. c. 22.* *Quoniam nemo de eo præceptum literarum monumentis proditum potest ostendere, perspicuum est, Apostolos liberam potestatem in eodem cuique menti & arbitrio permisisse, ut quisque nec metu nec necessitate inductus, quod bonum sit, ageret.* Quamuis vero postea tempora quatuor quodammodo mutata & aliter definita, mansit tamen etiam in nostris ecclesiis, quibusdam in locis, mos ille antiquus, quatuor anni temporibus dies precationum & ieiuniorum solenniter celebrandi, non tamen sub eodem ubique modo. Res certe non reprehendenda, si modo præterea omnis remouetur coactio ciuilis, & pœnis publicis non stabilitur.

*Quaratione ad
certa loca ad-
strictæ preces,*

§. XVIII. Sensim quoque preces ad certa loca adstrictæ sunt. Obiciebant, ut §. 2. vidimus, olim Gentiles Christianis, quod templis destituerentur, orationibus destinandis. Verum Christiani optime nouerunt, quemlibet locum ad orandum satis idoneum esse. vid. §. 7. Ut tamen communes preces eo rectius possent fieri, libera ab initio voluntate certus locus iisdem destinatus est; post splendida templa illis consecrata, tempore imprimis Constantini M., ut cultus eo splendor esset, quamuis humilitate precantium magis commen-
dari

dari deberet. Potuisset hoc institutum tolerari, nisi postea sub specie, quasi communes preces in templis essent tantum faciendæ, fere vsus precum communium in ædibus priuatis vel interdictus, vel legibus valde restrictus, quo ipso rursus precum libertas legum concellis est inclusa, & iudicialibus subiecta decisionibus. Et vtinam nostræ quoque ecclesiæ ad hanc nunquam rediissent consuetudinem, vel, vt rectius dicam, ab hisce institutis abiissent. Suspectæ enim apud nos quoque, sunt preces communes, quas pii ædibus in priuatis miscere solent. Sed ad rem, solenniores olim preces publicæ in liturgia Missatica fuere, & nunc sunt in ecclesia Romana. De his ita dispositum legimus in *c. 11. de consecr. D. 1. sicuti non alii, quam sacrati Domino sacerdotes debent Missas cantare, nec sacrificia super altare offerre, sic nec in aliis, quam Domino sacratis locis, i. e. in tabernaculis diuinis precibus a Pontificibus delibutis missas cantare aut sacrificia offerre licet, nisi summa coegerit necessitas. Satius ergo est missam non cantare, aut non audire, quam in illis locis, vbi fieri non oportet, nisi pro summa contingat necessitate, quoniam necessitas legem non habet.* & in *c. 13. D. ead.* fere idem inculcatur his verbis: *Ecclesias per congrua & utilia facite loca, quæ diuinis precibus sacrare oportet, & in singulis sacerdotes diuinis orationibus Deo dicatos poni, quos ab omnibus venerari oportet, & non a quoquam grauari.* Sed mens longe alia veterum Christianorum. Ita enim Arnobius *lib. 6. aduers. Gent.* cessamus vel exædificare vel facere ædes sacras venerationis ad officia; numquid enim delubris aut templorum constructionibus Dominum summumque Regem honoramus? & postea: *Ex quacunque parte audit nos Deus.* Postquam itaque semel persuasio hominum mentes inuaserat, preces non alibi, quam locis Deo consecratis esse fundendas, cœpere opulentiores & potentiores in ædibus suis exstruere, ORATORIA, quod suo modo etiam permissum fuit, ceu patet ex *c. 33. de Consecr. D. 1.* vbi ita: *Vnicuique fidelium in domo sua oratorium licet habere & ibi orare: Missas autem ibi celebrare non licet.* Inualuisse tamen videtur, vt ex episcopi concessione ibi etiam ordinaria sacra fieri potuerint, qua de re ita cautum legimus in *Concil. Trull. c. 21.* *Clericos, qui in oratoriis, qui sunt intra domus, ministrant*

Oratoriorum origo.

nistrant, vel baptizant, hoc illius loci Episcopi sententia facere debere decernimus. Cum vero publicos conuentus ita sæpe negligerent, & conducto ministro, qui ibi sacra administraret, vterentur, & præterea alia incommoda inde euenirent, cum plerumque ostentationis & pompæ gratia in prædiis exstruerentur, variis conciliis illorum vsus est restrictus vid. Ziegl. *ad Lancell. lib. 2. tit. 18. §. 2.* Link. *de iure episcop. c. 9. n. 62.* Ganzalez Tellez *ad c. 10. X. de priuil.* Sic itaque rursus occasio nata fuit, circa preces plura constituendi, & controuersis forensibus de illis agendi, quod merito in negotio vnice ad Deum directo cessare debuisset. Et quis omnes occasiones recenseret, ex quibus quæstiones forenses circa preces publicas natæ sunt?

*Preces publica
conuersæ sunt
in medium &
modum acqui-
rendi.*

*Nomina recita-
ta offerentium.*

§. XIX. Quemadmodum vero, vero pietatis cultu inter Christianos extincto, omnia fere exercitia pietatis a plerisque in peruersum applicari cœperunt finem, vt vel essent instrumentum imperii Clericalis, vel quæstui & auaritiæ inferuirent; ita proh dolor! preces quoque publicæ postea referri cœperunt inter modos acquirendi, & quæstiosa negotia; Christiani certe primitiui non propter lucrum preces publicas & communes fundebant pro salute magistratuum & singulorum: ast cum ex prisco more oblationes in ecclesiis permanfissent, de quibus vid. Dorsch. *in Diatyp. concil. Nic. sect. 2. n. 21. seqq.* atque hæc postea lucro vel ecclesiæ vel clericis cederent, consultum visum fuit, nomina offerentium in publicis precibus recitare, & pro iis peculiariter preces fundere, vt ita magis incitarentur laici ad oblationes largissimas faciendas. Solennis tunc fuit in precibus publicis formula: *Memento Domine famulorum famularumque tuarum, quorum commemorationem agimus, & qui nobis bona fecerunt, &c.* Cardin. Bona *rerum Liturg. lib. 2. c. 11. circa f.* Recitat idem *cit. l. lib. 2. c. 8. ex epistola Innocentii I.* verba rem hanc declarantia. *De nominibus, ait, recitandis, antequam preces sacerdos faciat, atque eorum oblationes, quorum nomina recitanda sunt, sua oratione commendet, quam superfluum sit, & ipse pro tua prudentia recognoscis, vt cuius hostiam nec dum Deo offeras, eius ante nomen insinues, quamuis illi incognitum sit nihil.* Prius ergo oblationes sunt com-

men-

mendanda, ac tunc eorum nomina, quorum sunt oblationes, edicenda, ut inter sacra mysteria nominentur, non inter alia, quæ ante præmittimus, ut ipsis mysteriis viam futuris precibus aperiamus.

Quantus vero abusus hac in publicis precibus facta nominum commemoratio-
ne commissus fuerit, sine dubio quilibet facile coniectura asse-
qui potest, qui quæstuosum hoc negotium sedulo secum per-
pendit animo. Egregie hunc pessimum morem describit

Hieronimus in c. 18. *Ezech.*, inquiens: *multos conspiciamus, qui op-
primunt per potentiam, vel furtum committunt, ut de multis parua pau-
peribus tribuant, & in suis sceleribus gloriantur, publiceque Diaconus in
ecclesia recitet offerentiarum nomina: tantum offert ille, tantum ille polli-
citus est: placentque sibi ad plausum populi, torquente conscientia.*

Eadem ratio alliciendi homines ad ditescendas & exstruendas
ecclesias fuit, ut patronorum quoque nomina precibus pu-
blicis infererentur, id quod adhuc hodie moris esse solet.

In Concilio Emeritensi sub Papa Vitalino c. 19. expresse hoc cautum
legitur his verbis: *Ut in singulis ecclesiis, in quibus Presbyter iussus fu-*

*erit præesse, singulis diebus Dominicis sacrificium Deo procuret offerre,
& eorum nomina, a quibus eas ecclesias constat esse constructas, vel qui
aliquid his sanctis ecclesiis videntur aut visi sunt contulisse, si viuentes in
corpore sunt, ante altare recitentur tempore Missæ; quod si ab hac deces-*

serunt aut discesserunt luce, nomina eorum cum fidelibus defunctis reciten-

tur ordine. Recitabantur vero nomina eorum, qui precibus
publicis commendandi erant ex tabula quadam, quam nomi-
ne *Dyptichorum* vocare solebant, quorum fit mentio etiam in

l. 7. §. 5. C. de S. Trinit. & l. 1. C. Theod. de expens. lud. De huius
termini denominatione vid. Cardin. Bona *cit. tr. lib. 2. c. 11. ab*

init. Iac. Gothofr. in *Comm. ad cit. l. 1. Barnab. Brisson. de verb.*

signif. sub hac voce. Iensius in *exercit. de Baptismo.* Qualis autem

ratio horum *Dyptichorum* fuerit, placet ex prædicto Bona
afferre: *Inuenio, inquit, tria fuisse genera Dyptichorum siue tabula-*

*rum, quibus nomina in singulis ecclesiis inscribebantur. Primum erat
peculiare Episcoporum, eorum præsertim, qui illam ecclesiam rexerant,
dummodo probitate & sanctis moribus claruissent. Secundum vihorum,*

in quibus eorum nomina descripta erant, qui adhuc viuentes dignitate

aliqua

*Abusus in no-
minum recita-
tione.*

Dypticha quidæ

aliqua vel beneficiis illi ecclesiæ collatis, conspicui vel alio titulo bene meriti erant. In his primo loco Romanus pontifex, tum alii patriarchæ, & proprius Antistes, ac reliqui clero adscripti recensebantur: postea Imperator, principes, magistratus & populus fidelis. Tertium erat mortuorum, qui in Catholica communione decesserant. &c. His tractu temporis accessit, ut pro eiusmodi precationibus publicis Ministro ecclesiæ honorarium aliquod præstaretur, quo factum, ut munus hoc fere mercenarium factum sit.

Cæperunt præterea preces in decorum publicum conuerti.

§. XX. Ex tot igitur abusibus non potuere non alii ingentes oriri abusus in publicis precibus, quo merito quoque refero, quod *decori publici causa* sæpe preces publicæ & supplicationes adhibitæ exemplo Romanorum, qui in decernendis triumphis simul supplicationes adhibebant ad templum Deorum, ut eo splendidiore essent triumphus, quo ipso rursus publicum quoddam commercium ex precibus publicis factum. De Theodosio Iunioris refert Nicephorus *lib. 14. Histor. c. 1.* quod audita victoria contra Tyrannum in ludis Circensibus populum conuocauerit, dicens: *agite si ita videtur, & ludicro dimisso in eadem præcatoriam eamus, & carmina gratiarum agendarum auctori victoria canamus.* Hæc ubi dixit, neglectum est spectaculum, & omnes per circumeuntes cum hymnis & carminibus *εὐχαρίσως* in vicinum templum abiire. Elegans certe ad preces publicas fundendas præparatio! quasi impuris Deus colatur manibus, atque adeo magis decori publici gratia, & ne viderentur Ethnicis peiores, hæc ceremonia adhiberi debuerit; sed desino plura addere, & mores nostrorum temporum examinare.

Conclusio ex dictis colligitur.

§. XXI. Atque hæc potissimum sunt causæ, ex quibus iura circa preces publicas nata sunt, quæ sine dubio cessarent & merito cessare deberent, si pristino suo nitore preces publicæ restituerentur, & omne commercium humanum, omnis præterea ambitio aliique respectus ciuiles circa easdem, uti par erat, euitarentur. Cum autem tam corruptæ hodie ecclesiarum nostrarum facies deprehendatur, quid mirum, quod in iudiciis tam frequentes sint lites & controuersie de precibus publicis, imo quid mirum, quod imperans ad has euitandas

das turbas certi quid hic determinare debeat, quod legis habeat vigorem, cum alioquin si exercitium hoc pietatis publicum non induisset σχῆμα πολιτικόν, de iure imperantium, circa preces frustra quæreretur, nec ICTis hæc sparta competere posset, vt, quid iustum sit circa preces publicas, disquirent. Quæ cum ita sint, Lutheri doctrina, quamuis alias optima, inter Lutheranos sine dubio inter leges abrogatas referenda erit, quando de hocce negotio ita iudicat in der Kirchen-Postill, Dom. IV. Aduent. Epist. f. 48. a. vbi ita: Das soll auch in Ceremonien/ Gesängen/ NB. Gebethen und allen andern Kirchen-Ordnungen verstanden werden. So lange man solches aus Liebe und Freyheit thut / nur zu Dienst und Willen der Gesellschaft / die da ist/ soll mans halten / wo es sonst im Werck an ihm selbst nicht böse ist. Wenn man aber darauff dringet/ es müsse also seyn/ alsbald soll man ablassen/ und darwider thun/ umb die Freyheit des Glaubens zu erhalten. Ordo vt aliquis in precibus publicis habeatur, vtique pium & conueniens est, quemadmodum reliqua ad cultum diuinum spectantia suo ordine constant, de quo supra laudata Dn. Breithauptii *diff. de ordin. in eccles. seruand.* legi meretur; sed præterea cauendum fuerat, ne sub specie ordinis alii falsi & hypocritici prætextus simul se insinuasent, qui ex sequentibus controuersis forensibus de his precibus nimium quantum se exseruerunt, quo ipso factum est, vt non tantum esset actio pietatis, sed etiam ciuilis, diiudicationi forensi subiecta.

CAP. II.

DE

IVRE PRAESCRIBENDI ET ORDINANDI
PVBLICAS PRECES.

§. I.

*Iura precum
publicarum ge-
neratim expli-
cantur.*

DEtecta origine iuris circa preces publicas, iam facili-
or via erit in euoluendo & enucleando iure vario, quod
etiam in nostris ecclesiis circa eas obseruari solet.
Neque enim credendum est, puriorem esse nostrarum
ecclesiarum faciem, cum pleraque, quæ *cap. antec.* de variis re-
spectibus politicis circa preces has, quæ vnice Deo debebant
esse sacratæ, asseruimus, nostrarum ecclesiarum praxi confir-
mentur. Sunt vero varia circa preces iura, quædam sunt in-
tuitu aliorum, quibus itidem ex peculiari ratione ius aliquod
datum est, quo pertinent patroni: quædam respectu singulo-
rum Parochianorum, quatenus membra certæ alicuius ecclesiæ;
quædam denique intuitu parochorum, quorum interesse pe-
cuniarium sæpe in precibus publicis versatur, quod cum noto-
rium sit, silentio prætermitti non debebat, quamuis optan-
dum foret, vt huius commercii non esset iniicienda mentio.
Cum itaque varia precum publicarum iura sint, vix est, vt v-
na definitione omnia commodè complecti possimus. Vt ta-
men quodammodo illa delineemus, breuiter iura hæc descri-
bimus, quod sint *complexus variorum iurium circa preces publicas in-
troducendorum, quibus tum publica autoritate ordinantur, tum iure perfe-
cto speciatim ab aliis exiguntur, tum denique varia alia circa illas obser-
uanda determinantur, vt in his quoque omnis inordinata ratio cesset.*

*Iura precum
publicarum
quid?*

*Series dicendo-
rum de iure
precum publi-
carum.*

§. II. Vt itaque certo ordine omnia, quæ de iure vario
precum dicenda sunt, digeramus, ad tria potissimum capita to-
ta dicendorum recurret ratio. Primum membrum quidem in
medium producet iura publica autoritate ordinandi preces
publicas in ecclesiis; alterum occupatum erit circa disqui-
sitio-

sitionem, quibus ius exigendi preces publicas pro se iure perfecto vel imperfecto competat? Ultimo denique varia alia, *Varia precum ratio.* iura circa preces publicas occurrentia tradenda sunt. Huic distributioni satis congruere videntur, quæ Paulus *1. Tim. II. 1. seqq.* de varia precum ratione affert, non quod ibi Paulus respexerit ad fora iuridica, quippe qui sanctiorem de precibus seruauit conceptum, sed quod postea, vbi in ecclesia omnia, ad πολιτικὸν σχῆμα inclinare cœperunt, videantur iura secundum classes ibi positas adornata. Ponit videlicet has precum classes, dum iubet, vt faciamus δεήσεις, προσευχάς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων &c. quæ iuxta versionem, Lutheri distinguuntur hisce terminis, Bitte/ Gebethe/ Fürbitte und Danksagung. *In constitut. Apostol. lib. 8. c. 5. seqq.* hæc ita distinguuntur, vt δεήσεις quisque pro se, προσευχάς populus pro aliis, ἐντεύξεις sacerdos pro aliis, εὐχαριστίας sacerdos & populus simul facere deberent. Sic itaque pertinent ad δεήσεις preces priuatæ, & huc, vbi de publicis agimus, non adeo spectant: sed προσευχάς membrum primum complectitur, secundum intercessionem seu ἐντεύξεις, εὐχαριστίας, & alia membrum vltimum considerabit.

§. III. Ordiamur itaque a precibus publicis, quatenus in cœtu fidelium fieri solent, quas veteres magis εὐ- *Preces publicæ quid?* χὰς κοινὰς communes preces dixere iuxta Instin. Martyr. in *Apol. 2. in f.* & olim quidem meo iudicio conuenientius, vbi preces adhuc integræ, & ab omni schemate politico liberæ erant. Nam τὸ publicum est terminus ciuilis, & magis politicam sequitur considerationem. Sunt itaque hoc sensu preces publicæ formulæ, quæ publica auctoritate adornatæ sunt in cœtibus ecclesiarum publicis, vt rite & ordinate cultus sacer peragatur. *Formulas* esse easdem nemo diffitebitur, qui vel liturgias pontificiorum, quas egregie illustrauit Cardinalis Bona, vel agenda nostrarum ecclesiarum, vti vocantur, inspexit. Quod publica auctoritate adornentur, itidem in confesso est, cum ordinariæ formulæ ministris ecclesiæ in ordinationibus ecclesiasticis, ex potestate legislatoria constitutis, in nostris ecclesiis præscribantur,

in Romana vero ex praescripto publico, plusquam legislatorio, pontificis dependeant. Vnde si quæ adhuc aliæ non-formulariæ preces ex libertate Christiana, quæ in quibusdā nostris est retenta ecclesiis, apud nos fiunt, rectius easdem dixeris communes quam publicas, quod non sint publica autoritate praescriptæ, vel saltem res describi debuit, prout ut plurimum & communiter esse solet.

Quis preces publicas praescribere possit?

§. IV. Iam quidem non examinabo, an e re ecclesiæ sit, formulas precum certas adhibere, & cultum ad illas adstringere, de quo alii viderint. Saltem illa hic considerata quaestio, quis in nostris ecclesiis ius praescribendi preces publicas habeat, postquam ibi formulariæ preces receptæ? Ecclesiæ & summæ ecclesiasticæ potestati hoc tribuit Schilt. *in instit. iur. Canon. lib. 2. tit. 1. §. 25.* Quid vero idem per ecclesiam & summam ecclesiasticam potestatem intelligat, docet *cit. l. §. 8.* ubi disquirat, penes quem sit ius ordinandi liturgiam, ad quam etiam preces hæ publicæ spectant. Respondet itidem, penes ecclesiam, sed hanc ex tribus ordinibus eorumque deputatis constare dicit, de quibus actum in *Iure Paroch. Sect. 1. c. 2. §. 30.* Ex quo concludit, ius hoc non esse penes solum clerum, nec penes solum principem, multo minus penes plebem. Idem inculcat Carpzou. *P. 2. decis. 113.* fundamentum decidendi itidem quaerens in triplici ecclesiarum ordine, & quod ecclesiæ nostræ non monarchice, sed aristocratice sint gubernandæ; ex quo concludit, ritus ecclesiasticos sine consilio Theologorum recte sentientium immutandos haud esse, quæ omnino egregie conveniunt cum doctrina Reinkingiana *tr. de regim. Secul. & eccl. lib. 3. class. 1. n. 15. seqq.* Hauemanniana *in tr. de iure Episcop. tit. 11. §. 2.* & aliorum Theologorum apud Dedekennum *Vol. 1. p. 2. m. 2. Sect. 1.*

Dubia circa sententiam communem.

§. V. Quæ si vera sunt, quod illi quidem supponunt, prono alveo inde fluit, ius ordinandi preces publicas, quod itidem ad liturgias spectat, non esse penes solos principes. Agnovit hanc conclusionem Hauemannus *cit. l. §. 5.* statuens, non esse recipiendas preces ab aliquo magistratuum conscrip-
ptas

ptas hoc fine, vt in ecclesiis publice prælegerentur, quod non mirandum, cum prædictus auctor non erubuerit, fere omne ius circa sacra principibus adimere, vel saltim eosdem ad cleri placitum alligare, quo spiritum suum papizantem satis prodidit. Sed multa dubia supersunt circa hanc doctrinam. Non intelligunt ecclesiæ formam, qui disputant de forma regiminis ecclesiastici, vtrum debeat esse monarchica an aristocratica, termini hi ad rem publicam quadrant, qualis non datur in ecclesia. Constituitur hæc ex doctoribus & auditoribus, atque adeo rursus ineptum est, velle dicere ecclesiam constare ex triplici ordine, imperantium, docentium, & ceterorum auditorum. Est enim collegium æquale, in quo non occurrit respectus imperantis, quamuis cum ecclesia adhuc sit in Republica & collegii rationem habeat, imperanti cui libet competat ius sicuti in singulas, ita quoque in compositam personam h. e. collegium. Et deinde liturgia ordinatur, vel per modum imperii & ex potestate legislatoria, vel per modum pacti: si prius, tunc clerus coniunctim cum principe, habebit in sacris potestatem legislatariam, & ciuile imperium exercebit contra præceptum Christi: *Vos autem non sic*, nam de populo non adeo hic laborandum, quoniam dicis gratia tantum solet eius mentio fieri. Imo iniurii sunt doctores in principes, quibus iura sua circa sacra imminuunt, & eis, quibus gloria parendi relicta erat, attribuunt. Si posterius, tunc infrunitum & absurdum est, tres illos ordines vt paciscentes introducere, quia dum ita paciscuntur de rebus collegii, considerantur vt pares, vt collegæ, & sic respectus ceteri politici hic quiescunt. Hoc posterius etiam tunc fieri censendum est, si ordinatio rerum liturgicarum vni committatur a toto cœtu fidelium, veluti ecclesiæ ministro, quia sic in illam antecederet iam omnes consensisse videntur. Si dicis, datur tertia via, quando *per modum consilii* ab ecclesiæ doctoribus ordinatio quædam proponitur; respondeo, hanc viam coincidere cum modo conuentionali, quia consilium per se non obli-

gat, nisi communitas illud approbauerit, & sic rursus res expeditur per viam pacti.

*An per modum
pacti res litur-
gicæ possint or-
dinari.*

§. VI. Quod si itaque ecclesiæ ius ordinandi liturgiam per modum pacti exercendum adscribere velis, haud errabis, quia regulariter cuicunque collegio permissum censi debet, de rebus collegii, quædam communi placito constituere & ordinare, quæ si constituta sunt, per modum pacti obligant. Et hoc modo in primitiua ecclesia res liturgicas adornatas fuisse, nullam habet ἀπορίαν, siue iam expresse inter se ita conuenerint, siue doctorum ecclesiæ monita & instituta voluntate communi amplexi fuerint. Et ita quoque adhuc hodie in illis locis, ubi variæ sectæ tolerantur, moris esse solet, ut, quia princeps tantum vni addictus est, ceteris libertatem relinquat, externum adornandi cultum, idque per modum, ut dixi, pacti.

*An imperantis
potestas hic pla-
ne excludatur.*

Interim tamen non existimandum est, omnem præterea imperantis summi, qua talis, potestatem eo ipso exclusam esse, cum sicuti in negotia *arbitraria* ceterorum collegiorum, ita etiam in ecclesiarum ordinationes inspectionem retineat, ne *inordinate* aliquid geratur, quod tunc eo magis necessarium est, quando homines a simplicitate in Christo recedere, corrupta tempora indicant. Monuit præter Apostolum iam suo tempore Clemens Romanus: *cuncta ordine debemus facere, quæ Dominus iussit peragere: statutis temporibus oblationes & officia perfici, neque temere & inordinate fieri præcepit, sed præfinitis temporibus & horis.* conf. Io. Amos Comenius in *ration. discipl. ordinis-que eccles. in unit. frat. Bohem. p. 61. seqq.* Imo cum illa, quæ in cultu diuino *arbitraria* sunt & variare possunt, talia sint, ut de illis imperans leges ferre possit, quis negaret, imperantem quoque, si *iusta causa adsit*, hic potestatem legislatariam exercere posse. Brunnem. *de iure eccles. lib. 1. c. 2. §. 34.* Dn. Thomas. *de iure princip. circa adiaph. c. 1. §. 9.*

*Quando prin-
ceps res litur-
gicas adornare
possit & soleat.*

§. VII. Dixi, si *iusta causa adsit*. Sicuti enim alias imperantes collegiis integrum relinquere solent, pactis varia, quæ ad res collegii spectant, determinare; ita quoque idem dicendum de ecclesiis, quæ nihil aliud sunt, quam collegium quoddam,

dam, vt alibi a Dn. præfide demonstratum. Verum multæ rationes adduci possunt, quæ hic imprimis maiorem solertiam & vigilantiam imperantibus commendant, quam in aliis collegiis ob profana negotia institutis. Nam (1) status ecclesiarum est corruptissimus, & sic maiores inordinationes sæpe metuendæ essent, quo maior est numerus eorum, ex quibus ecclesia constituitur, nisi is, qui terrere potest, sua autoritate tumultuantes compesceret. (2) quo maiora itaque exinde resultare possunt scandala, eo magis imperantibus laborandum, ne talia emergant. Imo (3) cum magna sit vis religionis, vel etiam superstitionis, experientia docet, sæpe sub hoc sacro religionis clypeo multa incommoda rebus publicis posse afferri, præsertim si clerici ab humilitatis regulis recedentes rempubl. nouam in republ. stabilire, seque independentes a seculari potestate profiteri allaborant. Profecto si maturius imperantes conatibus cleri Romani dominantis restitissent, & ius suum circa sacra seuerius exercuissent, hierarchia Romana ad tantum euehi non potuisset fastigium, quod promouit sine dubio indulgentia Cæsarum, ἀπολιτικῶς suam potestatem in hoc tam arduo negotio negligentium. Ne addam (4) interesse summorum imperantium, vt subditi nulla superstitione, quam egregie promouere potest liturgia splendida, sed inutilis & noxia, ducantur, sed moribus optimis instruantur, & vera via salutis imbuantur, cum, quo magis ciues in pietate erga Deum proficiunt, eo firmior redditur & stabilitur tranquillitas publica *Leuit. XXVI. 4. seqq. Ps. LXXXI, 14. seqq. Prou. XXII. 2. 12. XXIX, 8. 14, Prou. XI. 11. XVI. 12. XX. 28. Sap. VI. 1.* Dn. Budeus *diff. de concord. relig. Christian. viteque civil. c. 1. §. 9. seqq.* Hæ itaque, vt alias nunc omittam, rationes suadent, principem, præcipuam rerum liturgicarum curam debere habere, & si quid inordinati deprehendat, illud emendare atque adeo ad id aphora talia adornare optimo iure posse. conf. *Ziegl. de iur. Maieft. lib. 1. c. 17. §. 2.*

§. VIII. Dum itaque hoc rerum statu imperantibus suo *An theologos* modo ius adornandi liturgias adscripsimus, de modo exercendi hoc princeps hic in

*consilium adhi-
bere debeat.*

ius nunc dispectio superest. Carpzouius cit. l. n. 18. cum Reinkingio ita philosophatur: *Sicut princeps in ferendis legibus circa bonum civile non disponit pro libidine, sed adhibitis prudentum consiliis, l. 8. C. de LL. secundum normam iustitiae & aequitatis; ita etiam quando circa bonum spirituale disponit h. e. circa religionem & cultum Dei, non debet statuere aut leges ferre pro libidine, sed eas mutuare a prudentia Theologorum &c.* Non nego quidem, bonum principem optime facere, si consilia piorum Theologorum de illis, quæ ad S. liturgiam spectant, audiat, eaque, si salubria deprehendat, introducat, atque adeo si verba Carpzouiana de nudo consilio intelligenda forent, nihil esset, quod hic moneri deberet. Sed cum hanc rationem pro ratione decidendi afferat, qua clerum simul ad potestatem legislativam euehere conatur, & ita sub lege necessitatis principem ad Theologorum placita, & ut rectius loquar, ad parendi gloriam adstringat, merito deserendus est. Quid enim si piis & in fide probatis laicis totum negotium committeret, an peccaret? Neque enim, ut recte iudicat Ill. Dn. Stryk in not. ad Brunnem. lib. 1. S. 6. m. 6. §. 2. in f. his negata sunt *χρησματα* Spiritus S., quod contra Hauemanni nimis rigidam doctrinam regerit. Et si Consistorio adorationem committit, an sic peccat? & tamen in Consistoriis politici prævalent.

*Applicantur
dicta ad ius or-
dinandi preces
publicas.*

§. IX Quod si nunc porro a thesi ad hypothesin progrediamur, facile apparebit, ius ordinandi preces publicas eo, quo dictum est, modo ad imperantem pertinere. Consentunt enim in eo, preces publicas solennesque qua tales esse, partem liturgiæ ecclesiasticæ Schilter Inst. iur. Can. lib. 2. tit. 1. §. 25. atque adeo harum adornatio penes eum erit, penes quem totum ius liturgiæ ordinandæ residet. Equidem preces hactenus inter negotia arbitraria, quibus liturgia externa absolvitur, haud pertinere, recte quis obiiciet, ast nec hoc volumus, nec innuimus, sunt enim preces singulis Christianis demandatæ; sed hic quæstio est de *precibus publicis* h. e. de præscribendis certis formulis, quibus ministri ecclesiæ in cœtu fidelium uti debent, quod certe arbitrarium est. Nunquam enim

præ-

præceptum est, Christianos præcise *sub certa formula* orare debere, quod si itaque formula talis publica sit præscribenda, id certe mere arbitrarium negotium erit. Si obiicias, ita posse principem formulam improbatam, & religioni aduersam ecclesiæ obtrudere, tunc regero, id quidem ab optimo principe, qui curam pietatis habet, non præsumendum esse, & deinde in tali casu potius Deo obediendum quam principi; imo hoc incommodum tunc quoque metuendum foret, si aliis ius præscribendi formulas indulgeremus, atque adeo hoc dubium tantum ostendit, incommoda multa secum trahere præscriptiones formulariarum precum, & rectius fore, si plane omitterentur, & tales ministri ecclesiis præficerentur, qui non secundum certam formulam, sed ex intimo cordis affectu in ecclesiis orarent. Sed postquam ex corrupto statu antiquo ecclesiæ mansit modus præscribendi formulas, de iure quoque nunc inquirendum est. Vtinam vero nunquam inquirendum esset.

§. X. Neque, ut arbitror, ab hac doctrina repugnat praxis nostrarum ecclesiarum. Solent enim aliquando principes protestantes suis ordinationibus ecclesiasticis preces publicas inferere, & alia ad res liturgicas spectantia adornare. Deprehendi hoc ipsum in der Weimarschen verbesserten Kirchen-Ordnung de anno 1664. vbi in proæmio hæc ratio a serenissimis autoribus datur: Damit bey administrirung der Sacramenten und anderer Verrichtungen des Gottesdienstes der Kirchen gebräuchen / und Ceremonien halber eine conformität und gute Ordnung gehalten / hingegen aber alle Spaltungen / und die daraus entstehende schändliche Aergernisse verhütet werden mögen &c. quin statim *cap. 2.* adornatur die Kirchen-agenda, cuius potissima ratio in precibus publicis absoluitur. De voce ipsa vid. Card. Io. Bona *rer. liturgic. lib. 1. c. 3. p. 27.* Idem obseruatum vidi in der Lüneburgischen Kirchen-Ordnung de anno 1631. vt & in der reuidirten Straßburgischen Kirchen-Ordnung de anno 1670. vbi in præfatione magistratus Reip. Argentoratensis testatur, se curam concipiendi hanc ordinationem commisisse

Praxis ecclesiarum ex agendis apparet.

ministerio, postea oblatam sedulo examinasse, relegisse, & tandem approbasse, & vt lege publica introduceretur, curasse, prout verba sonant: Gebiethen demnach &c. it. Wir befehlen auch &c. Quin ipse Schilterus *Instit. iur. Can. lib. 2. tit. 1. §. 26. lit. a.* testatur, ius precum publicarum Duces Saxoniae iam quodammodo ante reformationem exercuisse. Sic enim Georgius Dux Saxoniae anno 1509. ad ciuitates rescripsit: Ihr wollet mit der Geistlichkeit bey Euch gutl. handeln / zu versugen / daß auff ordentliche und andächtige procession von allem Volck / geist- und weltlichen Standes gehalten / und der allmächtige Gott fleissig mit innigen Gebethe vermahnet und angeruffen werde / seine Gnade und Barmherzigkeit zu erzeigen / in den Sachen / darumb solche procession und Gebethe geschicht / das wollen wir zu göttlicher Belohnung in Gnaden erkennen. Sed forsitan hæc verba magis consilii quam legis fuere.

*Princeps potest
adornare ex-
terna solennia
in precibus.*

§. XI. Quemadmodum autem in capite primo ostensum, ad adiaphora in precibus publicis quoque pertinere externas circumstantias, circa preces publicas fundendas necessarias, ita quoque princeps ex potestate hactenus asserta varie determinare, & quæ imprimis ad excitandam humilitatem conducunt, in publicis congregationibus obseruanda præscribere potest. Recentissimo nunc id liceat declarare exemplo potentissimi Regis Sueciæ CAROLI XII., qui Edicto quodam vere regio & pietatis culturam præ se ferente omnibus subditis iniunxit, vt, quoties publicis in congregationibus oratio Dominica recitanda esset, omnes ad cultum diuinum congregati genua flecterent, & sic summa cum humilitate animi Regem regum, Deum omnium moderatorem, venerarentur & adorarent, quod institutum sicuti pietate intima commendatur, ita ipsum edictum meretur, vt hic integrum transferatur. Ita autem verba eius se habent:

*Edictum Regis
Sueciæ de genu-
flexione.*

Von Ihro Königl. Maj. zu Schweden &c. zum Pommerischen Estat verordnete General-Stadthalter und Regierung.

Nachdem Höchst ermeldete Ihro Königl. Majestät aus sonderbahren Eiffer für die Ehre Gottes und das kaisinnige Chris-
steno

stenthum bey dero getreuen Unterthanen so vielmehr auffzumuntern / de dato Raviß im Haupt-Quartier den 6. Martii des lauffenden 1705ten Jahres an die hiesige Königliche Regierung in Gnaden rescribiret / welcher Gestalt Sie gern sehen / daß die löbliche Ceremonie, so überall in dero Königreiche / bey allen Versammlungen gebräuchlich / wann nemlich das Gebeth des HERRN / Vater Unser 2c. in den Kirchen unter dem Gottesdienst / laut oder in der Stille gebethet wird / ein ieder auff seine Knie falle / und dadurch ein Zeichen seiner Deuotion und Andacht öffentlich an den Tag lege / auch hier in Pommern eingefuhret und beständig beybehalten werde: Mit dem gnädigsten Gesinnen und Befehl / daß solches von allen Predigt-Stühlen behörig publiciret / und so oft das Gebeth des HERRN / Vater Unser 2c. zeitwährenden Gottesdienstes gebethet wird / alle und jede in der Versammlung sich fur Gott dem allerhöchsten zu demüthigen / und auff ihre Knie zu fallen erinnert werden sollen / in der gewissen zuversichtlichen Hoffnung / es könne kein recht gesinnter Christ / wann er des unendlichen grossen Gottes Hoheit gegen seine eigene Unwürdigkeit / und aller Creaturen / die Ihn anbeten / Wichtigkeit hält / ihme solches schwer ankommen / oder zu viel zu seyn düncken lassen. Und den diesen Ihro Königl. Majest. aller gnädigsten Willen / und nimmer gnug zu preisenden höchst rühmlichen Zweck und Vorsatz zum gehörigen Effect zu befördern / uns allerdings oblieget; So werden die gesammten Einwohner dieses Königl. Herkogthums / von was Stande / Condition und Würden sie auch immer seyn mögen / hiemit erinnert und befehliget / sich solches zur demüthigsten Nachricht zu stellen / dem grossen Gott die Ehre / und der hohen Obrigkeit den schuldigsten Gehorsam zu leisten / daß in Ausübung einer so nöthigen und höchstbilligen Verehrung des Schöpfers Himmels und der Erden / niemand er sey hoch oder leg / jung oder alt / Mann oder Weib / zurück bleibe / sondern einer mit dem andern eine gleichmäßige Deuotion bezeuge / und ihme selbst durch den unausbleiblichen Nutzen Heil und Segen erwerben und zu wege bringen helffe; Gestalt der Anfang hiezum am ersten auff den 24. huius einfallenden Fast = Dancß = Buß =

und Beth Tage unweigerlich gemacht / und also beständig bey
Bethung aller Vater unser ic. in der Kirchen jedes Orts conti-
nuiret werden soll; Wornach sich überall gehorsamst zu achten.
Uhrkundlich eigenhändiger Unterschrift und bedruckten Gene-
ral-Gouvernements Insigels; Gegeben auff dem Königlichem
Schloß zu Alten Stettin/ den 6. April. Anno 1705.

L S.

Jürgen von Mellin /

M. Clinckowström. B. C. Jäger. M. La-
gerström.

*An ministri ec-
clesiae ad preces
publicas praecise
adstricti sint.*

§. XII. Cum itaque nostris in ecclesiis Agenda seu li-
turgia per modum alicuius legis praescribatur, non intempe-
stive quaeritur, an ministri ecclesiae *sub lege necessitatis* praecise ad
illas formulas sint adstricti? Quae quaestio primo intuitu Do-
mitiana videri posset, cum lex imponat singulis necessitatem,
& sic etiam ministris ecclesiae, quibus agenda praescribitur.
Verum hic quoque ad intentionem legislatoris puto respicien-
dum esse, an illa absoluta fuerit, ut omni tempore & quacun-
que occasione ministros ecclesiae ad illas formulas adstringere
voluerit? Quod non facile dicendum. Ordinarie quidem
voluisse videtur, ut preces praescriptae obseruentur praesertim
in baptismo & aliis actibus ecclesiasticis, ubi preces recitan-
tur. Sed id neutiquam extenderem ad preces post homiliam
peragendas ex sacra Cathedra, vel saltim praeterea iis minime
interdictum erit, ex homilia ad populum habita preces forma-
re, quod optimis ex rationibus inculcat Brunnemannus *de
iur. eccles. lib. 1. S. 6. m. 6. §. 3.* Adducit praeterea §. 2. plura in-
commoda, quae ex consueta recitatione formularum oriri so-
lent. Scilicet (1) formulae orationum tandem pro consuetu-
dine recitari solent sine attentione, & in opus operatum tran-
seunt, (2) accommodandae merito essent preces publicae tempo-
ri, quod non semper commode fieri potest, si eadem semper
formula retineatur. Sic itaque non invidendum piis eccle-
siae ministris, si pro re nata aliquando ex intimo cordis affe-
ctu

Et, omisfis consuetis formulis, preces faciant, & præsentem rerum statum Deo commendent. Hinc optima est confessio, quam reperio in der Weymarschen Kirchen-Ordnung c. 2. qua legislatores serenissimi ita aiunt: Obwol auff die Gleichheit der äußerlichen und von Gott nicht gebothenen Ceremonien keinesweges so hefftig zu dringen / als müsten dieselbe eben also und nicht anders gehalten werden / sintemahl dadurch die einfältigen gar bald dahin gerathen können / daß sie solche Ceremonien und äußerlichen Gebräuche nicht nur für bloße Mitteldinge / sondern für einen nothwendigen Theil des Gottesdienstes / ohne welche der wahre Glaube und Gottseeligkeit nicht bestehen / noch Gott dem HErrn gedienet werden könne / halten / welches nicht allein der Christlichen Freyheit offenbahr zu wider / sondern auch also beschaffen / daß dadurch / wenn sonderlich die Kirchen-Diener in ihren Predigten deshalb das Volk nicht fleißig und nach aller Nothdurfft aus Gottes Wort berichten / zur Abgötterey leichtlich Ursach gegeben werden mag &c.

§. XIII. Quamuis itaque preces publicæ non soleant concipi ab ipso principe, sed piis theologis hoc negotium committi, manet tamen principalis cura & directio, ut & examen penes principem. Verum, uti antea dixi, hoc negotium esse ecclesiæ, ita quoque nonnullis in locis ecclesiis liberum relinquitur, quibus precibus uti velint, nec necessitate præcisa ad certam formulam adstringuntur, quo ipso etiam ad statum primitivæ ecclesiæ eo magis accedunt. Equidem Pontificii varias Apostolorum liturgias circumferre & in medium producere solent, inter quas commemorant liturgias Iacobi, Matthæi & Marci. Sed antiquum hunc errorem, easque liturgias plane spurias esse, eruditiores iam dudum animadverterunt, de quo vid. summum Theologum Dn. Io. Franc. Buddeum in erudita dissertatione contra Grabium, qua ostendit, Clementem Romanum & Irenæum non fovere missæ pontificiæ §. 11. Interim etiam ibi, ubi formulam certam & præscriptam non habent, ne sic quidem abstinere solent a precibus formulariis, sed ex libris precum vulgaribus formulam aliquam sæpe minus

An semper penes principem, ius præscribendi preces sit.

De libris precum vulgaribus.

commodam recitare solent, plerique enim tam inepti sunt, ut ex propriis cordis penetralibus nihil depromere possint, quod instar sacrificii Deo in publicum offerant. Reuera enim preces deuotas sacrificia Christianorum esse, docet Iustinus in *Dial. cum Tryphone Iudaeo* inquit: *supplicationes simul & gratiarum actiones, quae a dignis peraguntur, solas perfectas esse, & Deo caras victimas ipse quoque affirmauerim.* conf. Dn. Buddeus *cit. dissert. §. 15.* Inde etiam factum esse reor, ut ob tam insignem ministrorum ruditatem formulæ quædam essent componendæ & ordinationibus ecclesiasticis inferendæ, ut hi, qui selectum aliarum precum facere non possunt, illis uterentur. Quod si enim vulgares precum libros, quocunque nunc nomine veniant, inspiciam, multa sæpe eis immiscentur, quæ a precibus debebant esse aliena, & omittuntur, pro quibus primario orandum erat, sæpe inepta & maxime ridicula, quod dolendum, comprehendunt. Cur? quia plerumque tales libri hunc in finem scribuntur & eduntur, non ut quis promouere salutem aliorum velit, sed ut tantum bibliopola in edendis hisce libris nefandam suam exerceant auaritiam, adeoque vel ipsimet vel per alios ineptos homines corradere solent preces, palatui gratas, & cum his statim prodire in publicum, quoniam horum librorum lucrosissimum esse commercium norunt. Quemadmodum vero sub hoc abusu non omnes comprehendo libros precationum, quales sunt egregii libri Arndii Spiritu plenissimi, aliorumque, ita quoque merito princeps quilibet ad hos abusus euitandos auctoritatem suam interponere & inspectores constituere deberet, qui præcauerent, ne quiduis statim in publicum prodiret, vel saltem ut Bibliopolis impium illud commercium interdiceretur.

Litania quid?

§. XIV. Sed & ad preces publicas spectant LITANIAE & IEIUNIA, quem in finem publice institui solent. Buß • Beth • und Fast • Tage. Dicuntur Litaniae deprecatio litatio, processio Schilter. *Inst. iur. Canon. lib. 2. tit. 1. §. 3. in not. lit. c. conf. c. 3. de consecr. D. 3. ibi: Rogationes, i.e. litanias.* Io. Baptista Casalius *de vet. Christ. sacr. ritibus c. 40. p. 223.* Ortæ vero sunt hæ

hæ publicæ litanix ex publicis calamitatibus, quæ mouerunt Christianos, vt solennes dies precationum & litanias instituerent, veluti si pestis, si bellum, motus terræ aliaque mala imminerent, vid. Hildebrandus *de prec. vet. Christian.* c. 2, §. 13. Cafalius *cit. l.* Inde factum est, vt quædam litanix dictæ fuerint *stata*, quædam *imperata*. *Stata* sunt, quæ certis anni temporibus communiter obseruantur, quales in nostris quoque ecclesiis frequentes sunt, vel in quatuor temporibus, vel paulo ante tria illa summa festa, vt eo magis præparentur corda ad celebrationem eorum. Sic in *Concilio Aurelianensi l. c. 29.*, quod refertur in *c. cit. 3.*, litanix, h. e. rogationes ante ascensionem Domini celebrandæ sunt constitutæ, quorum originem deducunt itidem ex calamitate publica. conf. Alciat. *lib. 9. parerg. c. 11.* De his ita Couarruias *lib. 4. c. 20. n. 16.* ait; *Cum exigentibus peccatis Galliarum populi luporum rabie acriter interimerentur, nec huius flagelli aliquod remedium inueniri posset, congregati traduntur Galliarum Episcopi apud Viennam urbem, atque in commune statuerunt, vt triduanum ieiunium facerent. Cumque Dominus pestem misericorditer abstulisset, hi dies in consuetudinem annuæ celebritatis venerunt, vt per Galliarum prouincias ante ascensionis Domini diem celebrarentur,* conf. Cafalius *cit. l.* Sic etiam simili occasione, cum Romæ dira pestis grassaretur, itidem litanix publicæ introductæ sunt. vid. Paulus Diaconus *de gest. Lombard. lib. 3. c. 11.* Pertinent huc verba Gregorii M. *lib. 12. epist. 12. solennitas*, ait, *annuæ deuotionis nos, fratres dilectissimi, admonet, vt litaniam, quæ maior ab omnibus appellatur, sollicitis ac deuotis debeamus auxiliante Deo mentibus celebrare.* *Imperata* vero sunt, quæ pro re nata ob ingruentem publicam calamitatem indictæ sunt, quod olim factum esse a pontificibus docet Ganzalez Tellez *ad c. 1. X. de obseruat. ieiun. n. 12.* Adhibitæ autem in eiusmodi litiis procesiones & varia alia simulacra, & imprimis formula illa: *κύριε ἐλέησον*, quæ & in nostris ecclesiis adhuc viget. Imo in ipsis precibus, quæ vel cani vel recitari in eiusmodi diebus precationum & ieiuniorum solent, toties quoties hæc formula repetitur, imo ipsa formula dicitur *Litania*. Et huc pertinet Non, 123. c. 32. vbi ita:

Omni-

Quid litanix
stata?

quid imperata?

Omnibus Laicis interdiciamus litanias facere, sine sanctis episcopis, & qui sub eis sunt, reuerendissimis clericis. Qualis enim est litania, in qua sacerdotes non inveniuntur & solennes orationes faciunt, quibus verbis sine dubio respicitur ad solennes processiones, quod ex sequentibus apparet, ubi dicitur, quod cum crucibus in litanis ingredi debeant. conf. Auth. sed nouo iure C. de Episc. & Cler. Clarius hoc apparet ex l. 3. §. 1. C. de hæretic. ubi hæreticis interdicitur, ad litanias faciendas nocte vel die profanis coire conuentibus, & grauisima pœna in magistratus constituitur, si quid tale fieri patiantur. Qui autem in litanis sacra turbasse ausus est, in illum grauiissime animaduertitur, cit. Auth. sed nouo iure.

De iure indicendi litanias.

Quæ hic sint consistorii partes.

§. XIV. In nostris ecclesiis ius constituendi & indicendi litanias, allgemeine Fast- Buß- und Beth- Tage ad principem omnes referunt, id quod vel ex iure indicendi & constituendi ferias sacras vel diuinas fuit, qualia exempla pasim frequentia sunt. Ill. Dn. Stryk in *Vf. M. tit. de feriis* §. 1. Sed etiam nostris in ecclesiis sunt Litanie *statae* & *imperatae*. Circa illas ordinandas vt plurimum consistorium versatur, textus pœnitentiales ministris ecclesiæ suppeditando & preces itidem pœnitentiales ordinando: Ast *imperatae* non vnice dependent ex consistorii decreto, sed distinguendum hic est inter ipsum *decretum* de litanis celebrandis, & huius *executionem*; illud plerumque in secretiori principis consilio adornatur, hæc vero consistorio demandatur, seu breuiter: *Princeps per consistorium indicit dies precationum publicarum*. Dn. Stryk cit. l. & in not. ad *Lauterbach. compend. tit. de fer. verb. status Imperii*. Quamuis enim alias Consistorium disponere quodammodo soleat in causis ecclesiasticis, id tamen ultra causas ei demandatas non procedit, cum fere pleraque potestas consistorii circumferibatur, *iudiciaria facultate*, non autem illa habent, quæ magis ad *legislatoriam* spectant potestatem, quo suo modo refertur indictio litanie publicæ.

In quo consistat ordinatio litanearum.

§. XVI. Cum itaque indictio dierum supplicationum a principe dependeat, specialior quoque determinatio quoad effectus iuris ex eius præscripto capienda. Hinc non infrequens

quense est, solenne mandatum typis exscribendum curari, in quo plenior modus cultus publici demonstratur. Sic mandato solenni Serenissimus Dux Saxoniae, Meiningensis d. 22. Septembr. 1680. duo ieiunia solennia indixit, edito deinde speciali directorio, in ipsis precibus publicis seruando, & praescripta formula des Buß. Gebeths umb Abwendung der ansteckenden Peuche. Sequenti anno per nouum edictum d. 26. Mai. 1681. renouauit illos dies precationum, nouamque formulam adornari & typis exscribi iussit. Sequenti anno d. 16. Iunii 1682. nouus precationum dies indictus est cum nouo directorio nouaque formula, quod sequenti anno duplici nouo decreto continuatum. Aque haec quidem nunc ad manus fuere; alioquin eo tempore fere per vniuersam Germaniam supplicationes ad omnia templa factae sunt, ob vniuersalem calamitatem, quae Germaniae, tum a dirissima peste, tum Turcica rabie imminebat, quae feriae precatoriae non alia quam summa & publica autoritate imperatae sunt. Quoad effectus iuris peculiare hic nihil addo, cum alia, quae in feriis generaliter obseruanda sunt, hic quoque applicari debeant, nisi quod aliquibi feriae precatoriae non totum occupent diem, sed semiferiae sint, in quibus post finitum cultum sacrum matutinum litibus vacare & alia subire negotia integrum est Franzk. *ad tit. de fer. n. 19.* Lauterbach. *eod. tit.*

§. XVII. Sunt etiam praeterea in nonnullis ecclesiis usitatae HORAE PRECATORIAE, die Bethstunden / quarum ordinationem Schilter *instit. ius Can. lib. 2. tit. 1. §. 3.* ad liturgicas res recte refert, sed ita vt itidem ex publica principis autoritate institui soleant, quemadmodum illo tempore, de quo §. *antec.* mentio iniecta, plurimis in locis factum est. Solet tamen & hic Consistorio specialior determinatio relinqui eo in casu, quando extra ordinem indicuntur. Ceterum an ius hoc priuatiue a summo imperante dependeat, & annon minister ecclesiae, si de cetero non renuant Parochiani, die forsan Sabati finitis ordinariis concionibus, possit eiusmodi horas precatorias in templo instituere, quaestio est? Non existimo

Hora precatoria a quibus ordinantur.

An etiam minister ecclesiae illas possit instituere.

autem, in hoc quidquam peccari, tum quod hoc maxime ad curam specialem animarum spectet, tum quod eiusmodi studium magis promouendum & fouendum, quam impediendum sit. Neque eo ipso ius principi territorii competens, villo modo violatur, cum, vti antea dixi, cultus diuinus etiam negotium sit ecclesiae, & quidem principaliter, atque adeo si Parochiani pii in id consentiant, nihil alienum fieri censendum est ab officio boni pastoris.

*Quid de domi-
no territorii di-
uersa religionis
censendum sit.*

§. XVIII. Cum vero contingere possit, vt in imperio nostro Domini territorii quoad religionem a subditis dissentiant, breuiter nunc videndum, quomodo adornatio precum publicarum, Litaniarum &c. ab eo institui possit. Decisio huius quaestionis dependet ex *Instr. P. art. 5. §. hoc tamen non obstante 31.* vbi ita disponitur: *Hoc tamen non obstante Statuum Catholicorum Landsassii vasalli & subditi cuiuscunque generis qui siue publicum siue priuatum Augustanae confessionis exercitium anno 1624. quacunque anni parte siue certo pacto aut priuilegio, siue longo usu (exemplum est apud Brunn. in iur. eccl. lib. 3. c. 1. §. 4.) siue sola denique obseruantia dicti anni habuerunt, retineant etiam id in posterum una cum annexis, quatenus illa anno exercuerunt, aut exercita fuisse probare poterunt.* Quod si itaque subditi & status prouinciales A. C. addicti anno 1624. ecclesiasticam iurisdictionem Episcoporum agnouerunt, ei quoque hac in parte competit ius preces publicas indicendi, modo subditis nihil iuiungatur, quod Augustanae confessioni vel conscientiae repugnat, vt dicitur in *§. Ius Diocesarium 48.* Specialior itaque determinatio quoad preces ecclesiae relinqui necessario debet, ne alioquin, si Episcopi Catholici formulam aliquam praescribere vellent, aliquam plane ab Augustana Confessione aberrantem & cum Catholicae religionis fundamentis conspirantem, A. C. addictis obtruderent. Ex quo nunc noua quaestio resultat; an talis Dominus territorii Catholicus subditis suis, quibus anno 1624. liberum religionis exercitium competiit, cantionibus & precibus, quibus Deum precantur, vt ipsos a Romani pontificis infidiis praeseruet, tanquam iniuriolis in ipsum territorii Dominum

An Catholicus princeps territorii subditis A. C. addictis iniungere possit, ne preces contra papam instituant,

minum

minum interdicare & mutationem iniungere possit? Ponamus in ecclesia Lutherana iam anno 1624. in vsu fuisse preces illas notissimas: *Erhalt uns HErr bey deinem Wort / und steuer des Pabsts und Türcken Mord* / quæ verba quidem ex cantico latino idiomate concepto in vernaculum translata sunt, sed a mente aliena. Quando enim canimus: *und steuer des Pabsts und Türcken Mord* / ita in latino idiomate authentico verba se habent: *& frange vires hostium*. Quæritur itaque, annon princeps possit iniungere, vt loco des Pabstes Mord alia substituant verba? B. Linckius *tr. de iure Episcop. c. 15. n. 60.* id negare videtur, addita quoque hac ratione, quod in tractatibus super pace religiosa Romano - Catholici de eiusmodi protestantium precibus nunquam conquesti fuerint, aut earum abrogationem ac mutationem petierint. Sed, re penitus considerata, recte contrarium statuit, hac tamen cum declaratione, vt negatiuam quidem in *puncto iuris* esse putet veriore, sed si quæstio sit, quid *secundum regulas prudentiæ* agere expediat, melius esse autumet, si formulæ tales in precibus omittantur, cum de substantia religionis euangelicæ haud sint, sed itidem ad adiaphora pertineant, & inde maius malum alias metuendum euitetur. Ast, si dicendum, quod res est, non video, cur non etiam negatiua in *puncto iuris* defendi possit, quod optime ostendit Excell. Dn. Thomas. *de iure princip. circa adiaph. c. 1. §. 11.* Scilicet, Catholici Domini terriitorii nihil possunt statuere, quod aut conscientiam aut Augustanam confessionem violat, sed dispositio principis circa hanc formulam neutrum violat, non illam, quum quæ lædunt conscientias, non amplius sunt adiaphora, non hanc, quia Augustana confessio eam formulam pro articulo fidei non agnoscit, neque aliter iniungit. Solet præterea, vt iam vidimus, papæ proxime adiungi Turca in precibus communibus, sed quæstio foret, annon clausula talis contra Turcam rectius omittenda esset tempore pacis cum Turca? Distinguit varie Schilter *Instit. Iur. Can. lib. 2. tit. 1. §. 25. in not. tit. 6.* (1) inter treugam & pacem, (2) inter pacem ciuilem & ecclesiasticam. Verum, ni fallor, in precibus publicis

aliisque consuetis, vbi fit mentio des Türcken-Mords / contra Turcam, quatenus pacem ciuilem potissimum turbat, oratur, & si induciæ cum eodem sunt factæ, saltim aliter formulæ essent formandæ, Deusque inuocandus, vt has inducias in pacem perpetuam conuertere vellet. Saltim durum est, Turcarum prædationes deprecari, quibuscum omnia per amicitiam ciuilem peraguntur. Vnde non dubium est, quin etiam princeps eiusmodi formulas mitigare & alias substituere possit.

An priuatis propterea interdictum sit, horas precatórias intra priuatos parietes instituire.

§. XIX. Quandoquidem vero dictum est, horas precatórias plerumque solere indici publica autoritate, & communiter in templis publice peragi, non tamen tuto inde inferri potest, propterea priuatis interdictum esse intra priuatos parietes eiusmodi pietatis exercitia instituire, & preces communes inter se fundere. Equidem non ignoro, quod communiter contra has priuatas & domesticas preces opponi soleat, quasi vergant in contemptum ministerii vel secum trahant seductionem incautæ plebis, quam præcauere e re politiæ ecclesiasticæ sit. Addere solent varia alia incommoda, motus turbarumque semina, quæ exinde fluunt, quin & alii satis inepte adhuc prouocare solent ad *l. 15. C. de Episc. & Cler.* vbi conuenticula extra ecclesias damnantur. Verum hæc omnia incommoda euitari possent, si hi, qui tanto zelo hisce sacris priuatis resistunt, non essent turbarum publicarum auctores, quas sæpe concionibus seditiosis mouere solent. Preces non pariunt incommoda, nisi penes impios, qui talia exercitia concoquere nequeunt. Nisi hodie, quod dolendum, preces in monopolium cleri transiissent, nunquam tot contradictiones essent metuendæ. Placet hic inferere verba huc facientia ex Rescripto potentissimi Regis Borussorum occasione contradictionis ob huiusmodi preces motæ d. 11. Mai. 1701. emissum. *Fridrich König in Preussen/ &c. Unser &c. Wir haben mißfällig vernommen/was gestalt ihr einen Studiosum Theologiae zu Halle/ Nahmens S. weiln er beyrn Richter auffn Neumarccke / M. priuat Bethstunden gehalten / und Psalmen erkläret /*

ret / durch das Amt zu G. in ein Gefängniß / worinn malefitz Personen zu sitzen pflegen / bringen lassen / und derselbe alda sehr hart gehalten / und dem ersten Tag nur mit Wasser und Brod gespeiset worden. Wann wir nun solche procedur umb so viel weniger billigen können / weil &c. & post pauca : am wenigsten aber wegen eines sonst unverböthenen *exercitii pietatis priuati* solch hartes Verfahren meritiret hat / als haben wir &c.

§. XX. Malitia tamen hominum sæpe ansam dare solet, vt princeps vel inuitus certo modo hæc priuata sacra non quidem penitus abolere sed restringere soleat, quoniam experientia docuit, turbarum semina ab iis excitata in Republica, qui hæc omnibus modis promouere debebant, si officio suo deesse nollent. Ne itaque irritata plebs, quæ sæpe plus vati- bus, quam ducibus morem gerere solet, vbi religione capta est, eo magis tranquillitatem publicam prætextu zeli pii turbet, certo modo eadem ex necessitate aliquando princeps restringere debet, cum alias merito ad prærogatiuas libertatis Christianæ, quæ in Republ. non tollitur, referri debuisset. Quæ necessitas sicuti principem excusat, ita minime autores turbarum excusat, qui Deo aliquando rationem eo nomine reddere debent.

An princeps possit restringere die priuati Bethstunden:

CAP. III.

DE

IVRE EXIGENDI PRECES PVBLICAS.

§. I.

INter publicas potissimum hodie in controuersias forenses venire solent *ἐντέυξεις* seu INTERCESSIONES, quippe quæ hodie, vt ex mox dicendis liquidum erit, varia iura habent annexa, atque adeo non mirum, quod sæpe manu militari vel bellica extortæ fuerint. Postquam enim hæ preces *Intercessionum hodiernarum, singularis præstantia politica,* instrumentum ambitionis, prærogatiuæ alicuius politice indicium, imo im-

imperii summi vel potentie κειμήλιον, (ne dicam de aliis politicis respectibus) factæ sunt, & vero potiores dissensiones & controuersię hominum de prærogatiuis eiusmodi vel ambitionis externis circumstantiis fieri soleant, facile inde concludi potest, nec consistoria nostra ab hisce litibus circa intercessiones publicas vacua, quin potius referta esse. Vbi adhuc preces huiusmodi pro aliis fiebant ex libertate, & eo, quo debebant fieri, spiritu spontaneo, vbi in hisce intercessionibus nullus latitabat character imperii vel dignitatis singularis, vbi deniq; nec formulis insistebatur, frustraneæ erant quæstiones *de iure exigendi preces publicas*. Verum postquam ab hac genuina & vera simplicitate, Christianis propria, recessimus, exiguntur *per vim* sæpe intercessionēs, concertatur de formulis intercessionum, & argumenta politica pro imperio ex hisce desumuntur, quibus simul introductis iam non potest non vtile esse, iura hæc sub examen reuocare.

*Ius perfectum,
hic intelligitur.*

§. II. Quandoquidem vero *de iure exigendi preces publicas* hic agimus, in propatulo est, non *ius imperfectum* hic intelligi debere seu tale, quod tantum habet obligationem aliquam internam. Nam quamuis hoc ius olim in primitiua ecclesia potissimum circa intercessionēs obtinuerit, & si veram indolem & naturam virtutemque intercessionum consideramus, magis precibus, quam coactione quadam externa obtineri debeant, cum preces ad cultum internum, ad cordis desiderium, cogi nescium, referri debeant, & hoc sensu quilibet Christianus ius exigendi intercessionēs ab alio habeat, id quod tamen non ex legibus ciuilibus, sed amoris Christiani diiudicandum; tamen eatenus effectus nullos iuridicos proprie dictos habet, nec eo intuitu hoc ius inter forenses strepitus occurrere solet, sed potius intelligimus *ius* in sensu proprie dicto, scilicet *perfectum* seu *vi coactiua externa exigendi ab altero, ut in publicis precibus sui mentionem speciatim iniiciat*, & ita ille effectibus omnibus iuris fruatur, qui ex tali intercessione publica dependent. Originem huius iuris perfecti iam ostendi in *cap. i.* vbi præterea docui,

docui, apud gentiles quoque in vfu fuisse, vt intercessionem tales saepe publica autoritate imperarentur.

§. III. Quamuis autem pium & laudabile sit, vt iuxta monitum Apostoli intercessionem pro omnibus fiant imperantibus, & imprimis pro eo, qui Reipubl. illi, vbi preces fiunt, praest, tamen quia hic potissimum *de iure illas exigendi* solliciti sumus, omnino inquirendum est, quo iure principes protestantibus in ecclesiis hoc ius exigere soleant. Alii hic pro fundamento ponunt ius diuinum & Gentium, *illud* quidem, quod iuxta monitum Pauli *1. Tim. II. 2.* ecclesia obligetur ad preces publicas, pro potestate ciuili, ecclesiae protectrice faciendas; *hoc* vero, quod moris etiam apud gentes fuerit, preces eiusmodi publica autoritate imperare, quod ex adductis *cap. 1. §. 2.* exemplis liquet. Ita Schilterus *Instit. iur. Can. lib. 2. tit. 1. §. 26.* philosophatur. Verum quemadmodum exempla quarundam gentium non statim faciunt ius vniuersale gentium, sed saltem mores quarundam gentium, eosque non vniiformes, nec constantes, sed ex mera libertate susceptos indicant, & monita Pauli in sensu quidem latiori ius diuinum appellari possunt, sed non stricte dicto, cum leges ecclesiasticas Paulus condere noluerit, nec externam obligationem, diiudicationibus forensibus obnoxiam introduxerit; ita quidem non secure inde hoc ius, vti quidem hodie exercetur, peti potest. Paulus per *monita* sua voluit imprimis *obligationem internam* ecclesiae imponere, sed hic maxime de externa & ciuili sermo est. Hinc alii ad *ius Episcopale*, seu *iurisdictionem ecclesiasticam* prouocant, quod huius intuitu principes ac status imperii nominatim in territoriis suis precibus publicis inseri debeant, vti sunt verba Carpzouii *in iurispr. eccl. lib. 2. def. 260 n. 6.* quo etiam collimat Caspar Zieglerus *de iurib. Maieft. lib. 1. c. 17, §. 4.*

§. IV. Haetenus quidem non adeo male, si quidem *iurisdictionis ecclesiasticae* terminus recte explicetur. Ast vbi ex mente Carpzouii eandem supponere volumus, vix est, vt tale fundamentum, vtpote lubricum, admittere queamus. Supponit enim ille in *Iurispr. lib. 1. def. 2.* statibus imperii euangelicis

Quo iure imperantes has preces exigant.

An hic pro fundamento possit poni iurdictio ecclesiastica in sensu Carpzouiano.

iura

iura episcopalia competere, & ex hoc quidem duplicem eodem repræsentare personam, alteram secularem, alteram ecclesiasticam, adeoque duplicem quoque exercere potestatem, alteram ecclesiasticam, alteram secularem, huic quidem quæ principes, illi vero quæ Episcopos præesse. Deinde *lib. 1. def. 4.* eodem modo distinguit iura episcopalia, quo in iure Canonico Episcopis Catholicis attribuuntur, ut alia *ordinem*, alia *legem dioecesanam*, alia *iurisdictionem*, alia denique *statum* seu *dignitatem* respiciant, quæ quomodo a Canonistis distinguantur, latissime & distincte tradit B. Linck in *tr. de iure Episcop. c. 8. seqq.* Quæ omnia si ex mente Carpzouiana supponimus, uti in eius doctrina supponere debemus, inde concludendum est (1) principibus protestantibus hoc ius exigendi intercessionem publicas non competere quæ talibus, sed quatenus gerunt personam ecclesiasticam, (2) ius hoc ad certam speciem iurium Episcopalem iam adductorum referendum esse. Iam quidem ipse in *defm. alleg. 260.* illam speciem non præcise determinat, sed indefinite loquitur, pro fundamento subternens ius Episcopale seu iurisdictionem ecclesiasticam late acceptam. Quod si tamen ex eius mente ulterius progredi & hisce suppositis principiis inquirere amamus, ad quam speciem iuris Episcopalis referri hoc ius debeat, in promptu forsan erit decisio, potius ad *Legem dioecesanam* hoc ius pertinere; vi huius enim iuris episcopo debetur subiectio & reuerentia, quam omnes de dioecesi episcopo præstare debent *c. conquerente 16. X. de offic. iud. ord.* Carpz. *cit. def. 4. n. 5.* Linck. *de iur. Episc. c. 10. §. 8.* Ut plurimum enim hodie pro subiectionis vel reuerentiæ characterem habetur, si quis eiusmodi intercessionem exigere possit.

Reiicitur fundamentum huius iuris in sensu Carpzouiano.

§. V. Verum iam dudum ante me eruditiores animaduertent, hunc sensum vel plane falsum, vel saltim admodum incommodum esse, & in effectu minus iuris statibus nostris eo ipso tribui, quam illis reuera competit, aliquando vero adscribi, quæ ad officium mere sacrum & quidem ministrorum ecclesiæ spectant. Sane oppido falsum est, status protestantes duplicem sustinere personam, esse simul Episcopos in sensu

sensu iuris Canonici, & præterea principes seculares. Neque enim princeps aliam induit personam, ubi ius sacrorum exercet, quam sustinet, ubi alia iura imperii dirigit, cum vniuersa potestas circa sacra & profana ex vno eodemque fluat principio ceu fonte, scilicet imperio ciuili, vi cuius totam gubernat Rempubicam. Fluxit hæc locutio incommoda ex iure Canonico, cuius principiis immerfi ICTi incaute omnia, applicare voluere ad nostros principes, cum tamen iura sacrorum ex ipsa superioritatis territorialis natura, postquam tota iurisdictio papalis cum omnibus eius speciebus in territoriis protestantium est suspensa per instrumentum pacis *art. V. §. 16.*, dependeant, & secundum principia iuris publici vniuersalis inde peti debeant. Impedimento enim remoto, quod olim, in territoriis protestantium ius territoriale seu imperii valde intra angustos coercuerat limites, & imperium ciuile circa sacra obstruxerat, non potuit non plena libertas hæc iura imperii circa sacra exercendi statibus protestantibus obuenire, non quod ita in classem episcoporum proprie dictorum sint eo ipso relati, sed quod iura per episcopos imo ipsum papam vsurpata per solennem illam suspensionem receperint, non tamen, *eodem modo*, sed potius *iure ordinario* imperii conf. Dn. Hertius *de superior. territor. §. 11.* B. Dn. Brunnem. *de iure eccl. lib. 1. c. 2. §. 2. seqq.* Neque ita necesse est, nec saluis veris principiis fieri potest, vt ius hoc sacrorum ex iure Canonico eruamus ad exemplum veterum ICTorum, qui aliquo modo excusandi erant, quod genuinis iuris publici vniuersalis principiis non essent imbuti, tota illa doctrina adhuc quasi in abdito iacente. Ast vbi hodie e tenebris in lucem protracta, nimis ieunum & inconueniens foret, si relictis limpidis fontibus, prouocare amplius vellemus ad corruptos eiusmodi falsosque riuulos. Quo ipso quoque quadruplex illa ratio iurium Episcopalium, si statibus nostris applicatur, corrui; quippe quæ episcopis nō aliter competit, quam *dependenter*. Sed in iure sacrorum principes nostri nemini subsunt, Ill. Dn. Stryk *de iur. papal. princ. Euangel. c. 2. §. 2.* quin quod ex iure sacrorum adhuc plus compe-

tat statibus protestantibus, quam illa, quæ in dictis iuribus continentur, ut nunc quidem non adducam alia incommoda, quæ ex hac erronea hypothefi fluunt. Neque est, quod quis obiiciat, in ipso *Instr. P. cit. l.* expresse dici *ius Diocesenum & iurisdictionem ecclesiasticam* se continere debere intra terminos territorii; neque enim hoc negamus, sed saltem de eo dubitamus, an per *ius Diocesenum* seu *iurisdictionem ecclesiasticam* hic eo sensu ius sacrum accipiendum sit, uti quidem Carpzovius, quod iam animaduertit Ill. Dn. Stryk. *de iur. pap. cit. l. §. 4. in f.* ubi longe aliam & commodiorem iuris Diocesani substituit definitionem.

Ius exigendi & dirigendi intercessionem in precibus publicis ex summa dependet potestate.

§. VI. Eodem itaque sensu, quo *capite antec.* statibus protestantibus asseruimus potestatem ordinandi & præscribendi preces publicas, iisdem quoque hic adscribimus ius exigendi & dirigendi intercessionem, in precibus publicis faciendas, quæ hodie ordinarie precibus illis inseri solent, quæ finita concione ex suggestu recitantur. In quo ecclesiæ nostræ recessere a moribus antiquissimarum ecclesiarum, ubi in solenni missa coram altari nomina eorum recitari solebant, qui precibus speciatim Deo erant commendandi, id quod *cap. 1. §. 19.* ex historia ecclesiastica ostendi, & nuper Pl. Reuerend. Dn. Buddeus *diff. contra Grabium* supra laudata §. 14. plenius explicuit. Duplicem huius mutationis subministrat rationem Caspar Caluör. *in ritual. eccles. lib. 2. sect. 2. c. 38. §. 4.* (1) ut populus, qui finita concione se proripere solet ex ecclesia, supplicationes comprecando iuuet: (2) ut caueatur, ne intercessionem ad *πρὸς τὴν εὐχὰν τοῦ ἁγίου* symbolaue panis & vini in ara propofita more pontificio, æmuloue patrum alligentur. Sed dubito, an hæ rationes sint adæquatæ, & ex historia ecclesiastica ostendi possit, hac intentione communiter recessum esse ab illo vetustissimo more. Hoc tamen non nego, postquam missæ solennes pontificiorum in nostris ecclesiis tempore reformationis desierunt, per consequentiam quoque modum supplicationes hæce faciendi immutatum, & ab ara ad suggestum translatum, esse. Interim hæc circumstantia externa quoque merito referri

Cur hodie ex suggestu eiusmodi intercessionem fiant.

ferri debet ad adiaphora, adeoque sub arbitrio principis est, qui, prout commodum & ordini bono conueniens esse duxerit, disponere potest, an eiusmodi intercessiones coram altari, an ante an vero post concionem, an denique in suggestu fieri debeant, siquidem non ignoti sunt mores quarundam ecclesiarum, vbi ante concionem ex altari vel alio loco hæ solennes recitantur preces.

§. VII. Vi huius iuris princeps disponit, quarumnam personarum speciatim mentio fieri debeat in precibus publicis. Proinde solet vt plurimum certa formula a Consistorio ministris ecclesiæ præscribi, quam precibus publicis inferere debent, quæ, prout circumstantiæ id suadent, mutari varie solet. Vi huius directionis non tantum princeps pro se exigit intercessionem, sed etiam pro Augusta, matre, liberis, fratribus, aliisque cognatis, prout in formula præscripta id expressum est. Ex quo perspicuum redditur, non omnes, quorum fit mentio speciatim in supplicationibus hisce publicis, habere ius illas exigendi, quippe quod primario fit iure summæ potestatis, qua reliquæ personæ nominatæ destituuntur, sed omnia hæc dependere ex directione summæ potestatis. Quin quod etiam nonnullis in locis soleat mentio fieri eorum, qui ex confraternitatis iure spem succedendi habent in territorio illo, vti in Saxonia communiter orari solet *vor die erbverbrüdereten und erbvereinigten*/ nemo tamen inde concludere potest, hoc fieri ex imperio confratrum, qui adhuc nullum ius imperii reale habent, sed præscriptio etiam hæc dependet ex principis indictione & imperio.

§. VIII. An autem hi, qui ex confraternitatis pacto ius succedendi habent, suo iure exigere possint a principe territorii præfente, vt in formula ministris ecclesiæ præscribenda eorum quoque speciatim mentionem faciat, alia a priori est quaestio? Hoc quidem certum est, pacta eiusmodi plus iuris in alterum transferre, ac quidem de iure Romano transferri solent. Operantur enim aliquod ius reale, ita vt ficta quædam traditio interuenisse videatur Ill. Dn. Stryk. *de success. ab int. diff.*

Disponit princeps territorii, pro quibus personis speciatim preces faciendæ.

An qui ius confraternitatis habent, suo iure pretendere possint, Et eorum fiat mentio in precibus publicis.

§. c. 7. §. 30. quo forsan respiciunt verba pacti confraternitatis adducti a Thulemario *de Oñtuiratu* c. 16. §. 27. und gegen einander *fluff* und Uebergebung gethan haben. Inde quoque est, quod a confratris alterius subditis alteri in euentum simul homagium præstari debeat, quod ipsum in iam adducto pacto confraternitatis inter domum Brandenburgicam, Saxoniam & Hassiacam expresse prouisum est, & praxi ipsa comprobatur, teste Ill. Dn. Stryk. *in exam. iur. feud. in append. n. 10.* vbi formulam ipsam refert. Ceterum de hac quæstione nihil in ipso pacto determinatur, & quamuis in terris Saxonis confratrum mentio fieri soleat, non tamen constat, an Serenissima domus Saxonica ad hoc teneatur vigore pacti, & an confratres iure perfecto hoc prætereendere possint. Sane in his terris eorum non fieri speciatim mentionem, res ipsa loquitur, neque ius perfectum ex pacto tali quæsitum esse puto, vt præcise formulam in eos quoque dirigant. Nam quod euentualiter homagio includantur, hoc vtique ad maiorem pacti securitatem & subditorum adstrictiorem fidem spectat; sed an eorum mentio in precibus publicis speciatim fiat, nec ne, nec addit firmitatem pacto, nec eidem aliquid detrahit, siquidem non omnes spem succedendi habent, pro quibus speciatim quoque preces concipiuntur, nec vbiq; omnes, qui spem succedendi habent, iisdem includuntur, sed totum hoc negotium ex directione eius, penes quem est suprema potestas, dependet. Multum tamen hic speciali conuentioni vel obseruantia constanti dandum esse, facile admitto.

Quid de fratribus Apanagiatis dicendum.

§. IX. Dictum vero præterea est, quod fratrum, puta Apanagiatorum, quoque soleat mentio in precibus publicis fieri. Consistit vero alicubi Apanagium in certa pecuniæ quantitate, alicubi autem certa portio feudi regalis vltrogenitis fratribus assignatur, vt ex illa redditus percipiant, in quo vltimo casu despiciendum est, an possint proprio ausu exigere, intercessionem publicas in districtu assignato, an vero tale quid exigendum a fratre primogenito, vt ille formulam talem præscribat, in qua specificè & sub nomine proprio eorum fiat mentio.

tio ? Non vna eademque definitione hanc quaestionem absolui posse, facile constat, cum varia sit Apanagii conditio. Videlicet plura sunt Apanagia, vbi superioritas territorialis & omnia regalia primogenito fratri in districtu tali salua manent Springsfeld *de Apanag. c. 5. n. 47.* Knipschild. *de fideic. famil. c. 6. n. 227.* Myler. *de princip. & stat. imper. c. 21. §. 4.* qualia vt plurimum solent esse apanagia, & hoc in casu, cum apanagiatus redditus tantum certos sibi assignatos percipiat, expeditum est, ei non competere ius proprio ausu praescribendi ministro ecclesiae formulam, secundum quam pro se faciat intercessionem, sed frater primogenitus de hoc disponit, ad quem proinde recurrendum. Sed etiam non desunt apanagia pinguiora, vbi apanagiati superioritatis quoad maximam partem, participes facti, exceptis illis regalibus, quae speciatim primogenito reseruata sunt, quo pertinent exempla adducta a Io. Guilielmo Ittero *tr. de feud. imperii c. 13. §. 5.* Quod si itaque ius sacrorum, a quo haec dispositio dependet, non fuerit exceptum, nemo negabit, apanagiato tali quoque preces eiusmodi exigendi ius competere, cum & reliqua iura sacrorum exerceat. Qua ratione autem preces eiusmodi concipiendae sint, & annon primario fratris primogeniti & deinde demum apanagiati in illo districtu regentis mentio fieri debeat, non tam videtur esse quaestio iuris, quam merae ciuilitatis politicae.

§. X. Similiter non raro contingere solet, vt Aduocati vel protectores prouinciarum die *Schutz und Schirm-Herrn* precibus publicis inserantur, quod in ciuitate Erfurtenfi, antequam a Moguntino occasione precum publicarum controuersarum subiugaretur, aliquoties obseruatum, vt domum Saxoniam ob ius protectionis, eidem a ciuitate assertum, etiam medias inter turbas, ob praetensiones Moguntini exortas, publicis quoque precibus comprehenderent. vid. *Theatr. Europaeum p. 9. ad annum 1663. p. 885.* vbi formula ipsa refertur, id quod in aliis quoque locis, vbi Pontentissimo Regi Borussiae ius protectionis seu aduocatae competit, fieri solet, quod eo magis ibi obtinere debet, vbi praeter aduocatiam longe eminentiora

An etiam orandum pro protectoribus prouinciarum.

iura protectori competunt, vti Regi Borussia in Abbatiam Quedlinburgensem vid. Autor. *des Europäischen Herolds p. m. 1528.* Quamuis autem protector vi iuris aduocatiæ nullam in prouincia clientelari superioritatem territorialem exerceat, illud tamen foedere hoc clientelari comprehensum videtur, vt alter alterius maiestatem comiter conseruet, vt loquar cum Proculo in *l. non dubito. 7 §. 1. de captiu. & postlim. reu.* eidemque tanquam patrono reuerentiam singularem exhibeat, in cuius declarationem merito quoque in precibus publicis nominatim, allegandus est. Alias quidem iura ex reuerentia fluentia sunt imperfecta, sed cum hæc reuerentia ex pacto seu conuentione speciali debita sit, & signum huius quoque hodiernis moribus habeatur, si quis speciatim in supplicationibus ecclesiasticis nominetur, merito quoque aduocato & protectori ex hoc pacto competit ius exigendi preces publicas, licet indictio ipsa seu conceptio formulæ salua esse debeat domino territorii.

*Quid dicendum
de possessoribus
principatuum
iure antichre-
tico.*

§. XI. Cum vero in imperio nostro haud rara adsint exempla eorum, qui prouincias seu territoria possident *iure antichretico*, & in creditorem antichreticum omnia iura & regalia, territorio connexa, ita transferantur, nisi quædam in specie debitor sibi reseruauerit, non admodum dubium est, quin talis possessor possit quoque exigere preces publicas. Quamuis enim propterea in dignitatem non succedat, cum dentur *Inhabere der Graffschafften*/ qui tamen non sunt comites, Gail. *de Arrest. c. 6, n. 9.* Ziegl. *de iur. Maiest. l. 2. c. 28. §. 27.* Carpz. *disput. feud. 2. pos. 15.* nihilominus tamen regalia ipsa territorio connexa in eum transeunt, & sic quoque iurisdictio ecclesiastica, vi cuius preces adornare, & formulam earundem concipere potest. Sed quia plerumque in eiusmodi casibus debitor sibi reseruare solet iurisditionem ecclesiasticam, merito quoque tunc nihil circa preces disponere potest, nisi forsan præterea, ius patronatus in eum translatum sit, sic enim ad minimum tanquam patronus eiusmodi supplicationes prætere, sed tamen non proprio ausu præscribere potest, id quod eius est, qui iurisditionem ecclesiasticam exercet, nisi obseruantia con-

constanti & inueterata aliud peculiariter introductum, cui standum est. Sed de hoc pluribus infra. Vid. interim Caspar Zieglerus *de iur. maiest. lib. 1. c. 17. §. 4.*

§. XII. Idem fere fundamentum adducendum in casu, si de principatu lis inter personas illustres pendeat, sic enim, imprimis ad possessorem respiciendum, qui interim omnia iura territorio connexa recte exercet, donec de iure constiterit. Est enim præsumptio pro possessore, quod iure possideat, quæ habet hunc effectum, ut, nisi alius iustiorum titulum probauerit, merito pro possessore pronuntiandum sit *l. 128. de R. I. l. 8. de condict. ob turp. caus. 1. f. l. de R. V.* quod non tantum in priuatorum rebus, sed etiam in causis illustrium procedere debet, non tantum in allodialibus, sed etiam feudalibus *Meu. 5. Dec. 178. n. 8.* Imo ex possessione ius ipsum seu titulus præsumitur *Carpz. p. 1. C. 16. def. 23. n. 1.* unde nequidem ad allegationem tituli præsens possessor adstringitur, *l. 11. C. de petit. hered.* Atque hæc omnia, quæ in iure civili de commodis possessionis allegantur, utique ex naturalibus fluunt principiis, ut, ficeo facilius quoque ad causas principum applicari possint. Quodsi enim præsentem possessorem subditi pro domino territorii agnoscere non tenerentur, certe ipsis relinqueretur arbitrium iudicandi, uter ex litigantibus ius haberet imperandi nec ne, id quod tamen cum subiectionis indole pugnat. Idem fere hodie applicatur ad *possessores temporarios*, qui bellis sæpe mutantur. Non raro enim contingere solet, ut bello exorto hostis plures occupet ciuitates, & in occupatis statim iura imperii exerceat, homagium a subditis exigat, & alia iis imponat, ex quibus subiectio diiudicanda. Et sic quoque iuris ecclesiastici primum solet esse exercitium, ut exigat pro se in ecclesiis supplicationes, & prohibeat, ne amplius pro vero & legitimo domino territorii præstentur. Et quidem si de cetero subditi cum hoste non conspirauerint, sed violentiæ bellicæ cedere debuerint, excusandi sunt, quoniam non volentes desiscunt a domino territorii, sed vi bellica coacti, neque aliter se conseruare possunt, quam ut subiectionis huiusmodi leges subeant,

Quodsi de principatu lis sit.

An pro hoste patriæ possessore tamen orandum sit.

subeant, in quo dominus legitimus territorii consensisse præsumitur, cui curæ cordique conseruatio suorum subditorum, esse debet. Sic fit, vt, contra quem tempore obsidionis supplicationes in ecclesiis factæ sunt, iam capta vrbe pro eo debeant fieri, & cuius interitum quæsiuit ecclesia, eius salutem nunc expetere debeat. Hæc omnia, vt dixi, subditis improbari nequeunt, quatenus necessitate coacti in leges eiusmodi consentire debuerunt. Sed & solent hic ministri ecclesiæ ad quemlibet nutum esse faciles & mutabiles, & mutato ita domino, statim animum mutare. Capto Ioanne Friderico Electore Saxonie, eoque bello a Carolo V. superato, eique Mauritio substituto, Wittebergenses Theologi mox hunc lætis videntur accepisse vlnis, præsertim cum liberalitate eximia Mauritiæ a fauore in veterem Dominum retraherentur. Referunt D. Pomeranum, dum finita concione preces publicas consueto more recitaret, & iam in eo esset, populumque admoneret, vt pro domino præsentis territorii preces quoque funderet, populum his interpellasse verbis: Doch meine ich nicht den Churfürsten Johann Friedrich / sondern den isigen unsern gnädigen Herrn Morigen / der ein rechtschaffener gütiger milder Fürst / und hat neulich dem Herrn Philippo und mir einem ieden eine Pump / Mühe voll Thaler schencken lassen. vid. Arnoldi Ketzer-Historie / P. 2. lib. 16. c. 4. §. 8.

*An extranei
principes nomi-
natim p-ecibus
publicis sint in-
serendi.*

§. XIII. Cum itaque indictio precum publicarum, earumque exactio iure imperii fiat, facile iam conici potest, quoniam nitatur fundamento decisio Carpzouii in iurispr. eccl. lib. 2. def. 260. vbi vult probare, principes extraneos petere aut exigere non posse, scilicet iure perfecto, vt nominatim ac in specie precibus inferantur publicis. Potissimum fundamentum quærit in obseruantia & consuetudine, quod illa ius faciat, huius vero obseruantie rationem eam vult esse, quod principes & magistratus extranei nullam iurisdictionem ecclesiasticam, cuius intuitu Domini territorii precibus publicis inferantur, prætereundum possint, quæ rationes id quidem euincunt, non posse extraneos principes suo iure prætereundum, vt nominatim precibus

precibus includantur, licet iure humanitatis vel ob reuerentiam id fieri soleat. Tota itaque dispositio huius negotii dependet ab eo, qui in tali loco exercet iurisdictionem ecclesiasticam, qui formulam eiusmodi supplicationum præscribere, potest. Sic quidem fere per totum imperium Imperator nominatim solet precibus publicis inferi, id quod tamen non fit ad mandatum ipsius imperatoris, qui nullam iurisdictionem, multo minus ecclesiasticam, in territoriis statuum exercet, nisi quam forte in instantia appellationis leges adhuc eidem reseruarunt; sed potius ad mandatum domini territorii, qui tale quid adornare solet, in reuerentiam Imperatori debitam, vt & memoriam pristinorum iurium Imperatori quondam competentium.

§. XIV. Vltcrius quamuis determinatio, pro quibus personis speciatim in publicis supplicationibus orandum sit, fluat ex iure imperii in Republ. non tamen statim inde concludendum: *Ergo pro quibus principibus publicis in precibus nominatim supplicationes fiunt, illis etiam competit superioritas territorialis.* Solet enim, vt hætenus dictum est, pro aliis orari, v. c. pro protectoribus prouinciarum, Apanagiatis, cognatis, vel aliis etiam ex iure familiaritatis, quin etiam pro magistratu oppidano, patronis, & qui iurisdictionem patrimoniam habent. Vnde præterea docendum est, quod is, qui precibus publicis includitur, simul quoque vi iurisdictionis ecclesiasticæ has preces indixerit formulamque præscripserit. Quod autem iure familiaritatis tantum factum, ob id alteri nullum ius competere potest *l. 41. ff. de acquir. vel omitt. poss. Ludouic. Post. tr. de mand. manut. obs. 53. n. 2. Besoldus cons. 118. n. 79. Ill. Dn. Stryk. diss. de iure familiarit. c. 4. n. 10.* multo minus aliqua inde superioritas colligi. Illustratur hoc vltcrius ex scripto quodam publico, cuius titulus: **Nochmahlige ernstliche Behauptung des freyen und unbeschräncten exercitii des Schleswig-Holstein-Gottorffischen iuris armorum, Armandie Fortalitii, fæderum &c. &c. &c. gegen alle bisherige ungegründete Schleswig-Holstein-Glückstadtische Anmassungen und nach so heiliglich ge-**
H schloß

An ex supplicationibus talibus possit superioritas probari.

schlossenen Altenaischen Vergleich wieder hervor gesuchten und bey noch wärenden Piñenbergischen *Tractaten continuirten* Beeinerächtigungen in wohlgemeynter Antwort auff die von einem Holsteinischen Land-Patrioten in Monath *Novemb. 1699.* jüngsthin zusammen getragene / und auffgesetzte so genannte rechtmäßige Ursachen &c. &c. vbi autor in §. 85. sequentia hanc in rem habet: daß in einigen Städten das allgemeine Kirchen-Gebeth aus alter unverfänglicher Gewohnheit / vor beyde regierende Herzogen zugleich abgelegt werde / giebet der Sache nichts; und wird ein jeder solcher Exempel nur halbkündiger bestehen müssen / daß sothane Einschliessung ins Kirchen-Gebeth so wenig einige Superiorität mit sich führen / als dessen Unterlassung selbige Landes-Obrigkeit und Hoheit einen sonst rechtmäßigen Landes Fürsten absprechen könne. Die gesambte Herzogen zu Schleswig Holstein / würden in Regard der bey ihrer Stadt Hamburg so wohl hergebrachter und fundirter gerechtsame übelfahren und zu furh kommen müssen / wann die von dieser Stadt so eigenmächtiger unverantwortlicher Weise / *de facto* verfügte Unterlassung des gewöhnlichen Kirchen-Gebeths vor ihre Erb-Landes-Herrn / denen-selben ihre hohe Landes-Obrigkeit nehmen sollte / wie gleichwohl nach dem Glückstädischen Vorgeben folgen müste. Eben so wenig / als der Abtissin und Fürstin von Essen ihre Landes herrschaftliche Ober-Nothmässigkeit / die sie doch so gar auch in Contradictorio durch ordentliche Sententz, die 4. Febr. 1670. an Kays. und des Reichs-Cammer-Gericht erstritten vid. Deckherr sententz Cameral. duodecennial. period. num. 276. pag. 103. dadurch das ihrer im Kirchen-Gebeth auch noch bis diese Stunde nicht gedacht wird / genommen werden / und als wenig Ihr. Chur-Fürstlichen Durchl. von Brandenburg / auff welche als der Stadt Schutz Herren / mehr besagtes Kirchen-Gebeth beständig mit gerichtet wird / dadurch einige Superiorität über solche Stadt zu wachsen kan. Eines mehrern / da in andern Fürstlichen Häusern / nebst der regierenden nicht weniger auch vor die übrige Linien sothanes Kirchen-Gebeth mit zugeschehen pfelet / aniko nicht zu gedencen / die deswegen jedoch vor diese *Ciuitat* und gute Wünsche sich niemals

die

die geringste Superiorität Gedanken zu Sinn steigen lassen. Quæ omnia sine dubio vera sunt, nisi aliæ circumstantiæ prægnantes concurrant, veluti si in precibus publicis, vbi pro principe quodam speciatim intercessionem faciunt, inseratur clausula, *unsern gnädigsten Landes-Herrn* / quo ipso aperte profitentur, se eum, pro quo intercessionem faciunt, agnoscere pro domino territorii. Equidem Myler ab Ehrenb. *de princip. & stat. imperii c. 101. §. 22.* ex huiusmodi clausula nullam subiectionem probari posse autumat, quoniam verba honoris & ciuitatis gratia, vulgo ad complacentiam prolata, nec obligationis nec dispositionis vim habent. Verum duas diuersas videtur confundere clausulas. Hoc certum est, clausulam: *unsern gnädigen Herrn* / nullam subiectionem inuoluere, sed reuerentiæ tantum indicium esse: licet Erfordenses in causa cum Moguntino etiam eam ipsam ne quidem admittere voluerint; sed plus inuoluunt verba: *unsern gnädigen Landsherrn* / quo non possunt non subditi se subiectos profiteri, quem enim agnoscunt, quem venerantur tanquam dominum territorii, huic quoque se subiectos profiteri debent.

§. XV. Quantum autem præiudicium metuendum sit ex eiusmodi clausulis, satis aperte docent motus Erfordenses, *De motibus Erfordiensibus ob denegatas preces publicas.* orti imprimis tum ob denegatas supplicationes pro electore Moguntino, tum etiam ob reiectionem illius clausulæ, *unsern gnädigen Herrn* / quam Moguntinus inseri precibus prætendebat. Meretur hoc exemplum, vt breuiter ad scopum præsentis disputationis facientia hic inferantur, quæ satis confirmabunt, quæ *capite 1.* asserta sunt, hodie scilicet manu militari tales preces exigere solere. Conclufa pace Osnabrugensi, mox *Prætenfiones Moguntini, Et ciuitas Erfordiensis in precibus publicis eius nominatim mentionem faceret.* anno 1649. ad instantiam Moguntini contra ciuitatem Erfordensem commissio a Cæsare fuit decreta, ad restituenda illa, quæ ante bellum iure ad Moguntinum spectauerant. Inter restituenda autem erat *ius preces exigendi* ab Erfordensibus, cuius prætenfionis summa hæc erat: *Daß vor dem eingefallenen Kriegeres Wesen in dasigen Evangelischen Kirchen auff öffentlicher Canzel gebräuchlich gewesen / aber dieser Zeit unterlassene Gebeth*

Senatus Erfordensis responsiones.

beth für einen regierenden Herrn Erzbischoff und Churfürsten wieder einzuführen. Londorpius *P. g. c. 2. pag. 6. Theatr. Europ. tom. 9. p. 22.* Obiiciebat Senatus Erfordensis (1), preces has publicas non posse commode referri inter restituenda ex mente I. P. (2) obseruantiam allegatam nullam esse, nec doceri posse, vnquam pro quodam principe, nequidem ipso imperatore nominatim intercessionem factas fuisse, aliquando quidem, si controuersia incidissent cum Moguntino, se precibus publicis Deo causam commendasse, & sic personæ Moguntini quoque mentionem fecisse, non tamen ex imperio, sed libera voluntate. Verum qui a Moguntini partibus stabant, aliis probationibus negatam obseruantiam defendere conabantur, producendo testes, qui de obseruantia testimonium perhiberent. Quia autem senat⁹ optime animaduertebat, sub hac controuersia circa preces publicas longe aliud quid latitare, quam externa specie præ se ferebat, hinc grauioribus huic prætensionis restitit fundamentis, rationibusque non spernendis, quas rursus ex Londorpio *cit. l. p. 7.* adducere lubet. Nimirum considerandum esse voluerunt, wie es (1) zu Beschwerung der Gewissen ausschlagen wolte / wenn vor die Herrn Erz-Bischöffe zu Mainz namentlich auff den Cangeln zu bitten / die hiesigen Evangelischen Kirchen genöthiget oder gezwungen werden solten: Denn ja der cultus diuinus, cuius pars non minima essent preces, freywillig seyn solle / und sich nicht zwingen liessen; massen dann auch (2) das Gebeth / so von Anno 1626. bis 1630. geschehen / nicht aus Zwang / sondern aus freyen Willen und guter Wohlmeynung verrichtet worden; Wannenhero (3) dasjenige / so damals arbitrii & liberæ voluntatis gewesen / und noch wäre / iho / als wäre es necessitatis, nicht exigiret / viel weniger die Evangelischen Gemeinden durch executions-Mittel darzu adigiret werden könte / weil dadurch pastorum & auditorum conscientia grauiet würden: Auch (4) dieser Zwang leichtlich für einen Eingriff in das liberum exercitium Religionis geachtet werden möchte / in dem dergestalt von einem Catholisch. Stande denen Evangel. Gemeinden vorgeschrieben würde / was und wie sie auff ihren Cangeln beten

ten sollten. Welch Schreiben und Zwang (5) ohne Verletzung und Violation des ann. 1555. auffgerichteten Religion - Friedens nicht geschehen können / weil im selbigen versehen / daß die Catholici die Euangelicos wider ihre conscientz, Gewissen und Willen / von der Augspurgischen Confession, Religion, Glauben / (welchen das Gebeth am allernächsten ist) Kirchen-Gebräuchen / Ordnung und Ceremonien / so sie auffgerichtet oder nochmals auffrichten möchten / nicht dringen / noch dawider in einiger Gestalt beschweren sollen / ja es würde auch (6) obbedeuteter Zwang / weil der jüngste re Frieden-Schluß den alten Religions-Frieden disfalls expresse confirmiret und ampliiret habe / auff eine contrauentionem ausschlagen / und weil (7) bishero allhier in den Catholischen Kirchen für die Herrn Erz-Bischöffe zu Mainz auff denen Cangeln nicht mit Rahmen gebethet worden / würde es / wenn darzu die Evangelischen genöthiget werden solten / bey sämtlichen Crangelischen Churfürsten und Ständen ein seltsames Nachdencken causiren: Sienemahl (8) bekannt / daß die Catholischen Doctores den Gottesdienst der Evangelischen und also auch ihr Gebeth bey Gott für unkräftig und verwerfflich achteten / und nicht dafür hielten / daß selbiges erhöret werden / oder ihnen zustatten kommen könnte: Und erinnerte man sich (9) disseitlich noch wohl / daß a parte Moguntina oftberührtes Kirchen-Gebeth in einer Schrifft pro nota omnimodæ superioritatis angezogen worden. Es wäre aber (10) sothanen Gebeth anno 1626. nicht aus solchem fundament, sondern aus freyen Willen und guter Wohlmeynung darumb angestellet und gehalten worden / weil die damalige Herrn Erz-Bischöffe geniemter Stad in Abwendung in annahender Gefahr beförderlich zu erscheinen / sich gnädigst bemühet / und zum Fall (11) es nun aus einigem Zwang eingeführet werden solte / solche Neuerung bey dem Chur- und Fürstlichem Hause Sachsen seltsames Nachdencken und eine gefährliche consequentz nach sich ziehen würde.

S. XVI. Sed hisce non obstantibus, sequenti anno 1650. *Cæsareum decretum.*
per Commissarios decretum huius tenoris publicatum: Daß
mehr berührtes gemeine Gebeth in der Evangel. Kirchen für Ihr.
Churfl. Gn. und Dero Erbstift Mainz auff den Cangeln ea inten-

tione, & modo, wie solches ante motus bellicos bräuchlich gewesen / auch in das fünffte wieder eingefuhret und gepflogen werden sollte. Sed cum non specificè esset modus determinatus, putavit Senatus, se satisfacisse decreto, si eo, quo dictum est §. *præc.* modo, preces instituerentur, in quo statu etiam hæc controuersia durauit vsque ad annum 1660. Cum enim hoc anno noua comissio Cæsarea contra ciuitatem a Moguntino extraheretur, acrius & vehementius controuersia prædicta mouericoepit, obiectumq; ciuitati, nondum decreto Cæsareo esse satisfactum, adeo, vt commissarius Cæsareus Liber Baro de Schmidburg formulam precum conciperet huius tenoris: vor die Röm. Kays. Majest. alle Christl. Könige Churfürsten und Stände / und dergestalt vor Ihro Churf. Gn. zu Mainz / daß Gott Dero Gemüth regieren wolle / auff daß die zwischen Ihro Churf. Gn. und uns schwebende differentien zu gemeiner Stadt Wohlfarth ausschlagen möge. Displicuit tamen Senatui hæc formula. hinc aliam concepit hisce sub formalibus: Wir bitten auch den lieben Gott / daß Ihro Churf. Gn. zu Mainz consilia dergestalt leiten und regieren wolle / damit die zwischen Deroselben und gemeiner Stadt obhandene differentia zu unserer und unserer Nachkommenden Wohlfahrt glücklich erörtert werden möge. Dum vero Erfordenses nodum in scirpo quæsiuerunt, a partibus Moguntini noua clausula inuenta, quæ precibus prædictis adiiceretur, scil. als unsers gnädigsten Herrn / & tandem ex Cancellaria Moguntina hæc formula producta: Wir bitten auch den lieben Gott für Ihro Fürstl. Gn. zu Mainz / als unsern gnädigsten Herrn / und Dero Erzherr / daß seine Allmacht Dieselbige im guten Wohlstande erhalten / und Deren consilia dergestalt leiten und regieren wolle / daß solche sowol zu Erhaltung beständiger gemeiner Reichs Ruhe / als glücklicher Hinlegung aller bis daher entstandener Mißhelligkeit zu unserer und unserer Nachkommen gänzlicher Beruhung und Wohlfahrt gedeyen möge. Erfordenses, metuentes ne formula hæc notam superioritatis præ se ferret, suo modo consenserunt in formulam, sed addita tali clausula reseruatoria, quæ plane a Moguntino & Cæsareo Commissa-

*Formula prima
concepta a
commissario
Cæsareo.*

*Formula alia a
Senatu Erfor-
densi concepta,*

rio reprobabatur. Ex quo factum, vt cum Moguntini mordacitus huic formulæ inhærerent, Erfordenses autem illam ita illimitate recipere nollent, tandem ignis quasi sub cineribus gliscens, in apertam eruperit flammam.

§. XVII. Dum hæc ita geruntur, domus Saxonica mens. Ian. 1661. solenni protestatione *ratione iuris protectionis* interuenit, & de suo quoque præiudicio hic agi per prætensiones Moguntinas ostendit, addens, es hätte der Rath sich erinnern sollen / daß er dem Churfl. und Fürstl. Hause mit Lehns = Pflicht / und ratione des Erbschutzes auch sonst verwand wäre / und also ja so viel und noch mehrere Ursache hätte / vor höchst besagtes Hauses Wohlfahrt und Verlenhung guter Rathschläge den lieben Gott anzuruffen. Voluit itaque, vt vel plane preces illæ speciales pro Moguntino intermitterentur, vel domus Saxonica quoque eodem modo includeretur. Londorp. *tom. 9. p. 12.* sed per collusionem quorundam factum, vt hæc protestatio supprimeretur, quin cum quorundam imprimis Lamprechtii ausibus plura in fauorem Moguntini indulgerentur, deciso Cæsareo die 24. Febr. 1661. ministerio Erfordensi, quod itidem variis ex causis preces illas admittere nolebat, sub pœna iniunctum, vt formulam præscriptam publicis in congregationibus recitaret, neque vlllo modo amplius resisteret. Sed ne sic quidem Senatus Cæsareo decreto morem gesit, sed noua deductione plures allegauit rationes, quare aliam haud possit recipere formulam precum, quam in quam consenserat. vid. *Theatr. Europ. Pol. 9. p. 549.* Nihil tamē obtinuit, sed nouo mandato Cæsareo paritio iniuncta adiecta hæc clausula: *Ihren vorigen Kays. l. gerechten Befehl gehorsaml. nach zu kommen / nnd ohne fernere tergiversation, Einrede oder prætext, wie sie auch Mahmen haben möchten / das Gebeth ohnfehlbahr zu Werck zu richten / und sich weder des ministerii noch andere Ein = oder Wiederreden darinn nicht irrig noch abwendig machen zu lassen / und daß solches geschehen innerhalb 2. Monathen von Einantwortung dessen anzurechnen / glaubwürdig zu dociren / widrigen falls nicht allein die declaratio pœnæ, sondern auch weitere Verordnung zu Erhaltung der Kays. l. Autoritat und*

Protestatio Saxonica.

Decisum Cæsareum.

Nouum mandatum Cæsareum pœnale.

Re-

Respects ohnfehlbahr ergehen würde. Sed nec hoc nouo mandato Moguntinus introductionem formulæ præscriptæ obtinere potuit, præsertim cum Senatus Erfordensis sub Saxonica protectione se satis securum ab omni violentia credebat, donec tandem post varias concertationes noua formula a Senatu Erfordensi conciperetur, cui pro securitate iurium suorum præter AEpiscopum Moguntinum etiam Electorem reliquosque duces Saxoniae inferebat, sub hoc tenore: Wir bitten auch für weltl. Obrigkeit / für Röm. Kaysersl. Majestät / alle Christliche Könige und Chur-Fürsten / bevorab für Ihro Churfl. Gn. zu Maynz und für Ihro Chur- und fürstliche Durchl. zu Sachsen / auch andere Fürsten und Herrn / verleihe ihnen &c. Theatr. Europ. c. l. p. 885. atque hæc formula d. 19. April. 1663. statim introducta, & publicis in ecclesiis recitata, sed mox per commissarium Cæsareum rursus reiecta, & reprobata, quæ res nouis motibus ansam dedit, vt tandem mense Octor. 1663. declaratio banni contra ciuitatem prædictam declarata & Moguntino executio demandata fuerit, quo ipso plenissime scopum, per preces hasce publicas valde controuersas intentum, obtinuit. Hæc omnia ideo plenius enarrare volui, vt ostenderem publico exemplo, in quantas hodie preces publicæ coniectæ sint controuersias & similitates, postquam inde imperii vel superioritatis prærogatiua desumi cœpit.

An quoque princeps Catholicus in ecclesiis protestantium preces exigere possit.

§. XVIII. Argumenta in vtramque partem adducta eo minus nunc sub examen reuocanda sunt, quo magis constat, hanc litem iam dudum sopitam esse. Interim occasione illarum rationum, quæ ex ministerii Erfordensis sententia §. 15. adducta sunt, lubet nunc illam mouere quæstionem, an princeps possit subditis diuersæ religionis iniungere, vt precibus publicis eundem includant? quod ministerium Erfordense in dubium vocasse videtur, dum sub n. 5. existimauit, eo ipso lædi liberum religionis exercitium, & conscientiarum vim inferri, cum tamen etiam subditis Catholicorum statuum liberum religionis exercitium, quatenus illud anno 1624. habuerunt, in I. P. art. 5. §. 12. datum sit. Verum sicuti dici haud potest,

potest, eo ipso liberum exercitium religionis impediri, si a principe territorii, diuersæ quamuis religionis, intercession-
nes solennes exigantur, quippe ad quas alias omnes subditi,
qua tales, cuiuscunque religionis sint, obligati sunt, itamul-
to minus ostendi potest, quod conscientiæ grauentur. Pau-
lus admonet grauitè Christianos, vt pro magistratu etiam
Ethnico preces fundant, quod etiam Christiani in primiti-
ua ecclesia suis in congregationibus exactè obseruarunt, ceu
supra c. 1. §. 10. & 11. notatum, quo imprimis respicit locus ex
Optato Mileuitano adductus, Quidni etiam Christiani pro
æque Christiano magistratu preces funderent, licet diuersitas
sectarum inter illos deprehendatur? Imo si vel maxime prin-
ceps esset turca vel gentilis, tamen adhuc maneret princeps,
& sic pro eo, qua tali, Deus esset inuocandus, vt subditi sub
eius regimine vitam tutam tranquillamque agere possent.

1. Tim. II. 1. 2.

§. XIX. Circa ipsas formulas intercessionum adhuc bre-
uiter monendum est, nonnullis in ecclesiis moris esse, vt, quo-
ties in precibus publicis mentio domini territorii iniiciatur,
titulos consuetos longa serie soleant recensere, quæ res ficuti
non leuem abusum habet, ita absque nota aliqua haud dimit-
tenda. Facultas Theologica Gryphiswaldensis anno 1610.
apud Dedekennum in *Consil. Theol. Vol. 1. Rubr. vom Predig-
Amt M. 3. S. 2. n. 18.* hac de re ita censuit, omnes quidem eius-
modi ritus liberos esse, sed tamen ita adornandos, ne in detri-
mentum ecclesiæ & abusum vergant. Iam autem non posse
ostendi, vtile & ecclesiæ consultum esse, vt eiusmodi titulis
in precibus superbiatur, cum omnes, pro quibus orandum est,
coram Deo, vt peccatores comparere, & se eius misericordiæ
submittere debeant, esse quoque præterea in eo non leuem a-
busum, quod ita in congregatione fidelium diuites & poten-
tes nimis extollerentur, sed pauperum, qui tamen Deo com-
mendatissimi esse solent, vix dicis gratia & obiter mento inii-
ceretur, esse denique non leuem offensam, quod ita ministri
ecclesiæ ostenderent, se in ecclesia προσωποληψίαν amare &

*An in formulæ
intercessionum
titulis superbi-
endum.*

indulgere affectibus &c. Hæ rationes vti suo pondere non destituuntur, ita sine dubio in supplicationibus pro priuatis instituendis merito ab eiusmodi pompa titulorum & elogiorum abstinendum est; in intercessionibus autem pro domino territorii faciendis hoc quidem non inconueniens aut Dei voluntati aduersum esse videtur, quando talia epitheta illi applicantur, per quæ subiectionis vinculum subditi testantur v. c. si clausula, unsern gnädigen Landes-Herren/ Ihro Durchl./ Ihro Königl. Maj. vel alia huius generis verba adhibeantur. Ill. Dn. Sttyk *in not. ad ius eccl. Brunnem. lib. 1. c. 6. m. 6. §. 8.* sicuti hoc ipsum quoque in patria mea obseruari memini, vbi formula solennium precum absque vlla ceterorum titulorum pompa ita se habet: Ingleichen schütze / erhalte und stärke durch deine mächtige Hand Ihro Hochst. Durchl. Prinz Carl Fridrich unsern gnädigsten Landes-Fürsten und Herrn / &c. Sed cetera pompa titulorum, quando simul omnes prouinciæ longa serie recensentur, merito omittenda erat, quippe quæ huic negotio minus conueniens est.

Quo iure patroni precibus publicis includendi sint.

§. XX. Deuenio nunc ad patronos & dominos iurisdictionales, qui ordinarie quoque precibus publicis inferi solent. Neque hic mos pro patronis nominatim orandi heri aut nudus tertius inualuit, sed ex antiquissima dependet obseruantia, vti *cap. 1. §. 19.* vbi in Concilio Emeritenfi sub Papa Vitalino hoc iam dispositum fuisse memoratur. Scilicet proficuum & conducibile ecclesiæ videbatur, vt illis honor præcipuus in ecclesiis haberetur, qui ecclesias vel fundauerant vel exstruxerant, vel dotaauerant, vt alii eo magis allicerentur ad imitationem, cum plerique homines ambitione ducantur. Hinc quoque Dd. communiter prouocare solent ad debitum reuerentiale, quod hoc ius patrono competat ob reuerentiam, ad quam eidem exhibendam ecclesia obligatur. Paulus de Citadin. *de iure patron. p. 6. art. 6. n. 2. seqq.* Carpzou. *iurisp. Eccl. lib. 1. def. 55. n. 9. 10. & lib. 2. def. 259. n. 13. seqq.* Et hoc intuitu etiam præminentiam seu primum locum eidem tribuunt

in

in templo & processionibus *c. pia mentis 26. in f. c. Frigentius. 27. C. 16. Q. 7. c. nobis 25. X. de iure patron.* quos quidem textus Canonistæ varie alias explicant, adeo vt plures in dubium vocent, an etiam cultus ille externus inde erui possit. Ill. Dn. Stryk. *in not. ad Brunnemann. ius ecclesiast. lib. 2. c. 8. §. 25. Gonzalez Tellez ad cit. c. 23. verb. honor processionis.* hoc tamen interim certum est, quod interpretatione vsuali in hunc sensum communiter tracti fuerint, quod nec Gonzalezius *in f.* diffitetur. De praxi harum intercessionum pro patronis testatur Carpzovius *cit. def. 259. & Brunnem cit. l.* quod & illustratur responso adducto a Zieglero, *tr. de iure maiest. lib. 1. c. 17. §. 4.* quod hic inferere placuit: Hat der Fürst zu A. dem Herren Graffen zu B. Dero Herrschafft C. auff einen Wiederkauff überlassen / darben aber etliche iura, und darunter die Geistlichkeit und geistliche iurisdiction aufferhalb dem iure patronatus, und was demselben anhängig / so der Herr Graff B. allein haben solle / ihm reservirt / und es wil iho so wohl wegen des Kirchen Gebeths / als auch wegen der Kirchrechnung und anderer Gerechtigkeiten sich Zweifel ereignen / nach mehrern Inhalt eures Berichts. Ob nun wol der Fürst zu A. Ihnen die Geistlichkeit und geistliche iurisdiction ausgezogen; dennoch aber und dieweil der Herr Graff B. nicht allein das ius patronatus, sondern auch die hohen und niedrigen Gerichte in der Herrschafft C. durch den Wiederkauff überkommen / und durch eine löbliche Gewohnheit allenthallen eingeführet / auch billich ist / daß so wol vor die Gerichts-Herren / als auch vor die Collatores das Kirchengebeth in specie eingerichtet wird / so mögen dannenhero die Pfarrer in allen Kirchen der Herrschafft C. in dem allgemeinem Kirchen Gebeth nach Ihrer Fürstl. Durchl. A. und Dero Fürstl. Hause auch vor dem Herrn Graffen B. und dessen Hause nahmentl. und ausdrücklich zu bitten / und hierüber auch bey ereignenden Special-Fällen / als wenn der Herr Graff gefährliche Reisen angethet / oder wenn seine Frau Gemahlin schwanger / oder eines unter Ihnen Kranck sich befindet / absonderliche Vorbitte abzulesen / und zu thun sich nicht entbrechen.

An etiam pro
patroni uxore
& liberis nomi-
natim oran-
dum.

§. XXI. Multum, ut ex adducto responso patet, hic ob-
servantia tribuendum est, cum hæc in eiusmodi ritibus ec-
clesiasticis pro lege observari soleat, adeo ut Carpzou. *Iurispr.*
Consist. tit. 2. def. 260. n. 3. non necesse esse ducat multum in ra-
tiones eius inquirere, quod quidem non ita absolute admit-
to, vim tamen ipsam eiusmodi observantia non detraho. Sic
in pluribus ecclesiis ruralibus non tantum patronus ipse no-
minatim allegari suevit in supplicationibus, sed etiam vxor
& liberi, id quod experientia etiam de dominis iurisdictiona-
libus, de quibus mox dicendum, comprobatur, adeoque si hoc
ipsum per observantiam constantem comprobatum est, nasci-
tur inde patrono & domino iurisdictionali ius huiusmodi pre-
ces pro vxore & liberis quoque exigendi. Disputatum id
nuper fuit in causa quadam, ubi patrono, qui simul iurisdic-
tionem habebat, hoc ipsum in controuersiam vocabatur, sed
rescriptis regis hæc tandem lis ita sopita, quæ illustrationis
vberioris gratia hic adicere placet. Primum est huius teno-
ris: Welcher Gestalt die Innhaber des Amts S. sich über die un-
ter dieses Amts gehörige Prediger / daß sie das Kirchen-Gebeth
vor die Frau Marschallin von S. und Ihre Fräulein noch nicht ver-
richten wollen / insonderheit aber den Prediger zu U. daß er die
Gräffl. Bediente und Råthe denen Supplicanten vorgesezet hæt-
te / beschweret / und was sie zu verfügen gebethen / solches wird
gedachten Prediger unten benannt / vermittelt des Copeilichen
Inschlusses communiciret / und Ihnen hierdurch anbefohlen / daß
Sie allerseits so fort bey Vermeidung empfindlicher Straffe das
Kirchen-Gebeth vor gedachte Frau Marschallin / und Ihre Fräu-
lein mit verrichten / der Pfarrer zu U. auch die Vorbitte für die Sup-
plicanten und Gräffl. Beambte also ablesen sollen / wie es vormals
gebräuchlich gewesen / und in andern Kirchen besagten Amts S. bis
her damit gehalten worden / wornach dat. Halle d. 18. Dec. 1704.
Cum vero ne sic quidem contradicentes mandato regio mo-
remgererent, arctiori mandato, tum ad Consistorium, tum
ad Parochos detrectantes directo, paritio iniuncta est.

us ad consistorium directum erat huius tenoris: Friedrich König &c. Welcher gestalt die Inhaber des Amts S. sich über euch beschweren / daß ohnerachtet wir euch zu einigen mahlen anbefohlen / das Kirchen-Gebeth in denen Kirchen des Amts S. vor die Frau Hoff-Marschallin von H. / und Ihre Fräulein verrichten / und durch den Pfarrer zu U. die Vorbitte vor die Supplicanten und die Gräffl. Bediente und Räte / wie es vormals gebräuchlich gewesen / und in andern Kirchen besagten Amts gehalten wird / Ihr dennoch gedachten Predigern Unsern dißfalls an Sie sub dato d. 18. Decembr. a. p. ergangenen Verordnung parition zu leisten / inhibition gethan habet / das zeigt der Einschuß. Gleichwie wir nun solches mißfällig vernehmen / und zu eurer Verantwortung ausgestellt seyn lassen / also befehlen Wir euch hierdurch nochmals allerhöchstdigst / jedoch alles Ernstes / euch dergleichen zu enthalten / und gedachten Predigern / an welche wir untern heutigen dato gehörige Poenal-Mandata abgehen lassen / daß Kirchen-Gebet und Vorbitte anbefohlener massen ohne Hinderniß verrichten zu lassen. Hieran x. Seynd dat. Halle d. 29. Jan. 1705. Alterum Rescriptum ad Parochos ita se habebat: Welcher gestalt die Inhaber des Amts S. sich über einige unter dieses Amts gehörige Prediger unten benannt / daß sie an sie untern 18. Decemb. a. p. ergangenem mandato zu folge / das Kirchen-Gebeth vor die Frau Marschallin von H. und ihr Fräulein / insonderheit aber der Prediger zu U. die Vorbitte vor die Supplicanten und die Gräffl. Bediente und Räte / wie es vormals gebräuchlich gewesen / und in andern Kirchen besagten Amts gehalten worden / nicht abgelesen haben / abermahls in Schrifften beschweret / und was sie zu verfügen gebethen / solches wird euch gedachten Predigern vermittelst des Copelichen Anschlusses communiciret. Nun hatte man vermeynet / es würden dieselben obgedachten Unserm Befehl ein Gnüge gethan / und das Kirchen-Gebeth und Vorbitte vorgedachter Massen verrichtet haben / dieweil aber solches nicht geschehen / so vernimmt man es mißfällig / und wird ihnen hiedurch nochmals / und zwar jeden bey 10. Rthl. Straffe / so zu milden Sachen angewendet werden sollen / anbefohlen.

befohlen / sothaner Ordnung ohne weiteres tergiuersiren zu gehor-
samen / und das Gebeth und Vorbitte anbefohlner massen einzu-
richten / wornach sie sich zu achten / und ihre Nahmen der Insinua-
tion halber zu unterschreiben haben / dat. Halle / d. 29. Jan. 1705.

*An in casu plu-
rium patrono-
rum singuli no-
minibus pro-
priis allegandi
sint.*

§. XXII. Quod si plures sint patroni vel domini iurisdic-
tionales, qui in solidum hæc iura in pago quodam exercent,
non raro controuersia oriri solet, an singuli *nominibus propriis*
in precibus, an vero *nomine collectiuo* allegandi sint? Mirandum
certe est, quod eousque ambitio hominum progredi soleat, ut
etiam de eiusmodi inanibus honorum pompis lites moue-
re soleant, quæ certe in re tam seria, & ubi de Deo colendo &
inuocando agitur, merito abesse debebant. Et si dicendum
quod res est, si vnicum illud asylum commune, *observantiam*
scilicet (quæ tamen sæpe inconstans, varia & haud inueterata
est) tollas, vix excogitari posset ratio decidendi, qua is, qui
hanc singularem prærogatiuam prætendit, se possit tueri.
Non enim sequitur: *intercessionibus sunt faciendæ pro patronis, ergo*
quoque nominatim allegandi sunt. Et si vel maxime communis
observantia ferat, ut, si vnus tantum adsit patronus, hic ple-
rumque nominatim allegetur in precibus, tamen inde non
statim argumentum duci potest ad alterum casum, si plures
adsunt, qui coniunctim ius patronatus exercent, quin cum
coniunctim exercent ius patronatus, sufficere videtur, si
coniunctim quoque sub nomine collectiuo allegentur, quod
ipsum optime illustratur ex sequenti Rescripto Regis poten-
tissimi Borussorum huius tenoris: Was die Gebrüdere von
N. N. auff Unsere an euch / wegen der Vorbitte vor die Patronos
der Kirche zu N. sub dato den 19. Octobr. 1702. ergangene Ver-
ordnung abermahl in Schrifften fürgestellt / und was sie zu ver-
fügen gebethen / solches erhellet aus dem Copeil. Einschlusse mit
mehrern? Dieweil wir nun zu beständiger Abhelfung dieser des
Kirchen-Gebeths halbern erregten ärgerlichen Streitigkeit /
aus erheblichen Ursachen für guth befunden / daß die Vorbitte zu
N. und S. überhaupt für die dortige Herrn Patronen und Adel. Ge-
richts-

richts-Obrigkeit und deren Adel. Familien samt und sonders eingerichtet / und ferner keine Beschwerde darwider angenommen werden sollen. Alß committiren und befehlen Wir euch hierdurch euch darnach zu achten / und die Vorbitte also / wie vorgedacht / einzurichten. Seind &c. dat. Halle / den 8. Martii 1703.

§. XXIII. Ex quo fundamento autem domini iurisdictionales ius habeant exigendi intercessiones paucis videndum. Zieglerus supra adducto responso §. 20. prouocat (1) ad obseruantiam, (2) ad æquitatem. Addit Carpzouius *iurispr. eccl. lib. 2. def. 259. n. 9.* & hanc rationem, quod non sit negligenda salus dominorum iurisdictionalium, qui in Diœcesi iustitiam administrant, postquam salus ecclesiæ & religio cum iustitia ita connexa, ut una sine altera vix radices agere queat. item n. 11. quod cura religionis ac defensio ecclesiæ non minus quam iustitiæ administratio officio magistratus politici incumbat. Hæ rationes sunt quidem suasoria, sed non iustificæ, ius imperfectum non perfectum ostendunt, scil. quoad magistratum subordinatum. Vnde iterum fere recurrendum ad obseruantiam constantem, quæ ius dominis iurisdictionalibus tribuit, & hæc obseruantia eo rationabilior, quo magis congruit monitis Apostoli Pauli, qui monet etiam pro subordinato magistratu orandum esse, & hic pro tuenda æquitate obseruantia rationes Carpzouii aliquid operari possunt. Interim ipsa adornatio precum ad eos minime spectat, sed iurisdictioni ecclesiasticæ relinquenda, quæ in confistorio expeditur, quod vltèrius declarat Zieglerus *loc. cit.* Ceterum quod dictum est, huiusmodi iura fere sola obseruantia fundari, adeo verum est, vt non raro ex imprudentia trahatur in abusum. Sæpe enim quædam ex obseruantia antiqua retinentur, quæ tamen præsentì tempori minime conueniunt, quod & in precibus publicis contingit. Sic memini in patria mea adhuc in ecclesia Cathedrali Sclesuiensi antiquas formulas intercessionum pro præfecto, qui quondam ibi fuit, adhuc retineri, cum tamen a pluribus annis talis defecerit, quo ipso fit, vt preces in effectu pro non ente fundantur, id quod formulariæ superstitioni adscribendum.

Quo iure domini iurisdictionales exigere possint preces.

Quomodo preces a priuatis exigantur.

§. XXIV. Tandem deueniendum ad singulos Parochianos, qui etiam plerumque preces pro se, certis in casibus exigere solent, sed hic plures sunt rationes diuersitatis notandæ. Nam (1) prætere nequeunt, vt precibus solennibus post concionem institutis nominatim inserantur, vti hætenus id asseruimus de personis prædictis, sed vbiuis fere moris est, vt finita oratione solenni demum hi, qui intercessionem desiderant, Deo commendentur. Qualis autem huius diuersitatis ratio sit, equidem vix ostendi potest, nisi vel obseruantia id attribuere, vel, quod probabilius est, dicere velis, singularem mores ecclesiarum in eo hætenus posuisse prærogatiuam, quod certæ tantum personæ in solennibus precibus allegarentur, reliqui autem, quasi appendicis loco demum commemorarentur, id quod nec dissimulat Carpzou. *iurispr. eccl. lib. 2. def. 260. n. 1.* Vnde quoque Parochiano nulli quæ tali ius esse volunt exigendi, vt desideria eius in ipsa oratione solenni Deo commendentur, quo tendunt verba Rescripti Carpzouiani, *cit. l.* Wann den Supplicanten Vermöge ihrer Subscription dieses Orts weder Collatores noch Gerichtsherrn / sondern nur eingepfarrte sind / und daher von den Bürgern außer ihres Adelsstandes keinen Vorzug haben / auch ohne das in dem Gemeinen Gebethe in denen Worten / (und gantzer Christlicher Gemeine) begriffen / so tragen wir ihrenthalben etwas sonderliches anzuordnen Bedencken. &c. Accedit, quod illi tantum precibus publicis allegentur, pro quibus ordinarie orari solet, at pro priuatis aliis tantum extra ordinem supplicationes sunt ad breue aliquod tempus.

Quando singuli intercessionem exigere possint.

§. XXV. Neque (2) semper, sed demum necessitate ita ferente intercessionem exigere possunt, cum contra pro reliquis supra memoratis personis ordinarie & semper preces fieri debeant. Causæ intercessionum sunt variæ, morbus, iter, puerperium, desponsationes, &c. vbi tamen rursus insignes solent committi abusus, quod ex Mengerio *in scrutin. Conscient. c. 18. qu. 18.* optime obseruauit Ill. Dn. Stryk. *ad Brunnem ius Eccl. lib. 1.*

lib. 1. c. 6. m. 6. §. 8. Verba ipsa hic repetere placuit: So sind auch etliche geartet/die solcherley Kirchen-Gebethe für eine Pracht-Ceremonie halten / und so bald ihnen nur das liederlichste vorstößt / und widerfähret / daß sie sich etwa im Finger geschnitten / ein Bein vertreten / ein Zahn wehe thut / haben etwan über Land zu reisen auff ein paar Meilen Weges / so muß so bald ein Zettel in die Kirchen / da wird ein Christlich Gebeth zu thun begehret / mancher wird im Zettel todten Francß und sterbe = siech gemacht / kommt man bey ihm zu Hause / und will ihn aus Christl. Mitleiden besuchen / so sitzt er am Tische / ist lustig und guter Dinge &c. Oftt lassen die stolzen Frauen allzuzeitlich vor sich bitten / als wenn sie schwanger wären / und wenn denn ein halbes Jahr allemal die Bittzettel von der Cangel gelesen worden / so lauffts endlich in lami aus / der Bittzettel verleuret sich von der Cangel / Ursach / das zarte Fräulein hat sich be-
thöret / und ist nie schwanger gewesen / und gleichwol hat man also die Pracht-Ceremonie und das groffe Spiegel = Sechten gebrauchten / und die ganze Gemeine damit äffen müssen. Idem abusus quo-
que occurrit in desponsationibus faciendis, vbi, postquam iam priuatim factæ, & adhuc die solis publice repetendæ sunt, pompa & ostentationis gratia præmitti solent solennes preces vor ein
Christl. Eh- und Ehren-Werck vti formula sonat, quibus Deus inuocatur, vt corda eorum dirigere velit, vt coniungantur & vniantur, si desponsationem hanc voluntati suæ conformem viderit. Si preces essent faciendæ, illæ quidem antequam priuatim desponsatio fieret, suscipi deberent, nec vero eo tempore, vbi vtrunque iam consensus adest: Sicuti enim, tunc publici decori gratia sponsalia publice repetuntur, ita quoque preces eiusmodi decori gratia plerumque fieri solent.

§. XVI. Vltcrius (3) in eo quoque diuersitas latet, quod quamuis ceteri, de quibus supra actum, nominatim in precibus commemorantur, tamen parochiani saltim generali circumscriptione a sexu & habitationis loco desumpta denotentur, quo magis impelluntur auditorum curiosæ mentes, vt loco intercessionum faciendarum sollicitas disquisitiones institu-

Abusus circa intercessionem pro singulis.

Preces pro desponsatione.

An nominatim preces propriuatis fundi possint.

instituant, quasi tanquam ænigma hæ preces ipsis offerrentur, unde fit, vt quæ preces debebant esse *communes*, iam fiant *solitariae*, ad instar solitariarum missarum pontificiarum, quamuis enim satis ampla multitudo in ecclesia adsit, illa tamen plerumque circa has preces esse solet magis muta, quam piscis, sua nihil referre existimans. Aliquando tamen consultum imo necessarium videtur, vt is, pro quo intercessio publica suscipitur, vel nominetur vel ita specificè circumscribatur, vt de eius persona singulis & maxime illis, quorum interest, constare possit. Alicubi enim moris esse solet, vt ægrotus morti vicinus per ministerium ecclesiæ publice deprecetur delicta in, alios a se admissa, subiecta contestatione, se pari modo omnia aduersariis suis remississe &c. Er blisset herzlich/ wenn er jemand in dieser Gemeinde erzürnet oder beleidiget / daß er ihm solches vergeben wolle / wie er auch ihnen alles mit einander vom Herzen vergeben und vergessen haben wolle. Ill. Dn. Stryk. *de iure sens. diff. 9. c. 4. n. 10.* Hæ solennes deprecationes habent etiam suum in foro ciuili effectum, scilicet, vt si ægrotans sanitati restituatur pristinae, non amplius saluam habere possit actionem iniuriarum, quoniam semel serio declarauit animum, remittendi iniurias. Dn. Stryk. *cit. l. Obiectiones hic fieri solitas resoluit Dn. Præf. diff. de iniust. act. iniur. c. 10. §. ult.*

*An iure perfecto
exigi possint.*

§. XXVII. Porro (4) illud quoq; posset suppeditari discrimen, quod preces pro priuatis magis *iure imperfecto* exigantur, cetera iure magis *perfecto*: cum non semper & vbiq; sed, necessitate demum ita ferente, tales preces pro priuatis fiant. Sed vix est, vt hoc discrimen admitti possit, si rem secundum mores hodiernos æstimamus. Rarius quidem hæc quæstio in discrimen vocabitur, quippe cum hæ preces tanquam lucrosæ & hamatæ nunquam denegari soleant. Interim tamen si de parochianis sermo est, adstricti videntur sacerdotes obligatione perfecta, ne desideriiis eorum, qui preces exigunt, desint, tum, quia obseruantia ecclesiæ, quæ etiam in collegiis ius facit, singulis ius tribuit ad preces illas conuenienti casu

exi-

exigendas, tum etiam, quia parochi ad hoc ipsum per ordina-
 tiones ecclesiasticas adstringuntur, tum denique quia nullam
 allegare possent rationem sufficientem, cur preces huiusmodi
 recusarent, consequenter in denegatione non possent non
 propriis indulgere affectibus. Si obiicerent, atqui iste, qui
 preces exigit, est impius, regererem, eo magis pro eo preces
 sunt faciendæ, vt Dei gratia a via peccatorum reuocetur. Si
 dicerent: indignus est, pro quo preces in ecclesia fiunt, re-
 sponderem, Saluatorem aliosque pios pro inimicis orasse.
 Si vltius instarent, preces hasce absque vlla necessitate exi-
 gi & pompæ gratia, parata esset responsio, ministrum eccle-
 siæ ita preces posse formare, ne sint tales, in quem finem for-
 san exiguntur, de quo tamen non semper constat. Neque
 enim existimo, ministrum ecclesiæ semper preces adstringe-
 re debere ad schedulas, si rem aliter se habere, ipsi satis con-
 stet, sæpe enim, quod non nego, in Dyptichis illis verba
 continentur parum apta, imo causa talis, cuius publice men-
 tio facienda non erat, circa quas circumstantias minister ec-
 clesiæ caute procedere debet. Gisbertus Voetius *pol. eccl. p. 1.
 lib. 2. tr. 2. c. 1. p. 501.* Vnde illud nunc in quæstionem venit, an
 in denegatione precum absque vlla causa ex affectibus priua-
 tis facta talis iniuria lateat, ob quam in foro externo mini-
 ster denegans conueniri possit actione iniuriarum? Id quidem
 impium & plane omni rationi Christianismi contrarium esse,
 facile credo, sed cum in foro ciuili plura conscientijs commit-
 tantur singulorum, hinc inde rationem decidendi nullam peti
 posse existimo. Propterea si constaret de mente ministri ec-
 clesiæ, quod in contemptum alterius hoc fecisset, de iure qui-
 dem stricto fundata esset actio ad deprecationem, sed quem-
 admodum iudici multum circa has odiosas & peruersas actio-
 nes indultum est, vt ostendit Dn. Præses *cit. disput. de iniust. act.
 iniur. cap. 10.* ita non intermittat, omnes adhibere vias, quibus
 statim absque omni strepitu talis peccaminosa lis sopiatur.

*Obiectiones re-
 soluuntur.*

*Minister eccle-
 siæ non semper
 preces adstring-
 gere debet ad
 schedulas.*

*An in denega-
 tione precum
 iniuria lateat.*

*An præcise hæ
preces sint faci-
enda in ecclesia
parochiali.*

§. XXVIII. Addi quoque (5) ex communi praxi posset hæc differentia, quod pro priuatis tantum preces fundantur in ecclesia parochiali, sed non alibi. Vbi tamen merito hoc prius examinandum, an parochiani sint adstricti, vt præcise in ecclesia parochiali intercessionem pro se exigant, & annon possint has etiam in alia exigere ecclesia. Equidem iure perfecto hoc ita exigere nequeunt a parochiano non suo, vt quidem proprio, id quod ratio finium parochialium societatisque parochialis facile ostendit. Sed quid si parochus alienus consentiret, & sponte eiusmodi intercessionem suscipere, an ius competeret parochiano proprio prohibendi? an ius cogendi parochianos, vt in propria parochia preces exigant? In iure enim *cogendi & prohibendi* ius parochiale potissimum consistit. Verum cum ius prohibendi potissimum tunc sese exerat, si peregrinus parochus in alterius parochia actum quandam parochialem exercere velit, preces autem hæ in propria instituantur parochia, neque ita limites parochiales confundantur, aut quid in aliena parochia fiat, & præterea preces seu intercessionem pro aliorum salute facere sit negotium extra omne commercium positum, & denique parochianis necessitas in eo nulla imponi possit, quod libertati eorum relictum est, vt sunt intercessionem, hinc recte tales intercessionem in aliena parochia fieri posse existimarem, neque ius parochiale, parochiano competens villo modo laxari. Quin ex eodem fundamento sequitur, etiam in ecclesiis non parochialibus huiusmodi intercessionem licite fieri posse. Verum cum ob lucrum, quod inde sperant parochi, merito metuenda essent contentiones inter parochos, non raro quoque hoc solet ordinationibus ecclesiasticis determinari, & intercessionem ad ecclesias parochiales adstringi, cui tunc pacis publicæ & euitanda contentione gratia merito standum.

*Intercessionem
hæ sunt lucro-
sa.*

§. XIX. Hanc quoque (6) posset addere differentiam, quod hæ intercessionem ordinarie sint lucrosæ, cum plerumque necessitatem adiunctam habeant, soluendi honorarium quoddam

quoddam parrocho, id quod adhuc ex antiquo more oblationum, de quibus *c. 1. §. 19.* actum est, prouenisse in confesso est. Constat enim, haud alios fuisse in precibus commemoratos, quam eos ipsos, qui liberales in oblationibus fuerunt. Inde hæc obseruantia, vtpote grata, continuata per tot secula ad nos tranfiit. Iam procures Germaniæ in *centum grauaminibus* aduersus clerum Romanum propositis, & in Comitibus Noricis editis conquesti sunt de quaestuosis cleri negotiationibus, dum *§. 46.* ita conqueruntur: *Ita ex onere seritur onus, eoque ut nulum gratis, nisi numeretur semper aliquid, ministrent sacramentum, ecclesiaeque Christiana donum, ad quod tamen precipuum gratis ut facerent darentque gratis, quæ nullo ære redimi possunt, atque ipsi gratis accepissent, sacrosancti Euangelii attestantibus literis tenebantur.* Ipsa grauamina repetit Schilterus *de libert. eccl. lib. 7. c. 2.* Collimat etiam huc Erasm. Roterod. *Cent. 1. adag. 12.* describens clerum sui temporis: *Sacrificant, ait, conducti, non psallunt gratis, non orant gratis, non imponunt manum gratis, vix procul mota manu benedicunt, nisi dederis.* Quæ res mouit serenissimos fratres, Casimirum & Georgium Marggrauios Brandenburgenses, vt anno 1526. plane has nundinationes sacras interdicerent, quod ex Authentico scripto apud Londorp. *Part. 1. lib. 1. c. 3.* apparet. Et vtinam sacræ hæ negotiationes in ecclesiis nostris haud essent cognitæ! Hic enim sacer denarius est lapis offensionis, æmulationis mater, contentionum fons, præsertim si alteri parochorum plus faueant parochiani. Hinc ad aueruncandas has lites determinari solet in ordinationibus ecclesiasticis, cui nam ex Parochis hoc lucrum precum debeatur. Alicubi illud debetur Pastori primario, alicubi diuiditur, alicubi aliter de hoc lucro disponitur. Non puto autem, perfecto iure hoc honorarium peti posse, sed quoque hic applicari posse monitum *1. c. 1. §. 5. de extraord. cognit. multa honeste accipiuntur, quæ minus honeste petuntur, sicuti quoque multis in ecclesiarum ordinationibus cautum est.* Præterea, cuiuslibet libertati hoc solet relinqui, neque aliquid hic de-

terminatum est, ex quo eo magis nunc obligatio imperfecta concludenda est.

Abusus in precibus pro priuatis,

§. XX. Ipsæ preces pro priuatis sunt varii generis. Commuiter tamen ad duas referri solent classes, quod sint vel intercessiones vel gratiarum actiones. Circa illas haud raro insignes committi solent abusus, quemadmodum ex Mengerio supra iam monitum est. Illud vnicum adhuc ex patriæ moribus, quos obseruavi, hic addere placet, quod aliquando etiam pro ædibus, quibus imminet periculum, intercessiones fieri soleant. Ea scilicet superstitio communiter omnes ibi inuasit, vt ex certis indiciis colligere & præfagire soleant, futurum & instans incendium, si nimirum flamma quædam, imaginaria circa illas ædes visa fuerit, quod vocant das Hauß sey vorgebrannt / quasi vorhergebrannt. Præterea solent attendere colorem flammæ vel ignis putatiui, qui si magis pellucidus & splendidus fuerit, inde solent omen seu præfagium mortis capere; Ceterum si magis inclinare videatur in speciem auroræ rubræ similem, tunc certum inde indicium incendii imminentis colligunt. Hæc semel alta mente concepta opinio ansam dedit, vt intercessiones quoque eiusmodi in casibus fieri soleant, hisce, ni fallor, sub formalibus: Es wird zu bitten begehret vor ein Hauß / so vorgebrannt / an dem und dem Ort. Gott wolle ihn und sein Hauß gnädiglich behüten &c. quo ipso videntur intercessiones ad vtrumque casum & incendii & mortis dirigere, quæ ratio precandi an a superstitione absolui possit dubito. Hoc expeditum est, certam huius superstitionis causam dari non posse, interim tamen plerique ea ita ducuntur, quasi piaculum esset ab illa recedere. Sed & de gratiarum actionibus quædam adhuc monenda supersunt. Alicubi sunt pompæ & ostentationis gratia, dum sub auspicio noui anni nonnullis in locis pro ditioribus singulares gratiarum actiones ad Deum dirigi solent, quod anno præterlapso sua clementia & gratia eos susceperit & fouerit. Quo ipso fit, vt qui nihil possunt contribuere, eorum nomine quoque gratiarum

tiarum actiones omittantur, vel sub generali quadam clausula obiter eorum fiat mentio; & quanto plenius est honorarium, eo verbosiores sunt plerumque gratiarum actiones. Solennes quoq; sunt gratiarum actiones pro defunctis, ubi tamē merito reicienda in nostris ecclesiis esset clausula: *Gott verleihe dem Körper in der Erden eine sanffte Ruhe*/ quæ adhuc ex pontificiorum inani opinione descendere videtur, qua putant, cadauera a spiritibus immundis vexari posse, quem in finem benedictio Cœmiteriorum apud eosdem est introducta *Lancell. inflit. iur.*

Can. tit. de sepult. §. 1. conf. Ill. Dn. Stryk. in V. M. tit. de religios. §. 14.

Quin in hoc quoque non levis abusus est, quod indistincte in gratiarum actionibus pro defunctis, hos, pro quibus gratias Deo agunt, beatos predicent, quamvis id sibi ipsi persuadere haud possint, & infinitum foret, si omnes abusus hic recensere vellemus. Quocirca omnino utile foret, si ad omnes istos abusus tollendos in ordinationibus ecclesiasticis huic rei prouideretur, & reformatione quadam illa emendaretur, quod tamen rarissime fieri solet. Sed desino plura addere, præsertim cum illa, quæ ad abusus diiudicandos & emendandos spectant, non primario excutienda suscepim. Fateor, multa adhuc hinc inde addi potuisse, quæ tamen ita comparata sunt, ut ex hætenus dictis sine ullo labore diiudicari possint. Ceterum ut his, quibus forsitan quædam in hac nostra dissertatione nimis dura aut censura ad verbum diuinum exacta digna videri possent, satisfaciamus, illud vnicum adhuc monemus, nos iura precum publicarum hic considerasse, non prout esse debebant, sed prout secundum statum ecclesiarum nostrarum illa deprehendimus, quæ multa adhuc emendatione indigere, facillime cum aliis confitemur, quæ ut in

salutem ecclesiæ vbique contingat,

serio precamur.

F I N I S.

Nobi-

Conclusio.

Nobilissimo & Doctissimo Iuueni

FRIDERICO à SALLERN

DE IURE PRECUM PUBLICARUM

cum laude disputanti

Sal.

PX mandato quidem Superioris ius nascitur, quo constringantur ciues ad obsequium Principi promatissime exhibendum; Ast vero deuotio interna, quam preces desiderant, vt Deo gratæ acceptæque sint, inde non nascitur, sed turbatur sæpius, dum plerisque molestum est, vel horam concioni audiendæ impendere; quod si hac finita precibus publicis adhuc vltius detineantur, pudore quidem ne suffundantur, si ex templo se proripiant, subsistunt inter preces; verum animo vix leuiter ad Deum O. M. eleuato, sed potius ad finem precum intento: Vt adeo non pauci sint, qui longiores illas precum formulas singulis Dominicis recitare solitas, tollendas, quam nouas subinde præscribendas non frustra existiment. Certe spontaneam deuotionem exigit a nobis summum Numen, cui omne inuitum ingratum est; Ast cum tepidi admodum sint homines in faciendis illis, ad quæ ductu conscientiæ citra iussum superioris adstringebantur, monitore publico ad exemplum Regum Veteris Testamenti quandoque opus est, vt solennes ad Deum fundant preces: Hoc vero mandatum Principis, utut non in omnibus æquale promoveat deuote precandi studium; non deerunt tamen, qui Spiritu S. stimulante beneficia à Deo accepta in memoriam sibi reuocent, & pro illis conservandis, & periculis à Rep. auertendis
fu -

submisso animi cultu Deum præstolentur.. Quapropter, Doctissime Iuuenis, bono consilio a Te factum, quodcum Juri excolendo Te mancipaueris, non tantum illorum, quæ Cæsari, sed & eorum, quæ Deo debentur, rationem habendam esse censeas. Hoc autem ne verbis tantum præ Te ferres, morum honestate & vitæ probitate Te bonis omnibus reddidisti commendatissimum. Insiste porro huic non simulata Jurisprudentiæ, & ita Deum, Principem, bonosque omnes Tibi fauentes experieris. Vale. Dabam è Musæo die 13. Jul. M D C C V.

SAMUEL STRYKIUS J Ct.

Reg. Maj. Pruss. Consil. intim. & Antecessor.

OPTIMO DOCTISSIMOQUE IUVENI
FRIDERICO A SALLERN

S. P. D.

IO. FRANCISCVS BVDDEVS.

CUm grata mihi semper sit atque admodum iucunda illorum recordatio, qui mea in bonis litteris vfi sunt, institutione; maximam merito percepi voluptatem, cum intellexi, industriæ Tuæ a Te propediem publica disputatione edendum specimen. Fuiſti enim, cum Halæ philosophiam docerem, inter eos, qui suam præ ceteris industriam, modestiam, ingenium ad literararum studia prorsus aptum mihi probarent, quibusque ideo delectatus sum mirifice. Cumque sciam te nondum mei memoriam deposuisse, certa me spes tenet, tenere te adhuc accurate ea monita, quibus ad sapientiam pariter ac pietatem, sine qua sapientia nulla est, subinde meos excitare solebam. Immo ita ea te tenere, confido, vt vita quoque moribusque eam Viri diuinitus

L

eruditi,

eruditi imaginem exprimere annitaris, quam toties a me representatam, & genuinis diuinarum quoque litterarum coloribus depictam es intuitus. Qua de re, cum multæ me dubitare vetent rationes, hoc tamen meam sententiam, & quam animo de Te præcepi opinionem, confirmat, quod tam præclaro conatu Tua nunc proferre in lucem studia, in animum induxeris. Eum enim huius Tui instituti elegisti Ducem & Directorem, cuius cum eruditione coniuncta pietas, nota satis omnibus est atque perspecta. Et huius Doctissimi sane Optimique Viri, consilio ac auctoritate rem omnem ita procedere facile auguror, vt nihil per ambitionem leuemque pruritum, qui mos est proh dolor! plerorumque suos ingenii foetus in lucem protrudentium, aut cathedras conscendentium, cuncta contra ex sanctis grauibque causis suscipiantur. Eiusmodi præterea constituisti dissertationis argumentum, quod sua se facile omnibus commendat utilitate. De rebus enim ludicris & leuibus differere & animum leuem nec satis sibi constantem arguit, & coniunctum insuper cum ignominia illorum est, qui non quæ profint, sed quæ placeant, scribere gestiunt. Vota itaque precesque addo, Deumque optimum maximum supplex oro & veneror, vt prospere cuncta & ex voto, animique, Deo, vti spero, dediti, eiusque gloriæ se suaque omnia consecrantis sententia procedant. Deus te quam diutissime seruet saluum incolumemque, Deus Halensem quoque Academiam, cui Tuos imputas merito profectus, nouis indies augeat incrementis ornamentisque. Vale. Ienæ die XXIV. Iunii Anno MDCCV.

NOBILISSIMO DOMINO RESPONDENTI

S. P. D.

PRAESES.

Preces supplicantium in foris veritate niti debere, & sub hac clausula seu conditione omnia decerni, adeo certum est, ut mendax precista fructu precum suarum carere debeat, qui sub - & obreptitias preces principi obtulit. Quod si preces Christianorum intuemur, veritas ipsa diuina & aeterna idem a nobis requirit, ut nostrae quoque preces veritate nitantur, neque aliter ad Deum fundantur, quam si de veritate eorundem conuicti simus. Sicuti autem Deus non tam veritatem theoreticam, quam potius practicam, seu talem ab orantibus requirit, qua sinceritatem cordis, omnis doli expertem & in viuida saluatoris fide corroboratam coniunctam habet, ita in ecclesiis nostris quoque imprimis semper memores esse debebant orantes, illos demum esse veros precatores, qui Deum in spiritu & veritate adorant. Sed proh dolor! hodie precum est peruersa facies, postquam, veritate reiecta, schema politicum assumerunt, uti eleganter, Amice Optime, hac praesenti Tua disputatione ad oculum ostendisti, & quod exinde tot iura precum orta fuerint, declarasti. Cum ergo hi haud consulant ecclesiae, qui defectus & nexos communes dissimulant, ita omnes boni sinceritatem tuam merito approbabit, simulque mecum fatebuntur, haud inanem te in hoc themate enucleando suscepisse operam, sed potius eruditionis Tuae satis certum edidisse documentum. Mearum itaque partium esse arbitratus sum, Tibi de hoc publice exhibito egregio specimine gratulari & omnia fausta apprecari: quae meae preces ne respectu tui absque fructu sint, ita id summa voti mei erit, ut Deus ita Te Tuaque studia semper dirigere velit, ut in spiritu & veritate ambulare queas. Vale. Dab. d. xx. Iul. MDCCV.

§ o §
FRIDERICO, CASPARI FILIO,
à SALLERN,

S. P. D.
IOH. HENR. A SALLERN.

CVM Te, patruelis charissime, annum iam audientem STRYKIOS, Thomafium, Buddeum, Böhmerum, & alios celeberrimos ICtos atque philosophos, idque Halæ Magdeburgicæ, abundare oporteat præceptis institutisque non tantum sanæ philosophiæ, sed & solidæ iurisprudentiæ: propter summam & Doctorem eruditionem, & urbis authoritatem atque elegantiam: quorum illi Te scientia augere possunt, hæc exemplis docere valet; non miror, Te haud vereri publicam ascendere Cathedram, ut in ea, producendo ac defendendo disputationem, a Te doctissime elaboratam, quantum indefessa diligentia iam profeceris, in solenni eruditorum consensu demonstres. Lustrum equidem integrum absolviendo iuris studio præfixisse Imperatorem vel ipsis Iustinianeis nouis notissimum est: imo illi ipsi, qui per medium quasi profundum euntes, huic operi tantum non desperato, determinatum tempus sic satis feliciter impenderunt, modesta tamen virium suarum inuestigatione moti, merito fateri debent, plurima adhuc discenda restare, seque, etsi alterum pedem in tumulto haberent, aliquid addiscere non pœnitere. At vero, cur nihilominus permissum non sit, fundamentis in omni iuris parte bene positis, adeoque non illois (quod aiunt) manibus, in arenam descendere disputatoriam, & tentare, quid valeant humeri, quid ferre recusent, nulla, meo quidem iudicio, solida ratio poterit ostendi. E contrario dicendum videtur, tale exercitium multis de causis utile esse; imprimis autem ideo, ut iuuenes in spem patriæ nati, contradictiones in publico ferre mature adsuefiant: ne postea, officiis admoti, ubi tale quid ex inopinato ipsis accidat, quasi lupo viso obmutescant. Gratulor proinde,
Tibi

Tibi de hoc tam pulchro specimine, propediem in Alma Fridericiana edendo; quam studiorum Tuorum moderatricem fausto elegisti omine; meis potius suasionibus, optima quæque Tibi de illa augurantibus, quam sinistris aliorum iudiciis in optione ista obtemperando. Ibi ergo nunc primas in iure naturæ ac ciuili lineas, a me, tædioso licet fori strepitu ut plurimum defatigato rudi penicillo, Tibi ad oculum ductas, principibus ætatis huius Ictorum ac Philosophorum manum dirigentibus, melius exarabis. Ibi experieris, verum esse, quod ego Tibi prædixi, scilicet, quod, cum magnus iste ICTus, Dn. Ioh. Kleinus, meus in iure Romano & Germanico præceptor, ille vero vicissim Illust. Dn. SAMVELIS STRYKII discipulus fuerit, Tu Halæ nullam aut paucissimam inter STRYKIANA & mea tradita dissonantiam sis deprehensurus. Ibi nunc ex summorum Ictorum ore præsens hauries, quod ego tibi ex illorum scriptis instillavi, neminem videlicet celebre ICTi nomen sibi arrogare posse, qui, iure Quiritum contentus, Ius naturæ ignorat, vixque centesimam iuris Romani partem in germanicis foris in viridi esse obseruantia; Vnde tu ipse colligere poteris, quam auctoritatem in foris Ducatus Slesuicensis, utpote ultra Eidoram, Romani, siue, potius Germanici imperii terminum, siti, illud ius Romanum habeat, aut saltem apud cordatos ICTos habere debeat, & quam imperita sint, eleganter monente, Lipsiensium ocello, Titio, veterum Legistarum, addo & Rabulistanum, somnia, crepantium, omnia aliorum populorum iura ex Legibus Romanis non tantum suppleri, sed & declarari ac restringi debere. Sane uti gentes Cimbricæ, quæ inter se ipsas vestibus, linguis, moribusque non parum variant, toto cælo a Romano populo distant, ac proinde in omnibus ferme rebus extreme ab hoc differunt, iuribusque patriis videntur in permultis capitibus Quiritum, legibus plane e diametro contrariis, iuri tamen Naturæ apprime consentaneis; ita maior esset stultitia, illa ex his supplere, declarare & re-

stringere, quam si quis feminam aliquam ex insula Cimbri-
ca, Fora, partim solito ipsi vestimentorum genere, partim,
Romano habitu innuere vellet. Non male proinde ageret,
optimus Patriæ Nostræ pater, si, ad exemplum Philippi Pul-
chri, Galliarum Regis, edicto, ne quis Romanorum iura,
maiorum suorum moribus, patriisque legibus opponeret,
imo, si, vti Reges Hispaniæ, sub graui pœna vetaret, Roma-
norum leges pro iure in Ducatibus suis venditare. Sed quo
dilabor? Gratulor potius Genitori Tuo de Te filio, Tibique
vicissim de tali Parente, cuius solertiam & legum scientiam,
& circa officia ipsi demandata, fidem, DVX NOSTER CLEMEN-
TISSIMVS iam ex multis rerum argumentis accepit, & his ipsis
ex causis spem ei fecit certissimam, Te, virtutum paternarum
ex asse heredem, æmulumque strenuum, successorem quo-
que eius in muneribus publicis esse futurum. Valeant er-
go illi, qui calumniantur, omnia in Cimbria nostra vendi of-
ficia. Nouit CHRISTIANVS AVGVSTVS, primum me-
dium fordibus & corruptionibus iudicum coercendis, recte
tradente summo politico Forstnero, hoc esse, ne tribunalia
turpissimo mercimonii genere, velut ad licitantium arbitria,
prostituantur, sed gratis, & bene meritis, conferantur: quan-
doquidem accipere aliquid a suscepturis magistratum, Iusti-
niano iudice, omnis nequitiae principium fit & terminus.
Hinc etiam est, quod Alexander Seuerus ad honores euehen-
dorum nomina publice in tabulis proscripta proponeret, vt
de moribus illorum ex publicis vocibus iudicium fieret. Re-
cte igitur nomen Tuum fronti disputationi elegantissimæ, pu-
blicis tabulis affigendæ, inscriptum est, vt aliquando abiens
ex Academia Hallensi morum simul & eruditionis testimo-
nium amplissimum inde in patriam reportare possis. Gratu-
lor denique toti familiæ nostræ de Te, tanto eius decore, mi-
hique imprimis ipsi de tali discipulo, compatre, amico at-
que agnato: & gaudeo, quod ob necessitudinem arctissimam
mo-

morumque suauitatem, dudum dilexi, magis magisque dignum se reddere videam, quem omnes boni diligant. Vale.
Scrib. Sclesuici d. xx. Iul. Anno MDCCV.

Quid faciet doctum, nisi sedulitasque prec-
cesque,
Nos praxis veluti cottidiana docet.
Non opus exemplis, quia Tu testaris Amice.
Expertus, quantum vota laborque queant.
Præsens hoc specimen satis innuit omnibus, vsque
Extiterit qualis sedulitatis amor,
Et dum iura precum defendere iure laboras,
Ostendit, fuerit quæ tibi cura precum.
Gratulor ex animo, quo nunc Tibi suavis Amice
Officii ratio postulat ecce! mei
Porro Tuis studiis diuini Numinis adsit
Gratia, quæ tractas non sine laude, precor!
Vt spem conceptam possis superare Parentum,
Atque Tuæ patriæ commoda multa dare,
Sic fructus poteris largos auferre laboris,
Cuius postremus gloria finis erit,

Gratulaturus hæc adiicere debuit
amico suauissimo suo

Observantissimus

C. SINGELMANN, Liu.

Dum

DVm de iure precum, fundit quas vsque sacerdos

In cathedra docto, mi Fautor, differis ore.
Iure preces, plaususue meos, & munera voti
Poscit amor suavis, dudum qui iunxit vtrumque
Sæpe quidem plausus, quos disceptantibus addi
Est moris, sine mente soni sunt, verbaque ficta.
Sæpe Dei nomen frustra versus crepat omnis,
Optans corde tamen nunquam prece Numen ad-
orat.

Ast ego sincero Tibi nuncupo pectore vota,
Proque Tua Numen supplex obsecro salute.
Dulcis Amice Tibi grator, subscriboque votis,
Quæ magni dixere viri Tibi corde manuque,
Omnia succedunt, quæ suscipis, omine dextro,
Rideat & vultu semper fortuna sereno
Patria Te reducem cernat feliciter atque
Dudum promeritos Tibi tunc concedat honores.

Pauca hæc Nobilissimo atque Præ-
stantissimo Domino a Sallern
Fautori Contubernali ac Amico
multis nominibus honoratissi-
mo gratulabundus & prospera
quæuis apprecans adscripsit

Christianus Nicolaus Hoppius,
Soltquellenfis Marchicus.

Dies Ende glücklich seyn / muß man in allen Sachen
 Den Anfang vom Gebeth wol ohne Zweifel machen;
 Herr SALLERN, der dies stets von Jugend auff bedacht /
 Hat sich ihund zu erst auch ans Gebeth gemacht /
 Und lehret uns / was recht / wenn man in der Gemeine
 Mit Vorbitt und Gebeth vorm Nächsten erscheine /
 Dies ist der erste Grund / Gott bau ihn weiter auff /
 Er geb ihm viel Glück und seegne seinen Lauff /
 Auff daß man sagen kan / wer da in seinen Sachen
 Vom boten fänget an / der kan sich glücklich machen.

Hiermit hat seinem werthgeschätzten Freunde und Landsmann
 Glück wünschen wollen dessen ergebenster

I. C. F.

Tunc felix regimen fore magnus dicere suevit
 Ille PLATO, si vir iure peritus habet.
 Nam quid PHILOSOPHI? nisi fas & iura colentes;
 Et queis sit cultus maxima cura Dei.
 Hinc cum Virgilio sapientum tota caterua
 Omnibus inculcat: DISCITE IVSTITIAM.
 Fiat, quod iustum! vel totus corrumpat orbis,
 Est vox sacra Sophi, quem Deus almus agit.
 Quid multis? IESVS hoc præcipit omnibus, inquit:
 Quærite iustitiam; quærite regna Dei.
 Hinc patriæ, & sibimet bene consulit ille, statuta
 Hæc qui conseruat pectore sancta suo:
 Felix ille animi, quem non de tramite recto
 Iustitiæ & fidei pessima turba rapit.
 Et Tu, mi SALLERN, quoque fortunatus adusque
 Viues; Namque fides vnica norma tibi est;
 Et patriæ ciues fructus decerpere gaudent,
 Quos hodie ostendis, foenore dasque bono.
 Macte ergo studiis his famam extendere pergas;
 Scriptis & factis exprime iura Dei.
 Ille Deus vero, rerum cui summa potestas,
 Præsto sit studiis Numine porro tuis;
 Inflammetque Tui cordis penetralia amore
 Verbi diuini, quod bona iura docent.

*In candoris Tesseram ευχαίρων de erudito studiorum
 specimine in illustri Fridericiana publice edito
 sis congratulari soluit*

P. Thomsen, Holsatus.
 COROL-

COROLLARIA.

- I. **D**istinctio inter Clericos & Laicos, 'unter Geist- und Weltliche ex papatu ortum suum trahit.
- II. Episcopi & Presbyteri haud distincti fuere olim quoad prærogatiuam.
- III. Quod in Constit. Crim. Carol. V. art. 121. poena capitalis Bigamis statuta fit, hoc ex Pontificiorum superstitione fluit, quod matrimonium sit sacramentum.
- IV. Plerique communem errorem errant, Ecclesiam tantum in negotiis Ecclesiasticis iudicare debere, quod tamen, valde papisticum est.
- V. Non satis ostendi potest, symbola tempore primitiuz ecclesie in usu fuisse, dum demum tempore Constantini a Clero papizante ortum traxerunt.
- VI. Plerique Prophetæ in Vet. Testam. fuerunt, vt hodie loquimur, Laici.
- VII. Vix probabile est, sacerdotium a primordio singularem statum fuisse.
- VIII. Princeps habet ius circa Adiaphora.
- IX. Male Principi adscribitur brachium sæculare, nisi sano sensu accipiatur.
- X. Condemnatus ad laqueum, si rupto laqueo saluus & incolumis in terram decidat, denuo est suspendendus.
- XI. Si sanguis ex vulnere, naribus, oculis ore aliisque corporis interemti partibus erumpat, præsentem eo, qui de cæde suspectus est, hoc non præbet legitimam homicidii commissi probationem, aut sufficiens ad torturam, indicium.
- XII. Matrimonium inter Iudæam & Christianum non est per se illicitum vel nullum.

Böhmer, Justus Henning,

Diss. iuris eccl. de iure precum publicarum, von öffentlichen Kirchen-
Gebethern

Hala 1705

4 Diss. 3063,4

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10954950-6

VD18 14858576-001